

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ: 1866.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Tanulmány

SAJÓ ANDRÁS: Az emberi jogok esélye a közömbös társadalmakban	365
PARLAGI MÁTYÁS: A sérelemdíj iránti kereset elutasítása és a hátrány kutatása	369
KLEIN TAMÁS: Homoculum regulare necesse est – Adalékok egy jövendő robotjog elé, különös tekintettel a jogalanyiség és a felelősség kérdésére	380
BORBÉLY ZOLTÁN: A bizalmi vagyonkezelő szerződésszegésekor felmerülő egyes dogmatikai kérdések	392

Szemle

TÓTH GÁBOR FERENC: A jogpozitivizmus győzelme, avagy a „lomizás” és a guberálás pönalizálása	401
---	-----

Jogirodalom, jogélet

VÖRÖS IMRE: Monográfia az alkotmánybírósági különvéleményekről	406
SÁNDOR ISTVÁN: A sérelemdíj dogmatikáját és gyakorlatát elemző monográfiáról	409

CONTENTS / INHALT

Studies / Abhandlungen

- ANDRÁS SAJÓ:
The Chance of Human Rights in Insensible Societies /
Chance der Menschenrechte in gleichgültigen Gesellschaften 365
- MÁTYÁS PARLAGI:
Dismissal of the Action for Restitution and Seeking For
the Harm /
Abweisung der Klage auf Schmerzensgeld und die
Untersuchung des Nachteils 369
- TAMÁS KLEIN:
Homonculum Regulare Necessae Est /
Homonculum regulare necesse est – Zum künftigen
Roboterrecht, mit besonderer Hinsicht auf
Rechtspersönlichkeit und Haftung 380
- ZOLTÁN BORBÉLY:
Certain Dogmatic Problems Arising From the Breach
of Trust by the Trustee /
Dogmatische Fragen des Vertragsbruchs des Treuhänders 392

Review / Rundschau

- GÁBOR FERENC TÓTH:
Victory of Positivism or Penalization of Scavenging /
Sieg des Rechtspositivismus oder die Pönalisierung
des Wühlens im Müll und des Sperrmüllsammelns 401

Legal Life, Legal Literature / Rechtsliteratur – Rechtsleben

- IMRE VÖRÖS:
Monograph on the Dissenting Opinions at the Constitutional
Court /
Monographie über die abweichenden Meinungen beim
Verfassungsgericht 406
- ISTVÁN SÁNDOR:
On the Monograph Analyzing the Dogmatic and Practice
of Restitution /
Über die Monographie über Dogmatik und Praxis des
Schmerzensgeldes 409

A KIADVÁNY

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

A MTA Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata

A Szerkesztőbizottság vezetője:
Dr. Korinek László

A Szerkesztőbizottság tagjai:
**Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda,
Dr. Szalma József**

Főszerkesztő: **Dr. Vörös Imre**

Szerkesztők: **Dr. Szalai Éva,
Dr. Udvarny Sándor**

A szerkesztőség címe: 1037 Budapest,
Montevideo u. 14.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem
küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk
valamelyik egyetem állam-
és jogtudományi karán tevékenykedik,
a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége
csak az egyetem megjelölésével közli
a szerző beosztását. A kar, tanszék
megjelölését csak abban az esetben
közöljük, ha nem jogtudományi
karon tevékenykedő szerzőről
van szó. Igazgatási jellegű funkció
(tanszékvezető, igazgató stb.) közlését
a Szerkesztőbizottság ugyancsak
mellőzi.

A publikálással kapcsolatos további
kérdések a voros44@gmail.com címre
küldhetők.

A Kiadó a lapban megjelenő
tanulmányok szerzőinek azonos
összegű honoráriumot fizet.

Kiadja a HVG-ORAC
Lap- és Könyvkiadó Kft.

hvgorac

Lap- és Könyvkiadó Kft.

Előfizetési díja egy évre: 22 800 Ft
Egyes lapszámok külön is
megvásárolhatók 1900 Ft/szám áron.

Nyomdai munkálatok: Multiszolg Bt.

HU ISSN 0021-7166

A Jogtudományi Közlöny korábbi
lapszámai hamarosan kutathatóvá
válnak a Jogkódeksen. A 2011 és
2017 közötti lapszámok már online
elérhetőek. www.jogkodex.hu

Jogkódex

Internetes jogi tudástár

Sajó András, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (Budapest)

Az emberi jogok esélye a közömbös társadalmakban*

Az emberi jogok rendszere és megítélése válságban van. Ennek okai pl. a lista folyamatos bővülése, és az ezzel járó joginfláció, valamint egy paradigmaváltás: a sérülékenység mint emberi jogot megalapozó kritérium előtérbe kerülése. Mindez táptalajt ad a szuverenista populizmusnak, amely a népakarattal szembehelyezett önkényt lát az emberi jogokban. Ugyanakkor reményt ad, hogy a civilizációs értékek, vagy legalábbis a fogyasztási és életmód-beli szokások fenntartása az emberi jogok alapján szerveződő társadalmi integráció nélkül lehetetlen.

Bevezetés

Az utóbbi években egyre többet hallani az emberi jogok *válságáról*. Hogy gyakoribbak-e a jogsértések, vagy megtűrtebbé vált-e a jogsértés az elmúlt évtizedben, arról nincs megbízható adat. Felelősséggel csak annyit mondhatunk, hogy a nyugati társadalmak és kormányaik szemében, illetve a nemzetközi kapcsolatokban az emberi jogok tekintélye csökken.

Az emberi jogok legitimációs fontosságáról sokat elmond, hogy 2018. március 19-én az orosz delegátus az alábbi indokkal ellenezte a Szíriában kialakult humanitárius katasztrófáról szóló emberi jogi főbiztosi beszámoló meghallgatását az ENSZ Biztonsági Tanácsában: „ennek az ülésnek semmi okát sem látjuk, mivel az emberi jogok nincsenek a Biztonsági Tanács napirendjén”. Ami igazán aggasztó, az az, ami az orosz ügyrendi javaslattal történt. A Biztonsági Tanácsban az orosz álláspont többségi álláspontnak bizonyult – idézem – a „béke és biztonság” megőrzése érdekében.¹ Még valamit erről a szavazásról: a Reuters kivételével egyetlen mérvadó nemzetközi média sem adott hírt az eseményről. *A semmibevételt is semmibe veszik.*

I.

Előadásomban erről a jelentőségvesztésről és az emberi jogok ezzel kapcsolatos átalakulásról fogok beszélni. A tudományos elemzéshez ilyen semleges fogalmak illelnek. Nem tagadhatom azonban (még ha ez a tudományos elemzés hitelét rontja is), hogy az „átalakulás” vagy „változás” kifejezés felháborító eufemizmus. Felháborító, mert egy nagyon fontos emberi törekvés elárulását leplezi. Az emberi jogoknak ebben az úgynevezett változásban ugyanis az emberi jogok eljelentéktelenítése és leértékelése zajlik.

1983-ban *Michel Villey*, a nagy francia jogfilozófus azt írta, hogy korunkban az emberi jogoknak csak barátai vannak.² Ma elfogadottá vált az emberi jogok nevében fellépők megbélyegzése. A demokráciákban a lakosság jelentős része jobb esetben *közömbös*, rosszabb esetben ellenséges. Ezek a fejlemények nem csak a nemzetközi kapcsolatok átalakulásával, az emberi jogok iránt kevésbé elkötelezett új nagyhatalmaktól való függőséggel és az emberi jogokat elvileg tisztelő országok gyengülésével magyarázhatók. A kínai befektetéseket különösen pártoló Görögország nemrégiben megakadályozta, hogy az unió közös, Kínát elítélő álláspontot fogalmazzon meg az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa számára.³ A liberális világrend utópiáját egyre inkább kiszorítják a lokális geostratégiai megfontolások. A csepp-

* A Magyar Tudományos Akadémián 2018. május 11-én az „Emberi jogok a globalizálódó világban” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett szövege (Szerk.)

1 <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-un/russia-blocks-u-n-security-council-meeting-on-human-rights-in-syria-idUSKBN1GV2TQ>

2 MICHEL VILLEY: *Le droit et les droits de l'homme*, PUF, Paris, 1983. 17.

3 ROBIN EMMOTT – ANGELIKI KOUTANTOU: *Greece blocks EU statement on China human rights at U.N.* <https://www.reuters.com/article/>

folyós hatalmi taktikázásban az emberi jogoknak annyi szerepük sincs, mint a hidegháború idején. Ugyanaz a nagyhatalom, az Egyesült Királyság, amely alig két évtizede alkotmánypótlékként bemásolta a jogrendszerébe az Emberi jogok európai egyezményét, egy évtizede kitaró harcot folytat a saját teremténye ellen.

Lehetséges persze egy másik olvasata is a mostani folyamatoknak. Eszerint az emberi jogok *tartalma, prioritásai átértékelődnek* a klasszikus első és második generációs jogok rovására, és ezt érzékelik gyengülésként a hozám hasonló konzervatív megfigyelők. Az emberi jogok története arra tanít, hogy e jogok egyetemességük ellenére történelmileg változnak, tehát elképzelhető, hogy mindössze egy átértékelődés zajlik. Azonban, ha valóban erről van szó, akkor is súlyosan veszélyezteti az emberi jogi rendszer egészének hitelességét.

Mi vezetett ehhez a helyzethez? A tényezők közt első helyen társadalmi értékrendbeli változások említendők. Különböző szociológiai értékmérések alapján úgy tűnik, hogy a fejlett demokráciákban és az átmeneti rendszerekben egyre többen fordulnak az emberi jogokkal összeegyeztethetetlen értékek felé. A fogyasztói társadalmakban mind kevésbé érvényesülnek az értékelvű, morális igazságok. A politikát és a politikai ideológiát a kiábrándult tömegek sokszor pusztán érdekkonfliktusnak látják, ahol az elvek csak a valós szándékok, sőtét „csirkefogászat” leplezésére szolgálnak. De mégis, *miért nem képes ennek ellenállni* az emberi jogi értékrendszer?

Az emberi jogokat szokták a szabadságjogokkal járó gazdasági előnyökkel és a jogok érvényesülése által lehetővé tett békés társadalmi együttélés hasznosságával igazolni. Amartya Sen híres tétele szerint működő demokráciákban sosem volt éhínség.⁴ Gazdaságtörténészek szerint hosszabb távon az egyéni szabadság volt és marad a gazdasági fejlődés alapja. Ha igaz, hogy *a gazdasági fejlődés egyéni jólétre* vezet, a szabadság és az ezzel kapcsolatos emberi jogok hasznosak, tehát igazoltak. Szegény autoriter rendszerek bukásakor a lakosság joggal hihette tehát, hogy az emberi jogok, a felszabadulás és a jólét együtt járnak. De a jólét sokaknak nem jött el, a szabadság pedig gyorsan megszokható, ha ugyan nem nyomasztóan terhes. A választás szabadsága frusztráló, különösen, ha megfelelő lehetőségek hiányában nem lehet élni vele. És az utilitárius igazolás összeomlik, amikor a szabadság nélküli Kína gazdaságilag messze sikeresebb Indiánál és a közeljövőben a világ vezető gazdasági és talán politikai hatalma lesz.

A pragmatikus igazolás hitelvesztésénél is fontosabb, hogy *diszkreditálódnak azok az értékek*, amelyekre az emberi jogok igazolása épül. Ebből a delegitimációból a tár-

sadalomtudósok és jogászok is kiveszik részüket. A revisionisták egy része az emberi jogok egyetemességét tagadja, és azon az alapon támadja az egyetemes érvényű szabályokat, mert azok figyelmen kívül hagyják a helyi viszonyokat és hagyományokat, így arra szolgálnak, hogy valamiféle nyugati életformát kényszerítsenek rá egy másfajta értékeket tisztelő társadalomra, megalázva azokat. Mások szerint az emberi jogok csak alkalmi politikai termék, amelyet a hidegháború céljára fejlesztettek ki. Nincs semmi egyetemesen kötelező az emberi jogokban, amelyek mindössze aktuálpolitikai esetlegességek.

Az emberi jogok támadhatóvá válásában közrejátszik a részben már hivatkozott átalakulás. Az elmúlt évtizedekben az emberi jogok *listája folyamatosan bővült*. Nem véletlenül beszélünk inflációról. Hagyományosan az emberi jogok és azok alkotmányos kifejeződése az állam vagy más feltétlen hatalom elnyomásával szembeni védelmet ígér. Ez a szűk kör először a szociális jogokkal bővült. A minimális létfeltételekhez való jog azonban akár össze is férhet az emberi jogok klasszikus felfogásával, még ha ezek nem szerepeltek is a liberális kánonban.

Az igazi változást még csak nem is az állam támogatási kötelezettsége, a pozitív jogelőmozdítás hozta el, hanem a sérülékenységet, illetve ehhez kapcsolódóan az áldozati mivoltot középpontba állító felfogás.⁵ Eszerint az embereket *sebezhetőségük*, sérülékenységük, áldozat mivoltuk miatt illetik alapvető jogok. Így került előtérbe a nők, a szexuális kisebbségek, a gyermekek, a fogyatékkal élők, az üldözött csoportok, mint például a menekültek, a halmozottan hátrányos helyzetűek különleges emberi jogainak a védelme. A sérülékenység oka itt rendszerint valamiféle strukturális társadalmi elnyomás. Ez az ideológia, amely számos, valóban létező igazságtalanság felszámolását kívánja, fontos nemzetközi egyezmények elfogadtatásához vezetett. *Martha Fineman* professzor tanításában a sebezhetőség egyenesen az emberi létezés alapkategóriájává válik. Azért itt egy új paradigma jelent meg, ami végzetesen ellentétes az egyetemes emberi jogokkal. Fineman bírálata szerint „A politikai liberalizmus az eszményi állampolgárt liberális jogalanynak képzei, ez az alany autonóm, független és minden szempontból működőképes személy, aki egy olyan világban él, amelyet az egyéni és nem a társadalmi felelősség határoz meg és ahol az állami beavatkozás a jogalany szabadságának megsértése.”⁶

A paradigmaváltás abban áll, hogy az egyenlő tiszteletre méltó egyén helyét egy eredendő emberi gyengeség és

us-eu-un-rights/greece-blocks-eu-statement-on-china-human-rights-at-u-n-idUSKBN1990FP (2018. 06. 04.)

4 AMARTYA SEN: *Development as Freedom*. Oxford, Oxford University Press, 1999. 16.

5 A sérülékenységet az emberi jogok alapjává megtevő szerzőkre ld. pl. ABDULLAHI AHMED AN-NA'IM: *The Politics of Religion and Morality of Globalization*. In: Religion and Global Civil Society. (ed. Mark Juergensmeyer) Oxford, Oxford University Press, 2005. 23–48. 39. An-Naim a relativizmus hirdetőjévé vált állítva, hogy az egyetemes deklaráció imperialista értékeket védelmez. <https://www.youtube.com/watch?v=yveTevoQpLM> (2018. 06. 04.)

6 Fineman on Vulnerability and Law. <http://newlegalrealism.org/2015/11/30/fineman-on-vulnerability-and-law/>.

Tanulmány

sebezhetőség váltja fel és az állammal szemben megőrzött szabadság helyébe egy jóindulatúnak képzelt, esetleg jóléti államnak *kiszolgáltatottság* lép. A sebezhetőség ideológiája eközben esetenként emberi jogokra hivatkozik, de az emberi jogokat mint olyat is hitelteleníti a maga forradalmi túlzásaival.

Erre egy jó nevű amerikai egyetem professzorának érvelését hoznám fel példaként: a professzor asszony egy floridai rasszista terrortámadás vádlottját veszi védelmébe. A terrorizmus segítségével vádolt asszonyka tagadhatatlanul családi erőszak áldozata volt. A professzor asszony szerint ez olyannyira sebezhetővé tette a nőt, hogy emiatt további kényszerítés nélkül működött közre a férje terrorcselekményének előkészítésében. A családi erőszak áldozata büntetőjogilag értékelendő kényszerre hivatkozhat – írja a professzor asszony –, ezért fel kell menteni. Az ilyen nézetek könnyen lejáráthatják az emberi jogi követeléseket.⁷

II.

A paradigmaváltás lényeges *gyakorlati következményekkel* jár: egészen más igények számítanak emberi jogoknak, és más állami programok válnak megengedetté a sérülékenység jegyében. A természetjogi tanításokat, a felvilágosodás emberi jogi követeléseit, vagy az egyetemes nyilatkozat szövegét és előkészítő anyagát áttekintve azt mondhatjuk, hogy az emberi jogok olyan feltétlen (de nem abszolút) jogosultságok, amelyek az *autonóm* egyént illetik meg. Ezekre a jogokra azért van szükség, mert ezek nélkül az állam hatalma korlátlan, és a korlátlan hatalom miatt a jogfosztott társadalom barbárságba hullik. Az egyetemes nyilatkozat ezen kifejezett megfontolása eltűnik, és már egyéni jogokra sincs szükség, amikor az államot a sebezhetőség ellen mozgósítják. Így születik meg a testi esendőségre építő biztonsági állam kultusza. Ez a kultusz sikerrel támaszkodik nemcsak a gyengék függésére, de a biztonságra vágyó, gyakran félelembe manipulált többség támogatására is.

A sérülékenységre sikerrel hivatkozó csoportok igényei az egyenlőnek minősített hagyományos emberi jogok *elé* kerülnek. Íme, néhány példa: büntetőeljárás alapjog a szembesítés és az, hogy a bíró a számára hozzáférhető bizonyítékok alapján dönthessen. Az áldozatok, különösen a nők és gyermekek jogai nevében ezeket a jogokat egyre többször korlátozzák vagy meg is tagadják. A gyermek jogai nevében a gyermek érdeke elsőbbséget kap a vádlott jogainak rovására és a gyermekáldozatot nem hallgatják ki a bíróság előtt, míg a vádlottat elítélik a gyermek rendőrségen tett elmondása alapján. Természetesen szó sincs arról, hogy a védelem jogai érdekében ragaszkodni kellene az újabb traumát okozó kihallgatáshoz és

keresztkérdéshez. De a gyermek érdekeinek védelméből nem következik, hogy megfelelő eljárás *nélkül* ítéldesenek el vádlottakat.

Az emberi jogok ellen fordított biztonsági logika a testi integritás védelmében azt kíváná, hogy széles körben, pusztán gyanú alapján, vagy *anélkül is* megfigyeljenek vagy őrizetben tartsanak embereket. Totális megfigyelés = totális biztonság, leszámítva azokat a kockázatokat, amelyek a megfigyelőktől való függésből adódnak. A kockázatkerülés ellentétes a szabadsággal. Persze akik a biztonságot választják az emberi jogok rovására, azt hiszik, csak *másokat* fognak korlátozni az ő biztonságuk érdekében. A fejlett demokráciákban jelenleg a közbiztonsági hisztéria a leggyakoribb és egyre elfogadottabb jogkorlátozás-forrás. Ebben a biztonsági hisztériában azok a politikai erők, amelyeket kellemtlenül érint mindaz a kritika és uralmi korlát, ami az emberi jogokból adódik, azt hazudják, hogy az emberi jogok és védőik a terroristákat szolgálják, vagy a bűnözők védelmében akadályozzák a hatékony, megfigyelésen alapuló bűnmegelőzést és igazságszolgáltatást, az áldozatok jogainak érvényesülését. Csak találgatunk, miként likvidálhatta a demagógia ilyen rövid idő alatt évszázadok civilizációs eredményét, de tény, hogy a lakosság félelmei felülírják az értelem elemi szabályait: a demagógia befogadására készen álltak az európai tömegek. Az áldozatkultusz a magukat vesztesnek tartó, és ezért sértődött emberek körében politikailag felhasználható; *a sértettségre építő populizmus sikeres*. A győztes populizmus éppen a sebezhető csoportok ellen fordul ugyan a legszívesebben, de ez nem változtat azon, hogy korunk emberét azzal lehet mozgósítani, ha elhitetik vele, hogy valaki más áldozattá tette.

III.

A kifejezetten az egyetemes emberi jogokat lejárató eszmék közül említendő a *lokalitás kultusza*. Ez a kultusz gyakran embertelenül érzéketlen, mint amikor a női genitália eltávolítását védik a helyi kultúra nevében, vagy a nők emberi méltóságát szolgáló alávetettségét dicsőítik. A helyinek az egyetemessel való szembeállítás az emberi jogok szétverését szolgálja. A helyi sajtóságok figyelembevétele, az *egyéniesség* viszont az emberi jogokat gazdagítja, alkalmazásukat könnyítve. Kiküszöböli az emberi jogi elvontságból adódó érzéketlenséget: a nők számára például a társadalmi helyzet szerint más és más konkrét viselkedés jelenthet fenyegetést; ezt tehát nem lehet tiszta elvontságban kezelni.

A *túlterjeszkedés vétké*. Az emberi jogokkal kapcsolatos erősödő ellenállás egyik oka az emberi jogok burjánzása, ami joginflációra vezet. A legkülönbözőbb nemzetközi egyezmények újabb és újabb jogokat ismertek el, illetve meglevő nemzetközi jogterületeket igyekeztek átíratni emberi jogokkal. A végállomás a humanitárius beavatkozás, annak ismert kudarcaival. A humanitárius beavatko-

⁷ DEBORAH EPSTEIN-KIT GRUELLE: *Should an Abused Wife Be Charged in Her Husband's Crime*. The New York Times, 2018. 03. 12.

zás elmaradása, a megghiúsult várakozás szintűgy hiteltele-
nít. A stabil demokráciákban egyre több társadalmi igényt
igyekeztek az emberi jogok semleges nyelvén (nagyon sok-
szor sikeresen) kifejezni. Egyre szélesebb körben, egyre
több jogviszonyra találták alkalmazhatónak az emberi jo-
gokat, amelyek katalógusa, az újabb igények befogadásával
egyre bővült. Ettől azonban az alkotmányos alapjogok
egyre több *politikai konfliktust* húztak magukra. Az emberi
jogok között egyre több az erőforrás-igényes szociális jog,
illetve még a hagyományos polgári jogok (civil rights) is
egyre drágultak, ahogyan pozitív jogként kezdték értel-
mezni ezeket. Paradox módon azok a jogok, amelyek az ál-
lami beavatkozásnak voltak hivatottak határt szabni, hirte-
len állami hatásköröket teremtettek és állami tevékenység-
gek sorát tették kötelezővé. Az elszaporodott emberi jogok,
amelyek ráadásul nem pusztán be nem avatkozást, hanem
pozitív állami előmozdítást kívánnak, nehezen teljesíthető
elvárásokat szülnék, és amikor ezek nem teljesülnek, csaló-
dás és kiábrándulás következik.

IV.

A hipokrizis érzését fokozta, hogy az emberi jogok nem-
zetközi és nemzeti szintű megsértését megállapítják
ugyan, de a *megelőzés és szankcionálás* sokszor *elmaradt*. A
büntetés elmaradása, vagy a szelektív büntetés megint
csak a képmutatás érzését erősíti, és hozzájárul az emberi
jogi rendszer hitelvesztéséhez. A jogi képmutatásról a volt
Jugoszlávia Büntető Bíróság ICTY kapcsán *Lamm Vanda*⁸
tett figyelemre méltó megállapításokat.

A túlterjeszkedés vádjá azonban alapjában megalapo-
zatlan: az esetek többségében csak a korábbi jogegyenlő-
séget számolják föl. A jogalkalmazás és -érvényesítés ép-
pen akkor váltja ki sokak elégedetlenségét, amikor egy
emberi jog a saját tartalmát következetesen egyre széle-
sebb körre terjeszti ki. Amikor például egy emberi jog ne-
vében túllépnek az uralkodó előítéleteken, például egy
megvetett kisebbség helyzetét javítják, borítékolható a
felháborodás. Az említett támadások összekapcsolódnak
a hatalommegőrzés technikáival. Az emberi jogi bírálókat
külföldi erők nemzetellenes támadásának minősül, egé-
szben az egykori szovjet propaganda stílusában.

V.

Egyenes támadások. Az eddigiekben áttekintett megköze-
lítések nem vonták közvetlenül kétségbe az emberi jogok
elvi legitimitását, csak lejáratták őket. Ezt egészítik ki

a hagyományos támadások, amelyek *elvetik* az emberi jo-
gokat. A marxisták egy része mindig is burzsoá hatalmi
ideológiának tekintette az emberi jogokat. Más, szintén
marxista eredetű kollektivisták bírálókat az emberi jogok
individualizmusát mint szociológiai és lélektani képte-
lenséget és önzést támadják.

A kollektivisták és a szuverenitáshoz visszatérő populis-
ták az emberi és alkotmányos jogokat a demokratikus né-
pakaratot semmibe vevő önkénynek minősítik. A *szuvere-
nista populista* csak a nemzeti szokás és hajlam ködös,
misztikus mocsarában termő jogokat ismeri el, és az uni-
verzális emberi jogi nemzetközi normákat szenvedélye-
sen tagadja. A radikális népszuverenitás-felfogás (bal- és
jobboldali programokban) az alapjogok felsőbbségét védő
alkotmánybíráskodás és a nemzetközi bíráskodás ellen
fordul, nem kevés sikerrel. Azt hirdetik, hogy a többség
demokratikusan kialakított akaratát nem korlátozhatják
elitista emberi jogi megfontolások. Ez a megközelítés
alapvetően ellentétes a nemzetközi emberi jogok klasszi-
kus felfogásával és értelmével. Amint az Emberi jogok eu-
rópai egyezményének egyik atyja, a francia *Teitgen* pro-
fesszor a szövegezés során kifejtette: elfogadhatatlan, ha
az állam szuverenitása a jog szuverenitása ellen fordul.⁹

VI.

Mielőtt azonban rezignáltan, vagy felháborodottan tuda-
másul vennénk az új idők új szavát, vagy – ami gyako-
ribb – tagadnánk a fenyegető trendet, vagy tagadnánk,
hogy magunk is elfogadjuk, esetleg kívánjuk ezt az elje-
lentéktelenítést, nem árt *történelmi és elméleti keretbe* he-
lyezni e folyamatokat. Az emberi jogok az elméleti me-
galapozás különbségeitől függetlenül évszázadok óta elis-
mertek. Civilizációs vívmányok a civilizációval együtt
pusztulnak el, és ez nem megy egyik napról a másikra, és
nem visszafordíthatatlan folyamat. A sokasodó nehézsé-
gek ráébreszthetik a lakosságot, az üzleti köröket, és mi-
ért ne, akár a hatalomra törő új politikusokat is, hogy ép-
pen a civilizációs értékek, vagy legalább a fogyasztási és
életmódbeli szokások fenntartása az emberi jogok alap-
ján szerveződő társadalmi integráció nélkül lehetetlen.
Az emberi jogok átmeneti háttérbe szorulása nem jelenti
a történet végét, s még az is lehet, hogy az emberi jogok
barátai sikeres ellentámadásba lendülnek.

A történelem hullámvászába, s a visszatérés törvényszer-
űségébe vetett remény a pillanatnyi vesztesek reménye.
De mégiscsak *remény*: elegendő kell, hogy legyen az er-
kölcileg helyes melletti kitartáshoz. Ehhez kívánok ki-
tartó hitet és jó szerencsét.

8 LAMM VANDA: Srebrenica a hágai Békepalotából nézve. In: Annus Horribilis. Ünnepi tanulmányok Sajó András 60. születésnapjára. Szerk. Gáspár Zsuzsa és Hanák András. Prime Rate Kft., Budapest, 2009. 85–107.

9 *Recueil des travaux préparatoires de la Convention européenne des droits de l'homme*, t. IV, 854. 61. jegyzet: Pierre-Henri Teitgen professzor vélekedése szerint „az állami szuverenitás [állítása] ellentétes a jog szuverenitásával”.

Tanulmány

Parlagi Máttyás bíró, kollégiumvezető-helyettes, Fővárosi Törvényszék (Budapest)

A sérelemdíj iránti kereset elutasítása és a hátrány kutatása

A sértett a jogsértés ténye alapján követelheti a személyiségi jogok megsértésének objektív szankcióit, míg sérelemdíjat az őt ért nem vagyoni sérelemért kérhet, amihez a jogsértés tényén kívül további hátrány bizonyítása nem szükséges. A sérelemdíj alkalmazása során a gyakorlat bizonytalan abban, hogy melyik félnek mit kell állítania és bizonyítania, személyiségjog-sértés esetén lehetséges-e a sérelemdíj iránti kereset elutasítása. Az új szabályozás célja a sértett hatékonyabb védelme, a sértett oldalán bekövetkezett hátrány kutatásának megszüntetése volt, úgy tűnik azonban, hogy a bagatellügyek kiszűrésének új – a hátrány kutatásától eltérő – szempontjainak megtalálása nehézséget jelent a jogalkalmazás számára.

Bevezetés

A sérelemdíj bevezetésével egyidejűleg felmerült az a kérdés, hogy a sérelemdíj gyakorlata ténylegesen mennyiben fog *különbözni* a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: *Ptk.*) által megszüntetett *nem vagyoni kártérítéstől*, a bírósági eljárások továbbra is kiterjednek-e a sértett oldalán bekövetkezett hátrány kutatására. Az Új Ptk. Tanácsadó Testület (a továbbiakban: *Tanácsadó Testület*) véleménye szerint hozható olyan ítélet, amely a személyiségi jog megsértése esetén azon az alapon utasítja el a sérelemdíj iránti keresetet, hogy a sérelmet szenvedett felet nem érte hátrány. A bírósági gyakorlat irányvonalainak áttekintése alapján ugyanakkor továbbra is indokoltnak tűnik a kérdés átgondolása, a gyakorlatban is alkalmazható válaszok keresése, figyelemmel arra is, hogy a Kúria a kézirat lezárásának időpontjáig erről a kérdéstről közzétett határozatban még nem foglalt állást.

Az *alapkérdés* abban áll, hogy a személyiségjog-sértés önmagában megalapozza-e a sérelemdíjra való jogosultságot, személyiségjog-sértés esetén lehetséges-e a sérelemdíj iránti kereset elutasítása. A kérdés szorosan összefügg a sérelemdíj funkciójával, összszerszerűségével, a bizonyítási érdek és a bizonyítási teher szabályozásával is.

I.

A kérdés gyakorlati jelentősége

A *gyakorlat problémája* abból ered, hogy „[s]e az elmélet, se a bíróságok az eddigiekben soha nem támogatták olyan gyakorlat kialakítását, amely tükrözne volna a személyiségi jogok és a jogvédelem devalválódását és inflálódását, vagy akár a jelképes pénzbeli elégtétel megítélését. A fejlett jogi kultúrájú külföldi államok joggyakorlata is következetesen kiszűri a bagatell sérelmek és igények

honorálását.”¹ „A Tanácsadó Testület tagjainak egységes álláspontja szerint olyan joggyakorlat kialakítása és követése lenne indokolt, amely megakadályozza a személyiségi jogok és a jogvédelem inflálódását, továbbá a joggal való visszaélést megvalósító igényérvényesítést.”²

Az alábbiakból úgy tűnik, ezt a célt az elmélet és a bírósági gyakorlat is támogatja, ugyanakkor e cél elérésének *módjában* jelentősen különböznek az álláspontok. A bíróságok jelenleg inkább abba az irányba mozdultak el, hogy a nem vagyoni sérelem (hátrány) bekövetkeztétől tegyék függővé a sérelemdíj megfizetésére irányuló kereset alaposágát, amely álláspont azonban jelentős kérdéseket vet fel, így indokoltnak tűnik a kezdeti gyakorlat helyességének ismételt átgondolása. Fontos lenne az anyagi jogi dogmatika szerint helyes, a gyakorlati szempontokat is figyelembe vevő olyan megoldást találni, amely maradéktalanul megfelel a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: *Pp.*) rendelkezéseinek is.

II.

A Ptk. szabályozása

A Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat (a továbbiakban: *Javaslat*) „a személyiségi jogok új szankciójaként határozza meg a sérelemdíjat és egyúttal megszünteti a – mindmáig elméleti vitáktól kísért és jogalkalmazási nehézségekkel terhelt – nem vagyoni kártérítést. A sérelemdíj a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kom-

1 LÁBADY TAMÁS: A nem vagyoni kártérítés metamorfózisa sérelemdíjjá. A bírói gyakorlat kezdeti dilemmái. Polgári Jog, 2016/2. [14]

2 Az Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye a Ptk. 2:52. §-áról: http://www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=344&body_value=&Alkalmaz%C3%A1s

penzációja és egyben magánjogi büntetése. Erre tekintettel a Javaslat a sérelemdíjat nem a kártérítési jogban, hanem a személyiségi jogok megsértése esetén alkalmazandó szankciók között helyezi el. A Javaslat szerinti változás – az elméleti és dogmatikai tisztánlátás előmozdítása mellett – *hatékonyabb védelmet* biztosít a személyiségi jogokban sértett számára, mivel a sérelemdíj megállapításához a bíróságnak nem kell a sértett oldalán bekövetkezett hátrányt kutatnia, illetve a sértettnek azt bizonyítania.³ (Kiemelés tőlem – P. M.)

A törvény előkészítőinek célja így a sértett nem vagyoni kártérítésnél *hatékonyabb védelme*, beleértve a bírósági eljárás során a hátrány feltárásából eredő további hátrányok megelőzését is.

A Ptk. kihirdetett normaszövege az alábbi:

2:52. § [Sérelemdíj]

(1) Akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az *öt ért nem vagyoni sérelemért*.

(2) A sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára – a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a *jogsértés tényén kívül további hátrány* bekövetkezettének bizonyítása nem szükséges.

(3) A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel, egy összegben határozza meg.

(Kiemelés tőlem – P. M.)

III.

Az eltérő álláspontok

1. Elegendő a jogsértés

Az alapkérdéssel kapcsolatos *egyik álláspont* a Javaslat indokolására („a sérelemdíj megállapításához a bíróságnak nem kell a sértett oldalán bekövetkezett hátrányt kutatnia, illetve a sértettnek azt bizonyítania”), és a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének normaszövegére („a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkezésének bizonyítása nem szükséges”) hivatkozva állítja, hogy a Ptk.-ban „a sérelem bekövetkeztét a jogalkotó a jogsértés megvalósulásával vélelmezi, ezért azt bizonyítani nem kell”.⁴

A Tanácsadó Testület kisebbségi álláspontja szerint a jogalkotói szándék alapján akkor is meg kell ítélni sére-

lemdíjat, ha a felróható jogsértés következtében a felperes kimutatható hátrányt nem szenvedett el. A Ptk. rendelkezései felróható személyiségijog-sértés esetén nem adnak mérlegelési lehetőséget abban a kérdésben, hogy erre irányuló kereseti kérelem esetén a személyiségi jog felróható megsértésének jogkövetkezményeként a bíróság ítéle meg sérelemdíjat, csak a sérelemdíj összegének meghatározásához adnak támpontokat.

A kommentárirodalom szinte egyhangúlag arra az álláspontra jut, hogy „a jogsértés ténye önmagában sérelemdíjjal szankcionálható, bizonyított hátrány nélkül is. [...] Ez a lényeges változtatás azzal a következménnyel jár, hogy a bíróságoknak más szempontokat kell találniuk a bagatell-ügyek kiszűréséhez. A Ptk.-nak a változtatással semmiképpen sem az volt a célja, hogy a sérelemdíj elhanyagolható súlyú személyiségi sérelmekhez (is) kapcsolódjék. Ezt a jövőben is feltétlenül el kell kerülni, és ehhez véleményünk szerint eddig sem volt szükség a hátrány bizonyításának megkövetelésére.”⁵

„A változás tulajdonképpen az, hogy a nem vagyoni kártérítéssel szemben már nincsen lehetősége a bíróságoknak a bagatell igények kiszűrésére a sérelemdíj jogalapjának körében. [...] A jogalkotó ugyanis [...] elhagyja a hátrány vizsgálatának követelményét, és azt legfeljebb majd csak a második lépcsőben, a sérelemdíj összegének megállapítása során veszi be az értékelési szempontok közé. Kérdésként jelentkezik azonban, hogy a hátrány követelményének likvidálásával milyen kapaszkodót találhatnak a bíróságok a bagatell ügyek kiszűrésére. Tekintettel arra, hogy a jogalkotó ezzel kapcsolatban nem ad egyértelmű választ [...]”⁶

„A sérelemdíj ennek ellenére a jövőben is többségében hátrányt kompenzál, ugyanakkor mintegy megdönthetetlen vélelmet állít fel arra nézve, hogy a személyiségi jogi jogsértés hátrányt okoz. [...] [A] sérelemdíj a következménycentrikus vizsgálat helyébe a magatartáscentrikus vizsgálatot helyezi, amely elsősorban a jogellenességre fókuszál, amelyet a személyiségi jogok megsértése alapoz meg.”⁷ „Ha egyszer a jogalkotó akként foglal állást, hogy személyiségi jogi jogsértés esetén az immateriális hátrányt vélelmezni kell, s e vélelem ráadásul megdönthetetlen; továbbá: a jogaiban sértett személynek nem kell hátrányt bizonyítania, akkor meglehetősen ellentmondásos lenne, ha a bíróság – pusztán azért mert a sérelemdíj egyik funkciója a megdönthetetlenül vélelmezett hátrány hozzátétőleges ellentételezése másnemű előnyökkel – hi-

3 Javaslat 390.

4 A Fővárosi Ítéletábla Polgári Kollégiuma 1/2013. (VI. 17.) számú kollektív véleménye a nem vagyoni kártérítés/sérelemdíj megtérítése iránti követelések elbírálásának a polgári perben felmerülő egyes kérdéseiről 5.) pont

5 SZÉKELY LÁSZLÓ: *Személyiségi jogok*. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 1. kötet, Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 174.

6 FÉZER TAMÁS: *Személyiségi jogok*. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. I. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014. 339–340.

7 FUGLINSZKY ÁDÁM: *Kártérítési jog*. HVG-ORAC, Budapest, 2015. 829.

Tanulmány

vatalból, a magatartás vizsgálatán keresztül arra a következtetésre juthatna, hogy a vélelmezett hátrány tulajdonképpen nem is áll fenn. Ez a korábbi bírói gyakorlathoz való visszalépést jelentene.”⁸

Bár Lábady Tamás végül a másik állásponthoz csatlakozott, a Ptk. szabályozását értékelve mégis azt állapította meg, hogy „a Ptk. megdönthetetlen vélelmet állít fel hátrányokozásra nézve annak kimondásával, hogy a sérelemdíj megfizetésére való kötelezésnek nem feltétele az, hogy a sértett az őt ért hátrányt bizonyítsa, azaz a jogsértés ténye önmagában szankcionálható sérelemdíjjal, bizonyított hátrány nélkül is”⁹.

Ezen álláspont a sérelemdíj érvényesítéséhez *nem követeli meg a hátrányt*, azt *csak a sérelemdíj mértéke* [Ptk. 2:52. § (3) bekezdés] körében értékeli. A felperes *magánautonómiájába* tartozik annak eldöntése, hogy a sérelemdíj mértéke körében kíván-e tényállításokat tenni, és azokat alperesi tagadás esetén kívánja-e bizonyítani.

Ha a felperes ilyen tényállításokat nem tesz, akkor a bíróság az eset körülményeire tekintettel [Ptk. 2:52. § (3) bekezdés], a per összes körülményeinek mérlegelésével belátása szerint határozza meg [Pp. 279. § (3) bekezdés] a sérelemdíj mértékét.

Ha a felperes a sérelemdíj mértéke körében tényállításokat tesz, akkor ezek bizonyítása a felperes bizonyítási érdekébe tartozik, amelynek sikertelensége következményeit a felperes viseli [Pp. 265. § (1) bekezdés]: ha a bizonyítás sikertelen, a bíróság e tényállításokat nem fogadja el valóságnak, és a sérelemdíj mértékét az eset körülményeire tekintettel [Ptk. 2:52. § (3) bekezdés], a per összes körülményeinek mérlegelésével belátása szerint határozza meg [Pp. 279. § (3) bekezdés].¹⁰

A jogsértésen kívül további hátrányt nem megkövetelő álláspontból *két megoldás* alakult ki a gyakorlatban.

1.1. Jogsértés esetén mindenképpen jár sérelemdíj: a legkisebb összeg kérdése

A jogsértésen kívül további hátrányt nem megkövetelő álláspontból következő *egyik* megoldás szerint, „ha a jogsértés megvalósul, az önmagában olyan hátrányt jelent, amit valamilyen módon szükséges kompenzálni” (PJD 2016.8. – Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.20.586/2015/3/II.). Ha a személyiségsérvés bekövetkezett, úgy erre irányuló kereset esetén sérelemdíjban *mindenképpen ma-*

rasztalni kell, hiszen a jogalkotó a nem vagyoni kártérítést pont ebből a célból váltotta fel a sérelemdíjjal.¹¹ Ebben az esetben a sérelemdíj lehetséges legkisebb összege jelent problémát.

A Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.20.586/2015/3/II. számú ítéletében az elsőfokú bíróság által meghatározott 50 000 forint összegű sérelemdíjat felemelte 600 000 forintra, arra hivatkozással, hogy az „50 000 forint összegű marasztalás olyan minimális összeg, amely a sérelemdíj intézményét kiüresíti, hiszen annak megfelelő kompenzációs jellege és visszatartó ereje is kell hogy legyen”. A Kúria a felülvizsgálati eljárásban meghozott Pfv. IV.20.903/2016/7. számú ítéletében úgy határozott, hogy az alperesenkénti 50 000 Ft összegű sérelemdíj „nem jelenti a jogintézmény »kiüresítését«, csupán abban foglalt állást a Kúria, hogy a konkrét esetben ilyen összegeket is elegendőnek látott a konkrét jogsértés megismétlésének megakadályozására, illetve a felperest ért hátrány kompenzálására”, figyelemmel arra, hogy „a felperest ténylegesen súlyos hátrány nem érte, személyének megítélése a perbeli közlésekkel szoros okozati összefüggésben érdemben nem változott”. A Kúria szerint a sérelemdíj „elsődleges rendeltetése a sértett irányában kompenzáció nyújtása az őt ért sérelemért. Jelen esetben »magánjogi büntetés« kiszabására, megállapítására a Kúria az összes körülmény figyelembevételével nem látott alapot.”

Bár a sérelemdíj alkalmazásának kezdetén 25 000 forint összegű sérelemdíjban való marasztalásra is volt példa, mert az „alkalmas a felperes által elszenvedett sérelem kompenzálására, tükrözi a jogsértővel szembeni társadalmi elítélést, egyben az elkövetett jogsértéssel arányban álló magánjogi szankciónak tekinthető” (PJD 2016.2. – Fővárosi Ítéletábla 1.Pf.20.194/2015/3/II.), ugyanakkor a Fővárosi Ítéletábla egyik szaktanácsának későbbi határozata szerint a bírósági gyakorlatban legalacsonyabb mértékűnek tekinthető sérelemdíj összege 50 000 forint (PJD 2018.8. – Fővárosi Ítéletábla 32.Pf.20.345/2017/6-II.), amely kisebb a nem vagyoni kártérítés szokásos legalacsonyabb összegénél¹², így a bíróságok lehetőséget látnak a nem vagyoni kártérítés gyakorlatánál alacsonyabb mértékű sérelemdíj meghatározására is.

1.2. A sérelemdíj iránti kereset elutasítása a hátránytól eltérő okból

A jogsértésen kívül további hátrányt nem megkövetelő álláspontból következő *másik* megoldás szerint nem ki-

⁸ FUGLINSZKY ÁDÁM: i. m. 840.

⁹ LÁBADY TAMÁS: i. m. [9]

¹⁰ Tartalmilag ugyanez jelenik meg a Fővárosi Ítéletábla Polgári Kollégiuma 1/2013. (VI. 17.) számú kollégiumi véleménye indokolásának 5. pontjában is: „Az a körülmény ugyanakkor, hogy a jogsértés tényén kívül az új jogszabály további hátrányt bekövetkeztet a bizonyítását nem követeli meg, nem jelenti, hogy az igényt érvényesítő felperes nem bizonyíthatja a jogsértés rá és környezetére gyakorolt hatását vagy más olyan, akár szubjektív elemeket, amelyek a sérelemdíj mértéke tekintetében – az ügy egyedisége folytán – jelentőséggel bírnak.”

¹¹ „[A] jogsértés megállapítása önmagában is megalapozza a sérelemdíj fizetési kötelezettséget.” (Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.20.442/2017/4/II.)

¹² „A nem vagyoni kártérítési ügyek gyakorlata – nagy általánosságban – azt mutatja, hogy a bíróság elutasíthatja a nem vagyoni kártérítést, ha nem talált érdemi hátrányt, azonban ha megítélte a nem vagyoni kártérítést, akkor 150 000–200 000 Ft-nál kevesebb összegben nem marasztalt.” SZABÓ CSILLA: „A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán. Polgári Jog, 2017/9. [14]

zárt, hogy a bíróság a jogsértés fennállása esetén is elutasítsa a sérelemdíj iránti keresetet azért, mert a sérelemdíjban való marasztalás *ellentétes lenne annak funkciójával*. „A sérelemdíj elégtétel, kompenzációs és magánjogi büntetés funkciót is betölt, ezeknek a funkcióknak az egyensúlyát sérelemdíj alkalmazásakor meg kell őrizni a polgári jogi szankciós rendszer keretein belül. Nem alkalmazható a sérelemdíj olyan körülmények között, ahol a magánjogi szankció kompenzációs funkcióját elveszíti, ugyanakkor szinte kizárólag magánjogi büntetesként hat. Nem indokolható a sérelemdíj alkalmazása ezért akkor sem, ha a jogsértés okozta sérelem teljes orvoslására a jogsértés Ptk. 2:51. § (1) bekezdés a) pontja szerinti megállapítása, vagy a Ptk. 2:51. § (1) bekezdés c) pontja szerinti elégtétel adása is elegendő, ezáltal nem marad további sérelemdíjjal kompenzálendő sérelem” (Fővárosi Ítélet tábla 32.Pf.21.106/2016/7-II.).

Az objektív szankciók alkalmazása szükséges és elégséges a felperest ért sérelem kiküszöbölésére abban az esetben is, ha a sérelemdíj alkalmazása „a közügyek szabad megvitatásához szükséges véleménynyilvánítás szabadságát aránytalanul korlátozó, a 7/2014. (III. 7.) AB határozat [50] bekezdésében kifejtettekre is figyelemmel, alkotmányosan nem indokolható szankció lenne” (Fővárosi Ítélet tábla 32.Pf.21.425/2017/3-II.).

2. Szükséges a további hátrány is

Az alapkérdéssel kapcsolatos *másik álláspont* a Ptk. 2:52. § (1) bekezdésére („sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért”) hivatkozva azt hangsúlyozza, hogy „a bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet, ha a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan nemvagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélésére adhatna alapot. A [...] nemvagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj megítélésének feltétele. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének a »jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges« fordulata mentesíti a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól, de nemvagyoni sérelem hiányában nem teszi lehetővé sérelemdíj követelését. Személyiségi jogsértés megállapíthatósága esetén az alperesnek kell kimentenie magát [...], valamint neki kell bizonyítania azt is, hogy a jogsértéssel okozati összefüggésben a felperest nem érte olyan súlyú nemvagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélését indokolná. Ez utóbbi következtetésre a bíróság a Pp. 163. § (3) bekezdés alapján is eljuthat, ha arról hivatalból tudomása van vagy az köztudomású ténynek tekinthető.”¹³

A kommentárirodalomban Petrik Ferenc állítja, hogy „[v]áltoztatlanul alkalmazandónak tartjuk azt, hogy a sé-

relemdíj megállapításához szükséges a személyiséget ért nem vagyoni sérelem”, amely kifejeződhet testi, lelki és környezeti változásokban, de ennek részletesebb indokait nem jelölte meg.¹⁴

Ez az álláspont megjelenik számos bírósági határozatban. Személyiségi jog megsértésére alapított kereset esetén a felperesnek meg kell jelölnie azt a konkrét nem vagyoni sérelmet (immaterális hátrányt), amely őt az állított jogsértő magatartás következtében érte. A bíróságnak a személyiségi jogi jogsértés megállapíthatósága esetén el kell döntenie, hogy a sérelmet szenvedett fél által megjelölt nem vagyoni sérelem bekövetkezése köztudomású tényként bizonyítottan elfogadható-e, mert amennyiben nem, úgy a nem vagyoni sérelemre vonatkozóan bizonyítási eljárást kell lefolytatnia (PJD 2016.1. – Debreceni Ítélet tábla Pf.I.20.387/2015/3.).

A Ptk. 2:52. § (1) bekezdés alapján – a nem vagyoni kárfelelősség feltételeivel azonosan – a sérelemdíj megállapításának feltétele a személyiségi jog sérelme (jogellenesség) és a nem vagyoni sérelem (PJD 2016.2. – Fővárosi Ítélet tábla 1.Pf.20.194/2015/3/II.).

A sérelemdíj alkalmazásához szükséges a személyiséget ért nem vagyoni sérelem, amely testi vagy lelki változásokban, illetve a személyiséget körülvevő társadalmi, természeti környezetnek a személyiségre hátrányos megváltozásában manifesztálódhat (PJD 2017.3. – Győri Ítélet tábla Pf.I.20.081/2015/3/I.).

A sérelemdíjban való marasztalásnak a hátrány bizonyítása nem feltétele, de ha a jogsértés jellege és körülményei alapján nem vagyoni sérelem nem következett be, a sérelemdíjban való marasztalásnak nincs helye (PJD 2017. 9. = BDT 2016.3519. – Pécsi Ítélet tábla Pf.III.20.103/2015/4.).

Az ún. bagatelligények esetén nem indokolt a sérelemdíjban való marasztalás, hiszen a sérelemdíjra okot adó nem vagyoni hátránynak olyan fokúnak kell lennie, amely kompenzációt és magánjogi büntetést igényel (PJD 2017.17. = BDT 2017.3657. – Szegedi Ítélet tábla Pf.I.20.164/2016/4.).

Ezt az álláspontot legteljesebb mértékben a BDT 2018. 3821. (Szegedi Ítélet tábla Pf.I.20.002/2017.) fejt ki az alábbiak szerint.

I. Önmagában a személyiségjog-sértés ténye nem vonja maga után a sérelemdíj iránti igény megalapozottságát. A sérelmet szenvedett fél az őt ért nem vagyoni sérelemért követelhet sérelemdíjat, azaz a nem vagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj feltétele. A személyiségjog-sértés objektív jogkövetkezményei – ettől eltérően – a személyiségjog-sértés ténye alapján érvényesíthetők.

II. Nem ellentétes ezzel, hogy sérelemdíj követelése esetén a sérelmet szenvedett részéről a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szüksé-

¹³ Az Új Ptk. Tanácsadó Testület többségi véleménye a Ptk. 2:52. §-áról: http://www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%SD=344&body_value=&Alkalmaz%C3%A1s

¹⁴ PETRIK FERENC: *Személyiségi jogok*. In: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*. I. kötet, HVG-ORAC, Budapest, 2013. 165.

Tanulmány

ges, ez ugyanis a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól mentesíti a sérelmet szenvedett felet.

III. A bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet akár azért, mert nem vagyoni hátrány hiányát az ellenéredkű fél bizonyítja, akár azért, mert köztudomású tények értékelésével jut arra a következtetésre, hogy nem állt elő nem vagyoni hátrány a személyiségi jogában egyébként megsértett félnél.

IV. Nem indokolt a sérelemdíjban való marasztalás akkor sem, ha a nem vagyoni hátrány nem olyan mértékű, amely magánjogi, preventív jellegű kompenzációt, illetve büntetést igényelne (úgynevezett bagatelligény).

IV.

A jogsértésen kívül további hátrányt megkövetelő állásponttal kapcsolatban felmerülő kérdések

1. A jogszabálynak mi volt a célja?

Az Alaptörvény 28. cikke szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak. Ebből következően, ha a jogszabály értelmezésének hagyományos eszközei (nyelvtani, logikai, rendszertani) különböző eredményekre vezetnek, akkor ezek közül azt kell választani, ami összhangban áll a jogszabály céljával és az Alaptörvénnyel. A jogszabály céljának kutatásakor csak olyan eredményre juthatunk, ami megfelel a józan észnek és a közjónak, erkölcsös és gazdaságos.

A jogszabályi cél feltárásának módjai és eszközei általánosságban nem határozhatók meg, ugyanakkor az Alaptörvényből fakadó kötelezettség ennek elvégzése. A jogszabályi cél feltárásának egyik eszköze lehet a törvény előkészítőinek a törvényjavaslat indokolásában megjelölt célja, amely alapján „[a] Javaslat szerinti változás – az elméleti és dogmatikai tisztánlátás előmozdítása mellett – *hatékonyabb védelmet* biztosít a személyiségi jogaiban sértett számára, mivel a sérelemdíj megállapításához a bíróságnak nem kell a sértett oldalán bekövetkezett hátrányt kutatnia, illetve a sértettnek azt bizonyítania”¹⁵. (Kiemelés tőlem – P. M.) A polgári törvénykönyv miniszteri biztos a nem vagyoni kártérítés gyakorlatát pont azzal indokkal bírálta, hogy „[a] hátrány bizonyításának megkövetelése az esetek jelentős részében a sértett számára további lelki megrázkódtatással járt, nem egyszer megállító helyzetet teremtett”¹⁶.

Mindezek alapján alappal feltételezhető, a jogszabály célja az volt, hogy a sértett magánautonómiájából fakadóan választhasson, szeretné-e, hogy az eljárás tárgya legyen a nála bekövetkezett hátrányok feltárása. Ez a cél megfelel a józan észnek és a közjónak, erkölcsös és gazdaságos, valamint összhangban áll az Alaptörvénnyel.

2. Hatékonyabb-e a sértett védelme, a sértett elkerülheti-e a hátrányok kutatását?

A jogsértésen kívül további hátrányt megkövetelő álláspontból az következik, hogy „a hátrány vizsgálata a bírósági eljárásokban továbbra is előtérben maradhat – a bizonyítási nehézségekkel és a sértettre kifejtett negatív hatásaival együtt –, bár a bizonyítás sikertelensége kétségtelenül a jogsértő alperest fogja terhelni. [...] [G]yakorlatilag ugyanaz a bizonyítás folyik le, mint az 1959-es Ptk. alapján indult perekben, a különbség pusztán a bizonyítás sikertelenségének a terhét viselő fél személye lesz.”¹⁷

Ha az alperes állítja a nem vagyoni sérelem (hátrány) hiányát, úgy ennek bizonyítása során a (korábban már személyiségi jogot sértő) alperes ugyanolyan megalázó helyzetet teremthet, lelki megrázkódtatást okozhat a jogsértést elszenvedett felperesnek (például a sértett környezetében élők, munkatársai, barátai tanúkenti meghallgatásának indítványozásával), mint amitől az új szabályozás meg kívánta óvni a sértettet.

Mindezekre figyelemmel a jogsértésen kívül további hátrányt megkövetelő állásponttal kapcsolatban felvethető, hogy az nem áll összhangban a jogszabály céljával, mert a sértett nem tudja elkerülni a hátrány bíróság általi vizsgálatát, így az Alaptörvény 28. cikke alapján ez az értelmezési mód nem választható.

3. Azonos-e a sérelem és a hátrány?

A Ptk. 2:52. § (1) bekezdése szerint a személyiségi jogában megsértett az őt ért nem vagyoni sérelemért követelhet sérelemdíjat, míg a (2) bekezdés szerint a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. A normaszöveg alapján nehezen állapítható meg a jogsértés, a hátrány és a nem vagyoni sérelem fogalmak pontos viszonya, a hátrány és a sérelem tartalmi különbsége.

Mivel a Ptk. 2:52. § (2) bekezdése szerint „a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges” (Kiemelés tőlem – P. M.), ebből következően a jogalkotó a jogsértés tényét már hátránynak tekinti. A törvény ezért állít fel megdönthetetlen vélelmet arra, hogy a jogsértés hátrányt okoz.

15 Javaslat 390. (Kiemelés tőlem – P. M.)

16 SZÉKELY LÁSZLÓ: i. m. 173.

17 SZABÓ CSILLA: i. m. [8]

Kérdéses ugyanakkor, hogy ehhez képest a *nem vagyoni sérelem fogalma* pontosan milyen tartalommal bír:

a) jogsértés = hátrány = nem vagyoni sérelem, vagy

b) (jogsértés = hátrány) + további hátrány = nem vagyoni sérelem.

A jogsértésen kívül további hátrányt megkövetelő álláspont a b) megoldáson alapul, ugyanakkor a jogszabály 1. pont szerinti céljából, valamint Vékás Lajos és a Ptk. miniszteri biztosa egybehangzó véleményéből az a) megoldás következik, hiszen „a jogsértés ténye önmagában sérelemdíjjal szankcionálható”¹⁸. Ezzel szemben felvethető, hogy a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet alapján ugyanazt a tartalmat nem lehet eltérő módon megfogalmazni¹⁹, de a Ptk. értelmezése során más esetben is találkozhatunk azzal, hogy a törvény eltérő megfogalmazást alkalmaz olyan fogalmak esetén, amelyek tartalma vagy egybeesik vagy legalábbis nagyon közel áll egymáshoz.²⁰

4. Van-e eljárásjogi kötelezettség a hátrány bizonyítására?

A jogsértésen kívül további hátrányt megkövetelő álláspont legfontosabb érve, hogy a nem vagyoni sérelem megkövetelése azért nem ellentétes a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésével, mert az csak a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól mentesíti a sérelmet szenvedett felet.

A Pp. szabályozása alapján ugyanakkor a *bizonyításnak nincsen eljárásjogi kötelezettsége*. A polgári perben *bizonyítási érdeke* van annak a félnek, akinek érdekében áll, hogy az adott perben jelentős tényt a bíróság valóságnak fogadja el [Pp. 265. § (1) bekezdés 1. fordulat], valamint – a *törvényes vélelmek és az ideiglenes igazságok kivételével* – *ugyanennek a félnek ugyanezen tény szempontjából bizonyítási terhe van*, ami abban áll, hogy a bizonyítás elmaradásának vagy sikertelenségének a következményeit is ez a fél viseli [Pp. 265. § (1) bekezdés 2. fordulat].

A bizonyítási érdek és a bizonyítási teher polgári perben való tényleges megvalósulása mindig az anyagi jog szabályaiból következik. Az anyagi jogszabály (tárgyi jog) által biztosított valamely jog (alanyi jog) érvényesí-

tése során a fél jogállítással a tárgyi jog valamely szabályát hívja fel, amely meghatározza az alanyi jogot megnyitó tényeket [Pp. 7. § (1) bekezdés 8. és 11. pont]. A sérelemdíj érvényesítését biztosító anyagi jogszabály *egyidejűleg nem követelheti meg egy tény* (nem vagyoni sérelem/további hátrány) *fennállását az alanyi jog megnyitásának feltételeként* [Ptk. 2:52. § (1) bekezdés], és mondhatja ki azt, hogy *ez a tény nem szükséges a jog megnyitásához* [Ptk. 2:52. § (2) bekezdés]. Ha a jogsértés tényén kívül további hátrány szükséges lenne a sérelemdíjra való jogosultsághoz, akkor ennek bizonyítása a sértett bizonyítási érdekébe tartozna, és eltérő törvényi rendelkezés hiányában ezzel kapcsolatban a bizonyítási teher is a sértetten lenne. A törvény *szabályozhatna úgy, hogy megdönthető törvényes vélelmet* állítana fel vagy *ideiglenes igazságot* mondana ki [Pp. 266. § (3) bekezdés] a nem vagyoni sérelem/további hátrány fennállására, amelynek *ellenkezőjét az alperes bizonyíthatná*, illet azonban a Ptk. 2:52. §-a *nem tartalmaz*. Lábady Tamásnak és Fuglinszky Ádámnak a III/1. pontban bemutatott álláspontja szerint a szabályozás ennek pont az ellenkezőjét valósította meg: a Ptk. megdönthetetlen vélelmet állított fel a jogsértéssel együtt a hátrány fennállására.

5. A köztudomású tény

A bírói gyakorlat a nem vagyoni kártérítés alkalmazása során is gyakran hivatkozott köztudomású tényekre, amelyek megjelennek a sérelemdíj érvényesítéséhez nem vagyoni sérelmet (hátrányt) megkövetelő álláspontban is: a bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet akár azért, mert a nem vagyoni hátrány hiányát az ellenérdekű fél bizonyítja, akár azért, mert köztudomású tények értékelésével jut arra a következtetésre, hogy nem állt elő nem vagyoni hátrány a személyiségi jogában egyébként megsértett félnél.

A sérelemdíjjal kapcsolatos bírósági ítéletek gyakran hivatkoznak köztudomású nem vagyoni sérelmekre, vagy a hátrány hiányát alapítják köztudomású tényekre, ugyanakkor a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: 1952. évi Pp.) 163. § (3) bekezdése, valamint a Pp. 266. § (2) és (4) bekezdése alapján a bíróság a köztudomásúnak tekintett tények figyelembevételére a feleket figyelmeztetni köteles, és a felek ezzel szemben ellenbizonyítással élhetnek, erre azonban a sérelemdíjjal kapcsolatos perekben soha nem kerül sor.

E bírósági gyakorlat ellentmondásosságát részletesen bemutatja és elemzi a Pp. Szakértői Javaslat:²¹

„A köztudomású ténymegállapításra ugyanis legelterjedtebben a nem vagyoni kártérítési perek gyakorlatában kerül sor. A nem vagyoni kártérítési perekben »fel-

18 VÉKÁS LAJOS: *Sérelemdíj az új Polgári Törvénykönyvben*. In: Juhász Zoltán (szerk.): *Kárfelelősség és a reparáció lehetséges eszközei*. AJBH, Budapest, 2013. 13.; SZÉKELY LÁSZLÓ: i. m. 174.

19 4. § (1) Ha egy jogszabályon és a végrehajtására kiadott jogszabályokon belül ugyanazt a fogalmat vagy rendelkezést többféleképpen is ki lehet fejezni, a fogalom vagy rendelkezés valamennyi előfordulása esetében ugyanazt a megfogalmazást kell alkalmazni.

(2) Egy jogszabályban és a végrehajtására kiadott jogszabályokban azonos szabályozási tárgyra vonatkozó különböző megfogalmazások csak akkor alkalmazhatók, ha azok eltérő tartalmat fejeznek ki.

20 Példaként említhető a kontraktuális kárfelelősség kimentése körében alkalmazott „ellenőrzési kör” és a veszélyes üzemi felelősség kimentése körében alkalmazott „tevékenységi kör” megjelölés. MENYHÁRD ATTILA: *A szerződésesség szabályozásának egyes jogvitás kérdései*. Előadás a IV. Wolters Kluwer Polgári Jogi és Eljárásjogi Konferencián, 2018. április 19., Europa Congress Center Budapest

21 VARGA ISTVÁN – ÉLESS TAMÁS (szerk.): *Szakértői Javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. HVG-ORAC, Budapest, 2016. 382.

Tanulmány

futott« az a gyakorlat, mely a jogsértéssel okozati összefüggésben bekövetkezett hátrányokat (a nem vagyoni kárt) a tényleges bizonyítást mellőzve a[z 1952. évi] Pp. 163. §-ának (3) bekezdése alapján köztudomású tényként állapította meg. Ez hol megjelent az ítéletek indokolásában, hol nem. Kivétel nélküli egységet mutatott ugyanakkor a bírói gyakorlat abban, hogy az eljáró bíróságok a[z 1952. évi] Pp. 163. §-ának (3) bekezdése utolsó fordulatát (»köteles azonban a feleket e tényekre a tárgyaláson figyelmeztetni«) egyszerűen nem alkalmazták. Az elmúlt 10 évben pedig ez a gyakorlat »megizmosodott«, ma már az ítéletek rutinszerűen állapítják meg a hátrányokat köztudomású tényként és ez ennek megfelelően is kerül indokolásra a[z 1952. évi] Pp. 163. § (3) bekezdésének felhívásával. Viszont továbbra is mellőzik a bíróságok – mégpedig egységesen és teljes következetességgel –, hogy a köztudomásúként figyelembe venni kívánt tényekre a feleket a tárgyaláson figyelmeztessék és ezzel az ellenbizonyítás lehetőségét megteremtsék. A peres felek így pusztán az ítéletből értesülnek arról, hogy a bíróság mit állapított meg köztudomásúnak ismert tényként. [...] A köztudomásúként figyelembe venni kívánt tényekkel szemben ugyanis (legalábbis a köztapasztalati tényekkel szemben feltétlenül) az ellenbizonyítás lehetőségét biztosítani kell. Ennek pedig alapvető feltétele, hogy a bíróság az így figyelembe venni kívánt tényekről a feleknek az eljárás során tájékoztatást nyújtson (azokra a feleket figyelmeztesse). A figyelmeztetést, és ezen keresztül az ellenbizonyítás lehetőségét »kiiktató« gyakorlat – noha praktikus és munkatkarékos – nem pusztán a jelenlegi eljárásjogi szabályozást sérti, hanem azon túl elméleti és gyakorlati szempontból is igazolhatatlan.”

Ha tehát a sérelemdíj iránti perben a bíróság bármilyen módon figyelembe kíván venni köztudomásúnak tekintett tény [Pp. 266. § (2) bekezdés], úgy erről a feleket *tájékoztatnia kell*, és az ilyen tényekkel szemben a felek *ellenbizonyítással élhetnek* [Pp. 266. § (4) bekezdés]. Ennek hiányában a bíróság ítéletében *nem vehet figyelembe* köztudomásúnak tekintett tény.

Mindez nem jelenti azt, hogy a bírósági gyakorlat által alkalmazott köztudomású-doktrínával rendezett helyzetek csak széles körű bizonyítással lennének megoldhatók. *Nem a módszer, hanem annak fogalomhasználata ellentétes a Pp.-vel*, hiszen sok esetben azokban a helyzetekben, amikor a gyakorlat a „köztudomású tény” fogalmat használja, ténylegesen *nem tényről* van szó. Az, hogy egy magatartás sértő vagy nem vagyoni sérelmet okoz, végső soron nem tény, hanem *tényekből levont jogi következtetés*, hasonlóan a felróhatóság vagy az okozati összefüggés megítéléséhez. A bizonyító fél ténylegesen nem az okozati összefüggést, hanem az okozati összefüggés körében állított konkrét tényeket bizonyítja, amelynek sikere esetén a bíróság a bizonyított konkrét tényekből levont jogi kö-

vetkeztetéssel vagy megállapítja az okozati összefüggés fennállását, vagy nem.²²

V.

A válasz keresése

A szabályozás célja és tartalma, valamint a gyakorlat irányainak feltárását követően a fenti alapkérdésre olyan választ szükséges keresni, amely *megakadályozza a személyiségi jogok és a jogvédelem devalválódását és inflálódását*, a joggal való visszaélés lehetőségét felperesi és alperesi oldalon egyaránt, ugyanakkor *biztosítja* a sértett hatékonyabb védelmét és döntési autonómiáját az őt ért hátrányok nyilvános tárgyaláson való feltárása körében.

1. A bagatellügyek első szűrője: van-e jogsértés

Abban az elmélet és a gyakorlat is egyetért, hogy a bagatellügyek kiszűrésének első lépcsőjében el kell határolni egymástól a *személyiségi jog-sértést* és az *érdeksérelmet*.

„A személyiségi jog megsértésétől meg kell különböztetni az ennek szintjét el nem érő, szubjektív érzéseken alapuló érdeksérelmet.”²³ „Különös jelentősége van ezért annak, hogy a sérelemdíj követelése iránt indult perekben a bíróságok megkülönböztessék a személyiségi jog megsértésétől az ennek a szintjét el nem érő, szubjektív érzéseken alapuló érdeksérelmeket. A személyiségi jogot nem sértő érdeksérelmet ugyanis nem járhat a sérelemdíj mint jogvédelmi eszköz alkalmazásával.”²⁴ „[A] bíróságnak a bagatell ügyekben azt kell megállapítania, hogy ami történt az nem személyiségi jogsértés, hanem pl. az élet általános velejárója mondhatni kockázata, a személyiségi jogi jogsértés intenzitását el nem érő mindennapos kellemetlenség.”²⁵ „[N]em állapítható meg a magatartás jogsértő jellege, [...] ha a felperes által a magatartás eredményeként elszenvedett érdeksérelmet azoknak a kockázatoknak a körébe tartozik, amelyek bekövetkezésével a mindennapi életben – az alperes magatartásától függetlenül is – általában számolni kell.”²⁶ „[A] bíróságnak kell eldöntenie, hogy az elbírálás alatt álló jogsértés átlépte-e azt a határt, amelyen túl a jog arra már reagál.”²⁷

22 „A jogi okozatosság bírói mérlegelésen alapuló jogkérdés, jogalkalmazói, jogpolitikai döntés.” FUGLINSZKY ÁDÁM: i. m. 245.

23 A Fővárosi Ítéletábla Polgári Kollégiuma 1/2013. (VI. 17.) számú kollégiumi véleménye 5.) pont

24 A Fővárosi Ítéletábla Polgári Kollégiuma 1/2013. (VI. 17.) számú kollégiumi véleménye indokolásának 5.) pontja

25 FUGLINSZKY ÁDÁM: i. m. 840.

26 Az Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye a Ptk. 2:52. §-áról: http://www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=344&body_value=&Alkalmaz%C3%A1s

27 MOLNÁR AMBRUS: *A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései*. Kúriai határozatok, 2013/7. 745.

A bírósági gyakorlatban kialakult álláspont abból indul ki, hogy a személyiségi jog „[a] személyiséget érintő olyan lényeges beavatkozásra reagál, ami nem a mindennapi élettel együtt járó kockázatok, kellemetlenségek, megküzdhető problémák körébe tartozik, hanem személyiségi jogvédelmi helyzetet idéz elő”²⁸. E gyakorlat szerint már a személyiségjog-sértés bekövetkezteként megítélésakor is mérlegelni kell a jogsértés körülményeit, így lehetséges, hogy a bíróság a jogsértés megtörténtét sem állapítja meg akkor, amikor a Ptk. normaszövegének pusztán nyelvtani értelmezése alapján jogsértés következett be.²⁹ Ez az álláspont az egyes személyiségjog-sértések megítélésakor nem elsődlegesen az egyes nevesített személyiségi jogok tényállásának nyelvtani értelmezéséből indul ki, hanem a *személyiségi jogok általános védelmének generálklauzulájából*³⁰, aminek minden személyiségjog-sértési tényállásnak meg kell felelnie.

Lehetnek ugyanakkor olyan magatartások, amelyek személyiségjog-sértést valósítanak meg, az ügy egyedi körülményei alapján mégsem tűnik indokoltnak a sérelemdíj alkalmazása, ezért további szűrő alkalmazása szükséges.

2. A jelképes összegű sérelemdíj: nem megfelelő szűrő

Ha a személyiségjog-sértés fennáll, úgy megoldást jelenthetne, ha a bíróság a személyiségi jog megsértése esetén mindenképpen marasztalna sérelemdíjban, de annak összegét olyan alacsony összegben határozná meg, ami a – pernyertesség–pervesztesség arányából

eredő – perköltségre is figyelemmel nem tenné gazdaságossá a bagatelljogsértésekből eredő sérelemdíj iránti igény érvényesítését.³¹

Ezzel szemben felvethető, hogy „formálisan ugyan alkalmazásra kerül a törvényi kötelező szankció, ténylegesen azonban nem, csak a jogalkalmazó »eljátssza«, mint ha szankcionálná az adott magatartást, bár annak ilyen módja semmilyen tényleges kompenzációt nem eredményez”³². „A bírói gyakorlat eddig nem támogatta jelképes nemvagyoni kártérítés megítélését. A Tanácsadó Testület indokoltan tartja hasonló gyakorlat követését a sérelemdíj kapcsán is.”³³

A fenti szempontokat meghaladóan a perköltségen keresztül történő szűrés nem megoldás azokban az esetekben sem, amikor a felperes eleve jelképes összegű sérelemdíjat követel, hiszen ennek megítélésével teljes mértékben pernyertes lesz.

A fentiekben ismertetett bírósági gyakorlat alapján lehetséges, hogy az 50 000 forint, kivételes esetekben a 25 000 forint összegű sérelemdíj nem tekinthető jelképes összegűnek, ugyanakkor a Ptk. 2:52. § (3) bekezdése, valamint a sérelemdíj kettős funkciója alapján mindig egyedileg³⁴ – a jogsértés és a felek körülményei alapján – kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy mi az a legalacsonyabb összegű sérelemdíj, amely még nem okozza a jogvédelem devalválódását és inflálódását, valamint amelynek alkalmazása mellett a sérelemdíj valóban betöltheti kompenzációs és magánjogi büntetési funkcióját.

3. Elutasítás a sérelemdíj funkciója okán

Azokban az esetekben, amikor a sérelemdíjnak a Ptk. 2:52. § (3) bekezdése alapján meghatározható mértéke az eset összes körülményei alapján jelképes összegű lenne, vagy a sérelemdíj alkalmazása ellentétes lenne annak funkcióival, indokoltan tűnik a sérelemdíj iránti kereset elutasítása. Az ilyen döntésnek a *nem vagyoni sérelem hiányára* való alapítása ugyanakkor a fentiekben részletesen kifejtett okokból *ellentétes lenne a sérelemdíj bevezetésének céljával*.³⁵ A Ptk. által a sérelemdíjjal bevezetett „lényeges

28 ISTENES ATTILA: *A sérelemdíj és annakösszecszerűségének egyes szempontjai különös tekintettel a jóhírnév megsértésével kapcsolatos perekre*. Előadás a IV. Wolters Kluwer Polgári Jogi és Eljárásjogi Konferencián, 2018. április 19., Europa Congress Center Budapest

29 A Fővárosi Ítéltábla 32. Pf. szaktanácsának bírójá, Istenes Attila előadásában említett példák:

A bíróság nem állapítja meg a testi épség és az egészség megsértését önmagában azért, ha egy gépkocsi a gyalogost nagyon kis sebességgel, a gyalogos testét éppen hogy megérintve elüti, melynek következtében egyik testrésze nagyon rövid időre kismértékben belilul, ugyanakkor ugyanez az esemény egy terhes kismama esetén, aki ennek következtében gyermeke megszületéséig aggódik a lelki egészség megsértését okozza (Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.037/2017. számú ügy).

A tömegfelvétel vagy a nyilvános közéleti szereplés esetén kívül is előfordulhat a mindennapi életben, hogy valaki rákerül egy fényképre anélkül, hogy annak elkészítéséhez hozzájárult volna (pl. szelfi háttérben lévő másik turista), a jogsértést megalapozó további körülmények hiányában mégsem lehet a jogsértés megtörténtét pusztán önmagában ebből az okból megállapítani. A 28/2014. (IX. 29.) AB határozat indokolásának [48] bekezdése is azt a hozzáállást tükrözi, hogy a személyiségi jogra vonatkozó polgári jogi szabályokat nem lehet szó szerint, mereven értelmezni.

30 2:42. § [A személyiségi jogok általános védelme]

(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét [...] szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.

(2) Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tisztelőben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.

31 FÉZER TAMÁS: i. m. 340–341.

32 PRIBULA LÁSZLÓ: *A sérelemdíj és a nem vagyoni hátrány kapcsolata az új Polgári Törvénykönyvben – átalakuló bírói gyakorlat?* In: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkó László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György Professzor 60. születésnapjára*. Novotny Alapítvány, 2015. március 20. 430.

33 Az Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye a Ptk. 2:52. §-áról: http://www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=344&body_value=&Alkalmaz%C3%A1s

34 Lásd a Kúriának a III/1.1. pontban bemutatott Pfv.IV.20.903/2016/7. számú ítéletét.

35 Molnár Ambrus a Fézer Tamás által is bemutatott (FÉZER TAMÁS: i. m. 341.) holland komoly jogsértés klauzula alapján állítja, hogy „a sérelemdíj szankciójának alkalmazásához a jogellenes magatartás súlyos és komoly volta szükséges. Ennek elbírálása során a bíróság az objektív és szubjektív szempontok alapulvételével azt vizsgálja, hogy a

Tanulmány

változtatás azzal a következménnyel jár, hogy a bíróságoknak más szempontokat kell találniuk a bagatell-ügyek kiszűréséhez.³⁶

A jogsértésen kívüli további hátrány megkövetelésének hiányában is lehetséges a sérelemdíj iránti kereset elutasítása, amelynek szempontjai már megjelentek az elméletben és a bírósági ítéletekben is.

3.1. A büntetőfunkció kizárólagos érvényesülése

Bár a személyiségjog-sérelemek szankciói büntetőjogi gyökereket, így történetileg elsődleges a büntetőfunkció érvényesülése, ugyanakkor már a magánjogi kodifikáció hajnalán is megjelent a kompenzációs funkció, később pedig a magyar bírósági gyakorlat a nem vagyoni kártérítés kompenzációs funkciójára helyezte a hangsúlyt.³⁷ A Ptk. kodifikációja kezdetben két jogintézményt szabályozott volna: egyrészt a nem vagyoni kártérítést, amelynek körében megkövetelte volna a hátrány bizonyítását, másrészt a sérelemdíjat mint tisztán magánjogi büntetést, amelynek alkalmazásához a hátrány bizonyítása nem lett volna feltétel.³⁸ A kodifikáció a monista felfogás alapján végül kizárólag a sérelemdíjat szabályozta, és a Javaslat szerint „[a] sérelemdíj a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és egyben magánjogi büntetése”³⁹. A sérelemdíj *elsődleges* funkciója így továbbra is a jogsértés vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és *csak másodsorban* a magánjogi büntetés, ezért kifejezetten kerülendő, hogy a bírói gyakorlat a büntető elemnek adjon hangsúlyt.⁴⁰ Eből következik az a III/1.2. pontban már bemutatott döntés, amely szerint „ezeknek a funkcióknak az egyensúlyát sérelemdíj alkalmazásakor meg kell őrizni a polgári jogi szankciós rendszer keretein belül. Nem alkalmazható a sérelemdíj olyan körülmények között, ahol a magánjogi szankció kompenzációs funkcióját elveszíti, ugyanakkor

per tárgyává tett jogsértés valóban és ténylegesen alkalmas-e a személyiség valamely szférájának megsértésére. Nyomatékosan ki kell emelni azonban, hogy az említett esetben nem a hátrány vagy sérelem súlyosságáról, hanem a magatartás jogellenességének és felrúhatóságának a súlyosságáról van szó. A kettő esetleges felcserélése a dogmatikai lényegtől fosztaná meg a szankciót.” (Kiemelés tőlem – P. M.) MOLNÁR AMBRUS: i. m. 745–746.

36 VÉKÁS LAJOS: *Sérelemdíj az új Polgári Törvénykönyvben*. 13.; SZÉKELY LÁSZLÓ: i. m. 174.

37 GÖRÖG MÁRTA: *Gondolatok a személyiség magánjogi védelme körében*. In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 111–113.

38 LANDI BALÁZS: *Kártérítés és sérelemdíj a szólás- és a médiaszabadság tükrében*. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyl Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Az új Polgári Törvénykönyvre és az új Büntető Törvénykönyvre tekintettel. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 283.

39 Javaslat 390.

40 VÉKÁS LAJOS: *Bírálat és jobbitó észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)*. Magyar Jog 2013/1. 4–5.; SZÉKELY LÁSZLÓ: i. m. 175.

szinte kizárólag magánjogi büntetésként hat” (Fővárosi Ítéletábra 32.Pf.21.106/2016/7-II.).

Mindezek alapján személyiségjog-sértés esetén is *lehetséges* a sérelemdíj iránti kereset *elutasítása* akkor, ha az eset körülményei alapján annak alkalmazása *kizárólag magánjogi büntetésként hatna*, a sértett számára nem jelentene kompenzációt.

3.2. A kompenzáció és a prevenció hiánya

A személyiségi jog legújabb fellendülésének időszakában előtérbe került a jövőbeni jogsértéstől való visszatartás szándéka, a preventív funkció.⁴¹ „[B]ár sem a normaszöveg, sem az indoklás nem említi kifejezetten, a sérelemdíj *prevenciós* célokat is szolgál, különösen az ember méltósága, jó hírve, becsülete és magánszférája védelme érdekében.”⁴² A visszatartó erőt a bírósági gyakorlat is figyelembe veszi a sérelemdíj mértékének meghatározásakor.⁴³

A sérelemdíj fő funkciója a kompenzáció, és csak *e mellett* érvényesülhet – a büntetési funkció részeként – a hasonló jogsértések megelőzésének célja.⁴⁴ A Tanácsadó Testület többségi véleménye szerint „a sérelemdíjra marasztalás lehetőségét biztosító törvényi rendelkezések céljának az a jogalkalmazás felel meg, amely nem marasztal olyan alacsony összegű sérelemdíj megfizetésére, amely nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatása kifejtésére”⁴⁵.

Erre figyelemmel személyiségjog-sértés esetén is *lehetséges* a sérelemdíj iránti kereset *elutasítása* akkor, ha az eset körülményei alapján a sérelemdíj *nem jelentene sem kompenzációt, sem prevenciót*.

3.3. A sérelemdíj elutasítása egyéb személyiségi jogi szankció alkalmazása miatt

A Ptk. a sérelemdíjat a személyiségi jog megsértése esetén alkalmazandó szankciók között helyezte el, ezért a *személyiségi jogi szankciórendszer egyik elemének minősül*. A sérelemdíj abban különbözik a felrúhatóságtól független szankcióktól, hogy míg az objektív szankciók alkalmazásához elegendő a magatartással okozati összefüggésben bekövetkezett személyiségjog-sértés, addig a sérelemdíj-fizetési felelősség alól a sértettel

41 GÖRÖG MÁRTA: i. m. 115–116.

42 FUGLINSZKY ÁDÁM: i. m. 840.

43 A sérelemdíj a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és egyben magánjogi büntetése. Nincs akadálya annak, hogy a bíróság mérlegelési szempontként értékelje a sérelemdíj mértékének meghatározása során annak visszatartó erejét (PJD 2016.17. – Fővárosi Ítéletábra 8.Pf.21.123/2015/6.).

44 VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyvről*. Jogtudományi Közlöny, 2013/5. 234.

45 Az Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye a Ptk. 2:52. §-áról: http://www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=344&body_value=&Alkalmaz%C3%A1s

fennálló jogviszonyára irányadó felelősségi rezsím szabályai szerint – kimentheti magát.

A Ptk. 2:51. § (1) bekezdése alapján a sértett a jogsértés ténye alapján az eset körülményeihez képest követelheti az egyes objektív szankciók alkalmazását, így önmagában a jogsértés nem alapozza meg valamennyi objektív szankció alkalmazását. A bíróság az eset összes körülményeinek figyelembevételével dönti el, hogy indokolt-e az érvényesíteni kívánt jogkövetkezmény alkalmazása (PJD 2016.20. – Szegedi Ítéletábla Pf.II.20.782/2015/4.).

Mivel a Ptk.-ban a sérelemdíj a személyiségi jogi szankciórendszer egyik eleme, ezért indokolható az az álláspont, hogy a sérelemdíj iránti kereset elutasítása lehetséges abban az esetben is, ha a *sérelmet* a felperes által kért és a bíróság által alaposnak ítélt *egyéb személyiségi jogi szankció már önmagában megfelelően orvosolja*.⁴⁶ Vékás Lajos ezt a következőképpen fogalmazza meg: „A bíróság úgy ítélte meg, hogy az adott esetben a személyiségi jog (személyhez fűződő jog) sérelmének kiegyenlítéséhez a rendelkező részben foglalt szankciók mellett sérelemdíj alkalmazása szükségtelen.”⁴⁷

Ez az álláspont megjelent a bírósági gyakorlatban is.

A személyiségi jogi jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj megítélése. Az adott ügyben elrendelt objektív szankciók alkalmazása megfelelő és elegendő eszköze a felperes által elszenvedett sérelem orvoslásának (BH 2016.241. = PJD 2016.14. – Kúria Pfv.IV.21.764/2015/4.).

„Az ítéletábla objektív és szubjektív személyiségvédelmi szankciók együttes érvényesítése esetén [...] azt az álláspontot is alkalmazhatónak tartotta, amely szerint a bíróság a Ptk. alapján már nemcsak az elégtételadás módját határozhatja meg szabad mérlegeléssel, s igazíthatja a konkrét tényálláshoz, hanem – természetesen a keresetet kimerítve – az adott ügy egyedi tényállása alapján akként is dönthet, hogy »[...] az adott esetben a személyiségi jog (személyhez fűződő jog) sérelmének kiegyenlítéséhez a rendelkező részben foglalt szankciók mellett sérelemdíj alkalmazása szükségtelen« (PJD 2016.1. – Debreceni Ítéletábla Pf.I.20.387/2015/3.).

„Nem indokolható a sérelemdíj alkalmazása ezért akkor sem, ha a jogsértés okozta sérelem teljes orvoslására a jogsértés Ptk. 2:51. § (1) bekezdés a) pontja szerinti megállapítása, vagy a Ptk. 2:51. § (1) bekezdés c) pontja szerinti elégtétel adása is elegendő, ezáltal nem marad további sérelemdíjjal kompenzálendő sérelem” (Fővárosi Ítéletábla 32.Pf.21.106/2016/7-II.).

Az objektív szankciók alkalmazása szükséges és elégséges a felperest ért sérelem kiküszöbölésére abban az eset-

ben is, ha a sérelemdíj alkalmazása „a közügyek szabad megvitatásához szükséges véleménynyilvánítás szabadságát aránytalanul korlátozó, a 7/2014. (III. 7.) AB határozat [50] bekezdésében kifejtettekre is figyelemmel, alkotmányosan nem indokolható szankció lenne” (Fővárosi Ítéletábla 32.Pf.21.425/2017/3-II.).

3.4. A sérelemdíj elutasítása a sérelmet orvosló egyéb személyiségi jogi szankció lehetősége miatt

A fentiekből következően felvethető az az álláspont is, hogy ha az eset körülményei alapján a személyiségi jogi szankciórendszer egyik elemének minősülő sérelemdíj alkalmazása annak funkciójával ellentétes lenne, ugyanakkor *van olyan* objektív szankció, amely *valóban orvosolná* a sérelmet (például a hozzájárulás nélkül elkészített képmás megsemmisítése), de azt a *sértett nem kéri*, úgy a bíróság arra hivatkozással utasítja el a sérelemdíj iránti keresetet, hogy az alkalmatlan a sérelem orvoslására, a felperes azonban nem kérte annak az objektív szankciónak az alkalmazását, amely ténylegesen orvosolná a sérelmet. (Hasonlóan ahhoz az esethez, amikor a szerződés érvénytelenségének további jogkövetkezménye alkalmazása iránti perben mindegyik fél tiltakozik az adott esetben alkalmazható jogkövetkezmény ellen.⁴⁸)

VI.

A lehetséges megoldás

A bírói gyakorlatot elbizonytalanító kérdésre a fentiekből következően megoldást jelenthetnek az alábbiak, amelyek megpróbálják összhangba hozni az elméletben és a gyakorlatban kialakult eltérő megoldásokat, ugyanakkor kiemelt figyelmet fordítanak a sérelemdíj szabályozásának céljára.

1. A személyiségjog-sértéstől meg kell különböztetni a jog által nem védett érdeksérelmet. A személyiségi jog a személyiséget érintő olyan lényeges beavatkozásra reagál, ami nem a mindennapi élettel együtt járó kockázatok, kellemetlenségek, megküzdhető problémák körébe tartozik, hanem személyiségjog-védelmi helyzetet idéz elő. Nem sért személyiségi jogot az a magatartás, amelynek bekövetkezésével a mindennapi életben – az alperes magatartásától függetlenül is – általában számolni kell, ami az élet általános velejárója.

2. Személyiségjog-sértés esetén a Ptk. megdönthetetlen vélelmet állít fel a hátrányokozásra, a jogsértés ténye önmagában sérelemdíjjal szankcionálható.

3. A sérelemdíj a személyiségi jogi szankciórendszer egyik eleme, ezért a sérelemdíj iránti kereset elutasítása le-

46 LÁBADY TAMÁS: i. m. [16]

47 VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyv első évének tapasztalatairól*. In: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszköven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György Professzor 60. születésnapjára*. Novotny Alapítvány, 2015. március 20. 628.

48 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18–19. napján tartott Országos Tanácskozásáról IX/1. pont

Tanulmány

hetséges, ha a sérelmet a felperes által kért és a bíróság által alkalmazott objektív szankció önmagában orvosolja.

4. A bíróság a jogsértés fennállása esetén – objektív szankció alkalmazására irányuló kereset hiányában is – elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet, ha az eset körülményei alapján a sérelemdíj

- a) kizárólag magánjogi büntetésként hatna, a sértett számára nem jelentene kompenzációt;
- b) nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől való visszatartásra;
- c) a sérelemdíj alkalmazása annak funkciójával ellenté-

tes lenne, és a sértett nem kérte annak az objektív szankciónak az alkalmazását, amely valóban orvosolná a sérelmet.

5. Ha a személyiségi jog megsértése szankciójának alkalmazása iránti perben a bíróság köztudomásúnak tekintett tényt kíván figyelembe venni, úgy erről a feleket tájékoztatnia kell, és az ilyen tényekkel szemben a felek ellenbizonyítással élhetnek. Ennek hiányában a bíróság ítéletében nem vehet figyelembe köztudomásúnak tekintett tényt. A köztudomású ténytől meg kell különböztetni a tényekből levont jogi következtetést, amely a bíróság mérlegelési tevékenységének a része.

TARTÁSDÍJIGÉNYEK ÉRVÉNYESÍTÉSE HATÁROK NÉLKÜL

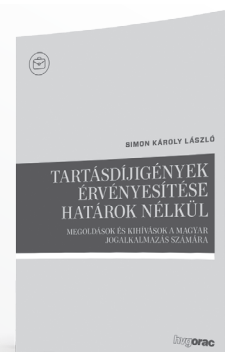
Megoldások és kihívások a magyar jogalkalmazás számára

SZERZŐ: **Simon Károly László**

LEKTOR: **Szeibert Orsolya**

„Napjainkban a családjogi viták sem maradnak országhatárokon belül, hanem több állam jogrendszerének érintettségét eredményezik, az egykor Eörsi Gyula által »országutaktól távol eső, csendes területnek« nevezett családjog mára a nemzetközi polgári eljárásjog és a jogharmonizáció legdinamikusabban fejlődő területévé vált. Erre tekintettel az Európai Unió igyekszik rendeletalkotás útján mind jobban kikövezni a jogharmonizációhoz vezető utat. A monográfia bemutatja a tartásdíj igények határokon átnyúló érvényesítésével kapcsolatos jogforrásokat, azok kialakulását, fejlődését és gyakorlati alkalmazásának problémáit, vizsgálja, hogy a jogszabályok elősegíthetik-e a jogkeresők számára a hatékony jogérvényesítést, bemutatja a témát érintő jövőbeli kihívásokat, fejlesztési lehetőségeket. A Szerző – aki gyakorló bíró – elemzi a szabályok megértéséhez nélkülözhetetlen fogalmakat, részletesen feldolgozza az elemzett nemzetközi rendeletek joghatóságra, határozatok elismerésére és végrehajtására, valamint az alkalmazandó jogra vonatkozó szabályait, valamint kitér az Európai Unió Bíróságának irányadó gyakorlatára, feldolgoz külföldi és a hazai bírósági határozatokat, továbbá ismerteti a magyar központi hatóságot, a gyámhivatalok és a bíróságok feladatait, az EuTR. alkalmazásával kapcsolatos jogalkalmazási problémákat, továbbá bemutatja a nemzetközi dokumentumokhoz kötődő magyar szabályozást, rávilágítva a jogszabályok hibáira és hiányosságaira. A tudományos igényű, bőséges nemzetközi szakirodalmat felhasználó, tartalmában informatív monográfiát haszonnal forgathatja minden, a nemzetközi tartási kötelezettség valamely szegmensével foglalkozó jogász, a téma iránt érdeklődő tudományos kutató, egyetemi oktató és hallgató.”

Kőrös András, a Kúria családjogi tanácsának ny. elnöke

Ára: 6000 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

Klein Tamás egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Homonculum regulare necesse est¹

Adalékok egy jövőendő robotjog elé, különös tekintettel a jogalanyiség és a felelősség kérdésére

Az embert talán már korábban is, de bizonyíthatóan legkésőbb az ókortól foglalkoztatta olyan teremtmények, gépek, embertől különböző, emberszerű lények létrehozatala, megalkotása, amelyek életét, munkás mindennapjait segítik, de arra is találunk példát, hogy emberi érzelmek alanyát, s tárgyát álmotta meg bennük. Napjaink technológiai forradalma, a robotika eredményei azzal kecsegtetnek, hogy beteljesítik ezt a régi álmot. Talán nem tévedünk nagyot, ha axiómaként rögzítjük, hogy a 21. század egyik, ha nem a legjelentékenyebb technológiai innovációja a robotok széles körű alkalmazása lesz, amely valamennyi társadalmi alrendszer érintően, a társadalmi viszonyok széles körében revolútív változásokat okozhat. Ezekre a változásokra a jognak mint a társadalmi viszonyok kiemelt jelentőségű szabályozási eszközének szükségképpen reagálnia kell. A tanulmány a robotok egyes jogi szabályozási kérdéseit veszi számba, különös figyelmet fordítva a jogalanyiség és a felelősség kérdésére. A szabályozás szükségességét – a címben jelzetteknek megfelelően – adottnak vesszük, ám annak mikéntjével kapcsolatban (sok esetben) csupán kérdőjelek elhelyezésére vállalkozunk. Ez az írás, amely csupán szerény kísérlet egy jövőendő robotjogi szabályozás kontúrjainak vázolására, hangsúlyozottan vitaindító kíván lenni, egyes megállapításainak provokatív jellege is kifejezetten ezt a célt szolgálja.

I.

Az emberi gondolkodás az ember teremtette lényekről

1. Már az ókori gondolkodók fantáziáját is megragadta, hogy *élettelen tárgyakat miként lehetne élettel megtölteni*, intelligens gépeket építeni és hogyan lehetne azokat emberi tulajdonságokkal felruházni. Ennek a gondolatiságnak szép példája a klasszikus római irodalomból ismert ciprusi szobrász, Pügmalión (latinosan Pygmalion) személye. Róma aranykorának költője, Ovidius a görög és római átváltozásmítoszokat tartalmazó *Metamorphoses* (Átváltozások) című munkájában a híres szobrász, Pygmalion beleszeret az általa alkotott női szoborba, és miután „arany Venus átértette” a szobrász imáját, életre keltik a lányt. Az élettelen tárgy élővé válik, ember által teremtett, emberszerű élőlény jön létre.² Hasonló emberi

törekvés olvasható ki a zsidó hagyományban kialakult (prágai) Gólem történetéből is. A zsidó folklór népmondájának elbeszélése értelmében a 16. századi prágai gettóban Maharal (Júda Löw ben Becalél) rabbi életet varázsolt egy agyagból készült műemberbe. Az élettelen tárgy a szájába elhelyezett varázserejűnek mondott papír segítségével kelt életre, és szolgálta a rabbit. Az élettelenből élővé teremtés és az újra élettelennek alakítás a történetben oda-vissza lehetséges, hiszen ha Maharal az Isten nevével ellátott cédulát eltávolította, akkor a gólem ismétlenül élettelen agyagtömeeggé vált.³ Az ember által teremtett emberi lény leírására használták továbbá az alkimisták (elsők között Paracelsus⁴) a *homunculus* (emberke, kicsi ember) kifejezést (erre utal a címbeli kifejezés is), amely egy lombikban, tisztán vegyi, kémiai úton, laboratóriumban előállított emberszerű lény képzetét jelentette. A gazdag irodalmi példák sorában – jelentőségénél fogva – még szükséges megemlíteni *Faust doktor* mitológikus alakját. A Faust-legendárium számos feldolgozásában visszatérő mozzanat, amikor a lelkét a sátánnak eladó

1 „A robotokat szabályozni kell”.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Udvary Sándornak a hosszú beszélgetésekért, közös gondolkodásért és az értő kritikáért, amelyekkel nagyban hozzájárult a robotjogi felelősségről való koncepcióm kialakításához. Továbbá köszönöm Boóc Ádám, Fábian Ferenc és Miskolczi Bodnár Péter értékes megjegyzéseit.

2 „Pygmalion hazatér, lányszobrát látni szeretné, / ágyra fekteti, ad csókot neki, érzi, melegszik; [...] s lám, az ivor lágyul, s már nem mereven, benyomódik / vágyó ujjá alatt, valamint a hymetti viasz [...] Élő test! Ereit már verni tapintja hüvelyke. [...] s ajkait immár nyomja a nem hazudott ajkakra [...]” PUBLIUS OVIDIUS NASO: *Pygmalion*. In: OVIDIUS: *Átváltozások* [Metamorphoses], Devecseri Gábor (ford.). Magyar Helikon, 1975. 285.

3 A gólem-történet, az agyagból gyúrt „ember” mitológikus alakja már a sumer legendáriumokban is olvasható.

4 Eredeti nevén Philippus Theophrastus Aureolus Bombastus von Hohenheim (1493?–1541). Közismert nevét mintegy saját nagyságának bizonyosságaként vette fel, utalva Aulus Cornelius Celsus római orvos íróra, aki Tiberius korában egy korszakos enciklopédikus munkát készített többek között az orvostudományról. A név „para” előtagja arra utal, hogy nagyobb az elődnél, Celsus felett áll.

Tanulmány

tudós-alkimista vegykonyhájában, lombikban mesterséges embert állít elő.⁵

2. A robotokról való gondolkodás a 20. században új lendületet vett, hiszen különösen a század második felétől a technológiai fejlődés elérhető közelségbe hozta az olyan gépek megalkotását, amelyek automatikusan, minimális emberi közrehatással, vagy anélkül képesek – az emberek helyett – tevékenységek elvégzésére. A robotok ipari felhasználása már viszonylag korán megvalósult, különösen egy-egy (nehéz fizikai, vagy fokozott veszéllyel járó) munkafolyamat programozott, robotizált technikával való elvégzése terén, ám egyúttal a science fiction és a filmipar már emberszerű, érzelmekkel rendelkező, humanoid robotokról szóló történetekkel kezdte szórakoztatni a közönséget.

A robotokkal kapcsolatosan társadalmi felfogás ugyanakkor nem egységes a földgolyó egészét szemlélve. *Kulturálisan* – mutat rá Tóth András – igen *jelentős különbség érzékelhető a nyugati és a keleti társadalmak robotokról vallott értékítélete között*. A nyugati világban kulturálisan és történelmileg vitathatatlanul léteznek azok a széles körben ismert negatív előítéletek, amelyek abból táplálkoznak, hogy az ember által teremtett lények feletti kontroll elvesztését követően a teremtmények alkotójuk és az emberiség ellen fordulnak.⁶ Az európai és amerikai társadalmi közegben ezek az előítéletek napjainkban is érzékelhetően jelen vannak. Az elmúlt években többek között Stephen Hawking, Elon Musk és Bill Gates is felhívták arra a figyelmet⁷, hogy a mesterséges intelligenciával rendelkező robotok a nukleáris fegyverkezésnél is nagyobb veszélyeket rejtenek, és komoly fenyegetést jelentenek az emberiségre.⁸ Ehhez képest a *keleti társadalmakban*, különösen a távol-keleti kultúrákban a robotokkal kapcsolatban ilyen előítéletekkel, *félelmekkel nem lehet találkozni*. Ennek egyik, szociokulturálisan meghatározott oka az

ősi japán vallási tradícióban, a sintoista hagyományban (a szellemek útja) keresendő. A sintoista vallási tanok azt tanítják, hogy minden létezőnek, így a robotnak is van lelke. Így a robotok létezésére a keleti társadalmak nem mint fenyegető veszélyforrásra, hanem mint metafizikai adottságra tekintenek. A távol-keleti jogi szabályozás mint szabályozási technika is ilyen alapon viszonyul a robotikához. Talán a keleti társadalmak rendkívüli innovációvezéreltségén túl ennek az attitűdnek is betudható, hogy Dél-Koreában már 2008-ban jogszabályt fogadtak el⁹, amely a robotok társadalomban betöltött szerepével és működésével kapcsolatos etikai standardokat rögzíti.¹⁰

II.

A jogi szabályozás keretei

3. A 21. század második évtizede kétségkívül egy új technológiai korszak kezdete, amelyben a robotok, botok, androidok és a mesterséges intelligencia különböző formáinak megjelenése egy új technológiai forradalomhoz vezetett, amely napjainkban, hatalmas sebességgel, a szemünk előtt bontakozik ki. Ez a technológiavezérelt átalakulás – vélhetően – messzemenő hatással lesz szinte valamennyi társadalmi alrendszer működésére, az emberi létezés legkülönfélébb aspektusaira. Egy ilyen volumenű, társadalmi hatásokkal járó komplex, technológiai folyamatban rendkívül fontos szerepet játszanak a különböző szabályozók, különösen az államok jogalkotási aktusain keresztül megszülető állami normák. A normaképzésben kiemelkedik az állami jogalkotás, amelynek különleges körültekintéssel kell eljárnia. Tegyük hozzá: valójában nem is a szó szoros értelmében vett állami szabályozásra van szükség, hiszen a negyedik ipari forradalomként is aposztrofált technológiai fejlődés olyan mértékben globális jellegű, hogy nemzetállami keretek között megvalósuló szabályozás aligha lehet kellően hatékony, hacsak nem egy bezárkózó, a technológia áldásait elutasító társadalom képét kívánjuk felfesteni. Ám ez utóbbi hozzáállás álláspontom szerint *tarthatatlan*.

A robotokra vonatkozó jogalkotást tehát szükségszerűen államközi együttműködésben kell megvalósítani. Az Európai Unió intézményrendszerét az elmúlt néhány évben láthatóan intenzíven foglalkoztatja a robotok jogi szabályozásának, szabályozhatóságának a kérdése. Az Európai Parlament (EP) 2017. február 16-án elfogadott egy állásfoglalást a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályok-

5 Leghíresebb irodalmi megjelenése kétségkívül Johann Wolfgang von Goethe Faustja.

Mary Shelly *Frankenstein* című művében Victor Frankenstein, kémiaival és matematikával foglalkozó tehetséges genfi ifjú egy eleven, mozgó, érző, önmagától cselekvőképés lényt hoz létre.

6 Erre jó példa a R. U. R. története (ld. a tanulmány 3. pontját), de a hollywoodi filmipar is szép számmal mutat erre példákat, csakúgy, mint a sci-fi irodalom.

7 MICHAEL SAINATO: *Stephen Hawking, Elon Musk, and Bill Gates Warn About Artificial Intelligence*. Observer [online], <http://observer.com/2015/08/stephen-hawking-elon-musk-and-bill-gates-warn-about-artificial-intelligence/> (megtekintés dátuma: 2018. január 20.)

8 Vö. *An Open Letter to the United Nations Convention on Certain Conventional Weapons*. <https://www.dropbox.com/s/g4ijcaqq6ivq19d/2017%20Open%20Letter%20to%20the%20United%20Nations%20Convention%20on%20Certain%20Conventional%20Weapons.pdf?dl=0> (megtekintés dátuma: 2018. január 20.)

A több nagy technológiai óriásvállalat vezetője által aláírt nyílt levél amellel, hogy melegen üdvözölte az robottechnológiai innovációt, arra szólította fel a nemzetközi közösséget, hogy olyan szabályokat alkosson, amelyek megvédik az emberiséget a technológia jelentette „gyilkos” veszélyektől. Ha egyszer kinyílik Pandóra szelencéje, azt már nagyon nehéz lesz utóbb visszazárni – szól a nyílt levél figyelmeztetése.

9 Intelligent Robots Development and Distribution Promotion Act, Act No. 9014, 2008. március 28 http://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=17399&type=part&key=18. (megtekintés dátuma: 2018. március 10.)

10 Vö. KLEIN TAMÁS – TÓTH ANDRÁS: *A robotika egyes szabályozási kérdései* (továbbiakban KLEIN-TÓTH: *i. m.*). In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. KRE ÁJK, Budapest, 2018. 93–117.

ról¹¹, amelyben *ajánlásokat is megfogalmazott* az Európai Bizottság részére, az utóbbi által kidolgozandó uniós irányelv vonatkozásában. Az EP a megalkotandó szabályokkal szembeni egyik legfontosabb elvárásaként fogalmazta meg, hogy „a jogalkotó figyelembe vegye annak valamennyi jogi és etikai vonatkozását és hatását, az innováció akadályozása nélkül”¹². Az EP egy jövőendő európai robotokra vonatkozó szabályozás hatásától azt várja, hogy tudatosítani képes: az intelligens robot már nem a sci-fi világába tartozó absztrakt kérdés, másfelől elismeri, hogy már a szabályozás ténye is megerősítheti a nyugati előítéletekből származó félelmeket.¹³ Ezért kiemelt jelentősége van a szabályozással párhuzamosan megvalósítandó felvilágosításnak.

III.

A szabályozás alapvető elvei

4. Egy a robotokra vonatkozó jogi szabályzás legalapvetőbb elveit, a robotika alapvető törvényeit *Isaac Asimov* fektette le 1943-ban, a *Runaround* (Körbe-körbe) című tudományos-fantasztikus novellájában. Asimov „törvényei” olyan tételeket, parancsokat állapítanak meg, amelyek a robotfejlesztések, és egy jövőendő robotjogi szabályozás kategorikus imperatívuszának is tekinthetők. Asimov törvényei a robotika olyan szabályozásának elvi alapját képezik, amelyek garantálják, hogy a robotok mindenkor az emberiség érdekében működjenek.

Asimov törvényei az alábbi pontokban foglalhatók össze:

– első törvény: a robotnak nem szabad kárt okoznia emberi lényben, vagy tétlenül túrnie, hogy emberi lény bármilyen kárt szenvedjen;

– második törvény: a robot engedelmeskedni tartozik az emberi lények utasításainak, kivéve, ha ezek az utasítások az első törvény előírásaiba ütköznenek;

– harmadik törvény: a robot tartozik saját védelméről gondoskodni, amennyiben ez nem ütközik az első, vagy második törvény bármelyikének előírásaiba.

Később Asimov a három törvényt még kiegészítette egy nulladik paranccsal, amelynek értelmében a robotnak mindenáron meg kell védenie az emberiséget (akár az első törvény megszegésének árán is).

Asimov törvényei alapján (is) – hívja fel a figyelmet

Tóth András – meg kell *különböztetni* a robotetikát a gépek etikájától, vagy másként a robotjogtól: előbbi a robotok tervezőire, gyártóira, működtetőire vonatkozik, utóbbi pedig magukra a robotokra.¹⁴ Miután még az autonóm robotok sem képesek egyelőre morális döntésekre, így a gépi etika (robotjog) hipotetikus kérdés. Asimov törvényei a robotokra vonatkoznak, de erre figyelemmel azokat a robotok tervezőire, gyártóira kell adaptálni.¹⁵ Az EP ajánlásában is ezt a felfogást erősíti, amikor a szabályozás általános elvei között rögzíti, hogy *Asimov* törvényeit úgy kell tekinteni, hogy *címzettjeik a robotok* – többek között az önrendelkezéssel és az autodidakta tanulás lehetőségével felruházott robotok – *tervezői, gyártói és üzemeltetői*, mivel ezek a törvények nem alakíthatók át gépi kóddá.¹⁶

Az EP felfogása tehát – amelyben magam is osztozom – egyértelművé teszi azt az elvi álláspontot, hogy az öntudattal rendelkező robotok megjelenéséig szükséges, hogy ezek a *törvények a robotok alkotóit és működtetőit kötelezzék*. Azzal a következtetéssel azonban már nem értek egyet, amelynek értelmében az öntudat egyszersmind egyes alapvető jogok elismerését is szükség szerint magával vonja.¹⁷ Mi több, a későbbiekben ezzel ellentétes érvelést fogok bemutatni.

5. A robotalapú technológiák terjedésével egyre nagyobb szerepe van a szabályozásnak, amely az etikai elvek (*robotetichs*) megalkotását és a jogi szabályozást jelenti. A jogi szabályozásnak figyelemmel kell lennie mindazokra a társadalmi hatásokra, amelyeket a bevezetőben röviden már kontúroztam.

A meglévő uniós szabályozási keretet naprakésszé kell tenni, és adott esetben ki kell egészíteni a robotika összetettségével és szerteágazó társadalmi, gyógyászati és bioetikai hatásaival összhangban lévő, irányadó etikai elvekkel is.¹⁸ Mivel az utánkövető szabályozással szembeni elvárások jelentősek, így a *jogalkotónak rendkívül adaptív módon, gyors reakcióidővel kell reagálnia* a technológiai fejleményekből fakadó társadalmi szabályozási szükségletekre.

A jogi szabályozáson túl, de bizonyos esetekben annak részeként, a robotok fejlesztéséhez, tervezéséhez, gyártásához, használatához és módosításához egyértelmű, szigorú és eredményesen irányadó etikai keretre is szükség lesz. Az etikai elvek és parancsok jogiasítása különösen azért bír nagy jelentőséggel, mivel az egyes morális alapú etikai előírásoknak hézagpótló szerepük lehet. Az EP az etikai elvek összefoglalására konkrét lépéseket is tett, ál-

11 P8_TA(2017)0051 A robotikára vonatkozó polgári jogi szabályok. Az Európai Parlament 2017. február 16-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról (2015/2103(INL)) (a továbbiakban: EP-állásfoglalás).

12 EP-állásfoglalás B. pont.

13 European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) European Civil Law Rules in Robotics – Study, 6. (a továbbiakban: EP-Study) 10. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU\(2016\)571379_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU(2016)571379_EN.pdf) (megtekintés dátuma: 2018. január 20.)

14 Klein–Tóth: i. m.

15 Vö. Klein–Tóth: i. m.

16 EP-állásfoglalás T. pont.

17 EP-Study 13. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU\(2016\)_571379_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU(2016)_571379_EN.pdf) (megtekintés dátuma: 2018. január 20.)

18 Vö. EP-állásfoglalás 11. pont.

Tanulmány

lásfoglalásában javaslatot tett egy *charta* formáját öltő keretre, amely a robotikai mérnökök magatartási kódexéből, a robotikai protokollok vizsgálatokor a kutatási, etikai bizottságok által alkalmazandó kódexből, valamint a tervezők és a felhasználók számára készült engedélymintákból állna.¹⁹

IV.

A robot fogalmának meghatározása

6. A robot kifejezést modern értelemben először Karel Čapek cseh író használta az 1920-ban megjelent R. U. R. (*Rossumovi Univerzální Roboti* vagy angolul *Rossum's Universal Robots*) című science fiction drámájában, ahol a tömeggyártásban megalkotott, modern kori rabszolgaként foglalkoztatott robotok gondolkodásra képesek. Az öntudatra ébredő robotok végül fellázadnak rabszolgatartóik, az emberek ellen, és kipusztítják az emberiséget. Ennek az erős, kataklizmatikus képnek a hatása alapvetően határozta meg a 20. századi nyugati társadalmak gondolkodását az intelligens, gondolkodásra és önálló döntések meghozatalára képes gépekről, de azon kívül, hogy a science fiction műfajban számos későbbi műnek volt az ihletője, tudományosan értékelhető módon nem gyarapította a természet- és a társadalomtudományok robotokról alkotott képét és e gépekhez való viszonyát.

A robot fogalmának kialakítása a jogi gondolkodás és szabályozás egyik legelemibb feladata, hiszen a szabályozás tárgyi hatályának a meghatározása során elengedhetetlen a pontos fogalmi lehatárolás elvégzése, a fogalmi elemek egzakt azonosítása. Ugyanakkor mind a *mai napig nem született* meg egy egységes, nemzetközi szinten elfogadott, *jogilag releváns robotfogalom*. Richards és Smart közös tanulmányukban egy rendkívül leegyszerűsített meghatározásként azt rögzítik, hogy a robot egy olyan felépített rendszer, amely mind fizikai, mind szellemi tevékenységet mutat, de biológiai értelemben nem él.²⁰

A dél-koreai robotjogi törvény definíciója szerint pedig az intelligens robot olyan mechanikus eszközt jelent, amely érzékeli a külső környezetet, és azt önmagára vonatkoztatja, felfedezi a körülményeket és önállóan mozog.

7. Az EP vonatkozó állásfoglalásában felszólítja a Bizottságot, hogy tegyen javaslatot a kiberfizikai rendszerek, az autonóm rendszerek, az intelligens autonóm robotok és alkategóriáik közös uniós fogalom meghatározására oly módon, hogy a fogalomban az intelligens robotok alábbi jellemzői szerepeljenek:

– *autonómia elérése* érzékelők révén és/vagy a környe-

zettel folytatott adatcsere (összekapcsolhatóság), illetve ezen adatok cseréje és elemzése révén;

- önálló *tanulás* tapasztalás és interakció útján (opcionális kritérium);
- legalább kis méretű *fizikai* megjelenés;
- magatartása és cselekedetei környezethez történő igazítása (*adaptációs képesség külső ingerek alapján*);
- a *biológiai értelemben vett élet hiánya*.²¹

Ezek a jellemzők életszerűen írják le azokat a tulajdonságokat, amelyeket egy intelligens autonóm robottól elvárhatunk. A kognitív, önálló döntéshozatalra képesség, az autopoézis és a külső ingerek alapján adaptációs képesség a (változó) környezethez, és egy fizikai jellemző, a térben való létezés. Ez egyúttal jelzi, hogy a robotnak nem kell emberszerűnek lennie, emberi lényre hasonlítania (értsd: nem feltétlenül humanoid), míg negatív kritérium, hogy biológiai értelemben nem jellemezheti az élet bármilyen jellegzetessége.²²

V.

A robot jogalanyiség-problematikája – a „Robo Sapiens” jogállását érintő kérdőjelek

8. A robotok döntéshozatalának egyre fokozódó autonómiája az elmúlt években kezdi felvetni a *robot jogalanyiságának a kérdését*, vagyis azt a problémát, hogy lehet-e robot jogviszonyok (jogilag releváns társadalmi viszonyok) alanya, lehetnek-e jogai, terhelhetik-e kötelezettségek.

A jogalanyiség kérdésének dilemmája azonban a robotok kapcsán logikailag kizárólag a felelősség kérdésével együtt értelmezhető. A jogalanyiség és a felelősség kérdése egymást feltételezi és a tyúk-tojás problematikájának perspektívájából is szemlélhető. A gyakorlatban a robotokkal kapcsolatos leglényegesebb megoldandó kérdésnek a *felelősségi rendszerbe való beillesztése* tűnik, ám ennek eldöntése elemi előkérdéseként kell megválaszolni a jogalanyisággal kapcsolatos bizonytalanságokat, hiszen az önálló (bármilyen tartalmú) jogalanyiség megléte, vagy annak hiánya alapvetően kihat a felelősségi koncepció megalapozására.

A technológia mai napi állása szerint a robot értelmezhető birtokba vehető testi tárgyként, vagyis minősíthető dolognak, még akkor is, ha bizonyos mértékben képes (önálló) tevékenység, munkafolyamat elvégzésére. Az önállóság mértékének növekedése azonban ezt a tetszetős, és egyszerűen kezelhető koncepciót talán már a kö-

19 Uo.

20 NEIL M. RICHARDS – WILLIAM D. SMART: *How should the law think about robots?*, In: RYAN CALO – A. MICHAEL FROMKIN – IAN KERR: *Robot Law*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton (USA), 2016. 6.

21 EP-állásfoglalás 1. pont.

22 Ezekből a kritériumokból következően természetesen a korai mesterségesen, ember által létrehozott lények (pl. Pygmalion szoborból átváltozó szerelme, akinek ereiben vér folyik) nem felelnének meg a robot fogalmi kritériumainak.

zeli jövőben revízió alá kényszeríti. Az alábbiakban ehhez a paradigmaváltáshoz adok néhány szempontot.

A) A jogalanyiség általános kérdései

A jogtudomány már igen korán, a római jogban megalkotta az ember „természetes” jogalanyisága (*persona per se*) mellett egyes, jog által, mesterségesen létrehozott jogalany szervezetek (*persona per legem*) kategóriáját.

Mindaddig, amíg a robot csupán egy emberi parancsokat végrehajtó technikai eszköz, addig a jogalanyiség kérdése nem időszerű, ám abban a pillanatban, amikor a robotról mint *autonóm döntések* meghozatalára képes entitásról gondolkodunk, az instrumentalitás érve nem tartható, és a jogilag releváns status problematikája sem kerülhető meg. Bár a robot ilyenkor is – jó esetben az ember érdekében működő – eszköz, mégis ha önálló döntés meghozatalára képes és ilyen döntést meg is hoz, annak kihátása van a természetes személyek felelősségére – ezért is fontos más minőségként is tekinteni rá, nem csupán eszközként.

A valódi kérdés tehát a robot által meghozható döntésnek a minősége, az tudniillik, hogy egy előre meghatározott (programozott) szabályrendszer alapján hozza meg a döntését, vagy azt újraértelmezheti, továbbfejlesztheti, vagy akár figyelmen kívül is hagyhatja.

9. A jogi identitás kérdéséről alapvetően megoszlanak a vélemények, ám azt előjáróban szükségesnek tartom leszögezni, hogy az elméleti konstrukciók – különösen a robotika jelenlegi fejlettségi fokán – rendkívül kitétek a technológiai-műszaki fejlesztések pillanatnyi állásának, a létező, reálisan megalkotott robotok tényleges képességeinek. Amennyiben ezt a terminális szemléletet érvényesítjük a mára, úgy napjainkban még nem jutottunk el a saját identitással rendelkező robotok korszakába. Ám kétséget kizáróan, annak akár a közeli jövőben történő bekövetkezése egészen más, újszerű értelmezési közegbe helyezheti a ma még lényegében elméleti, ám akkor már kifejezetten gyakorlati problémát. Ebben az esetben már szükségszerűen fel kell tenni azt a kérdést, hogy egy éntudattal rendelkező entitás, amelynek sajátosságos tudata irányítja cselekvéseit, mennyiben maradhat eszköz szerepben, és mennyire tekinthető továbbra is csupán az embert kiszolgáló haszontárgynak, polgári jogi értelemben dolognak.

Egészen más a helyzet ugyanis, amikor az ember valójában csak eszközt használ, még akkor is, ha az az eszköz biológiai értelemben létezik, mint abban az esetben, ha egy tudattal rendelkező segítő működik közre. *Analógiaként* adódik a példa, ha a károkozás állat segítségével valósul meg, más felelősségi alakzatot képez, mint az olyan esetek, amelyekben más személy által okozott kárért kell helytállnia a kötelezettnek, különös tekintettel, ha ez a más személy belátási képességgel nem rendelkezik.

A magam részéről a robotok (általános) jogalanyiségának az elismerését úgy etikai, mint jogi-dogmatikai szem-

pontból nem tartom elfogadhatónak, vagy kevésbé erős ítéletet mondva (jogi-dogmatikai aspektusára szűkítve a kérdést) időszerűnek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy *sajátságos, célhoz kötött* és e célra tekintettel korlátozott jogilag releváns státust *in genere* egyszer s mindenkorra elutasítanám.

B) A jogalanyiség tartalmi összetevőinek bizonytalansága – elméleti előkérdések

10. *Etikai aggályom* lényege az ember zsidó-keresztény alapon nyugvó nyugati antropológiai felfogása, amelyben a teremtő Isten az embert helyezte a teremtés középpontjába, és hatalmába adott, szolgálatára rendelt mindent a Földön. Hozzá kell tenni azonban, hogy a keleti (vallási) filozófiák eredendően más szemléletet tükröznek, mivel a szellemet és a lelket (amelyet a keresztény etika, antropológia csak az embernek tulajdonít) az emberen kívüli létező világ sajátjaként is tekinti.²³ Ezzel együtt is úgy vélem, hogy a keresztény etikai megalapozású nyugati társadalmak antropológiai felfogásával, világképével nem fér össze a robot jogalanyiségának, és még kevésbé személyiségének az elismerése. Konkrétabban fogalmazva a *jogalanyiség kérdését részben jogtechnikai, jogi-dogmatikai kérdésnek tekintem, ellentétben a személyiséggel*, amit kizárólag az embernek tartok fenn, mivel – elvi álláspontom szerint – a személyiség mint az emberre és kizárólag az emberre vonatkozatható *sui generis* kategória²⁴ semmilyen esetben sem alkalmazható az embertől különböző létezőre.

A jogi személyek jogalanyiségának a robot jogi státusára *analógiaként* való alkalmazása pedig felfogásom szerint azért nem problémamentes – mert amiként később kifejtem – az embertől különböző, jog által elismert jogalanyok jogi személyisége, akár mint fikció, akár mint realitás²⁵ egy emberek által létrehozott, az ember tevéleges közreműködésével működni képes entitást illet meg, ez-

23 Vö. az 1. pontban írtakkal.

24 A személyiség, amely az élethez és emberi méltósághoz való abszolút és korlátozhatatlan alapjognak az a megnyilvánulása, amely jelenti az ember autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magját, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, és nem válhat eszközzé vagy tárggyá. Úgy véljük, hogy az embernek az emberi méltóságból fakadó alapjoga különbözteti meg minden mástól, így a jogi személyek mellett a robotoktól is. A jogi személyek és a robotok esetében álláspontunk szerint azonos módon nincs érinthetetlen lényegük, nincs a jogi szabályozás alól is kivont magjuk.

Ez a fogalmi distinkció ugyanakkor nem jelenti a robot jogalanyiségának teljes tagadását, csupán a személyiség fogalom használatát nem helyesljük. A személy (*persona*) jogi fogalma nem azonosítható a személyiséggel rendelkező jogalanyal, hiszen a jog a természetes személyeket (*persona per se*) és a jogi személyeket (*persona per legem*) egyaránt személyként határozza meg, ám személyiséget csak az embernek tulajdonít (vö. személyiségi jogok, személyhez fűződő jogok normatív megkülönböztetésével).

25 Vö. a jogi személyek jogalanyiségát megalapozó elméletekkel. A jogelméleti konstrukciók átfogó összefoglalóját ld. MOÓR GYULA: A jogi személyek elmélete. Az MTA jogtudományi Bizottság kiadványsorozata, Budapest, 1931.

Tanulmány

zel szemben a robot, amennyiben emberi közrehatás nélkül „cselekszik”, és jogi személyiséggel ruházzuk fel, a jog támogatásával mintegy az ember konkurensévé válik.

Álláspontom szerint jogi-dogmatikai szempontból is kritizálható a robot általános jogalanyiságának az elismerését proponáló felfogás, különös tekintettel a személyiség tradicionális dogmatikai alapjaira.

11. A magyar alkotmányos rendszernek arra a jogalanyisággal kapcsolatos rendelkezésére csupán utalok, hogy a Magyarország Alaptörvénye értelmében jogalanyoknak az emberen kívül a törvény által létrehozott jogalanyok minősülnek, amelyek „számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak”²⁶. A polgári törvénykönyv pedig harmadik könyvében határozza meg a jogi személyek körét azzal, hogy kizárólag „törvényben meghatározott típusban, törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapítható és működtethető”²⁷. Természetesen a hatályos joganyag felhívása a robot jogi személyiségének tagadására merőben formális jellegű, hiszen a vonatkozó jogi szabály megváltoztatása csupán a jogalkotó döntésétől függ, és adekvát társadalmi igény, jogalkotási szükséghelyzet esetén jogalkotás útján meg is valósulhat. Tehát egy ilyen, a jogrendszert érintő paradigmaváltás esélye nem zárható ki, ám a napjainkban még vitán felül érvényes római jogi gyökerű hagyományos magánjogi gondolkodással merőben szemben áll a robot jogalanyiságának az elismerése.

A progresszív felfogás²⁸ olyan *dolognak* kíván jogalanyiságot kölcsönözni, amelynek elismerésére – egyetértve Udvary Sándor konzervatív álláspontjával²⁹ – a közeljövőben még nem látok lehetőséget. A jogalanyiságot a modern, római jogi gyökerű magánjogi elmélet két jogképességgel felruházott alakzat részére tartja fenn, a jogképességgel felruházott személyegyesülések és vagyontömegek részére³⁰, amelyek érvényes jognyilatkozatokat kizárólag (cselekvőképes) törvényes képviselőik útján tehetnek. Ezeknek a jogalanyoknak a „személyisége” fikciós alapú ugyan, mégis a valóságban működésük során mögöttük egy emberi szándék, akarat áll, és ez az akarat

végző soron – Moór Gyula elméletét kölcsönözve³¹ – be tudható a jogi személynek.³² Egy számítógépes program által vezérelt mesterséges intelligencia sem személyösszességnek, sem vagyontömegnek nem tekinthető.³³ Mindazonáltal ez az érvelés is alapvetően formális, hiszen ellenérvként azt is mondhatnók, hogy nincs tényleges akadálya a jog előtt álló új kihívásokra új, adekvát jogintézményeket létrehozni.

Amennyiben a robotot mint entitást a hatályos jogi normákat megalapozó felfogás keretrendszerébe kívánjuk illeszteni, az adott dogmatikai rendszer szabta keretek között értelmezni, úgy leginkább a vagyontömegekhez, mint jogiszemély-formához áll a legközelebb.³⁴ A vagyontömegek azonban végző soron az ember(ek egy csoportjának) akarathatározása, döntései alapján jár el, vagyis jognyilatkozatai beszámíthatók egy embernek, vagy embereknek. A dogmatikai tradíció mögött tehát minden esetben egy emberi cselekvés áll, a jog által létrehozott jogalany mindig emberi ellenőrzés, kontroll alatt áll. Mindez egy autonóm döntés meghozatalára képes robot esetében már közel sincs így.

12. A robot, még akkor is, ha önálló döntés(ek) meghozatalára képes, lényegében az általa megismert, a működését biztosító programba megírt szabályoknak megfelelő döntést hoz. A robot alapvetően *contra legem* döntést nem hoz(hat). Nincsen érzelmi viszonyulása a külső valósághoz, az algoritmusában meghatározottak szerint ad egyes konkrét szituációkra releváns választ.³⁵ Erre a kérdésre a cselekvőképesség problematikája kapcsán még visszatérek.

Az *intelligens robotok jogalanyiságának elismerése esetén* mint jogilag releváns entitásnak *jogai és kötelezettségei lehetnek*, azzal a feltétlen megszorítással, hogy csak olyanok, amelyek természetüknél fogva nem kizárólag az embert illethetik meg, vagy terhelhetik. A jogalanyiság terjedelmének további megszorítása pedig a jogalkotó belátásán alapul, azzal, hogy e jogalanyiságnak nincsen érintetetlen, mindenki más rendelkezése alól kivont magja.

26 Magyarország Alaptörvénye I. cikk (4) bekezdése.

27 Ptk. 3:1. § (4) bek.

28 Vö. ZARA ORSOLYA: *Robo Sapiens, avagy személy lesz-e a robot? Aktuális jogi és szabályozási kérdések az Európai Parlamentben*. In: *Európai Jog*, 2016/3., 48–51.

29 UDVARY SÁNDOR: *Az önvezető gépjárművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései*. In: GELLÉN KLÁRA (szerk.): *Jog, innováció, versenyképesség*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017. (a továbbiakban: UDVARY: i. m.) 83.

30 Az *universitas personarum* és *universitas bonorum* felosztás ugyan a római jogban került kimunkálásra, ám a fogalmakat csak a 19. század elején alkotta meg Georg Arnold Heise (1778–1851), a pandektisták első generációjához tartozó heidelbergi professzor. Vö. FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 230.

31 „A jogi személy nem más, mint meghatározott emberi cselekvések jog által kijelölt beszámítási pontja.” Vö. MOÓR GYULA: *A jogi személyek elmélete*. Budapest, 1931. 317., 320., 341., 351.

32 Anélkül, hogy a jogelmélet mély elemzéseinek részletes elemzését adnánk, megjegyezzük, hogy a jogi személyek jogalanyiságát elméletileg megalapozó elméletek (fikciós elmélet, realitás elmélet stb.) egyöntetűen megjelenítik a jog személyek mögötti emberi cselekvést, akaratot.

33 Vö. UDVARY: i. m. 83.

34 Udvary Sándor hasonló következtetésre jut: „[h]a a fennálló kategóriákban gondolkozunk, akkor inkább a vagyontömeg felé kell fordulni, mégpedig a programot megalkotó, működtető szervezet jogalanyiságát lehet esetleg mintegy kölcsönözni a programnak”. UDVARY: i. m. 83.

35 Az EP tanulmánya is foglalkozik a robot érzelemnyilvánításának problémájával, és felhívja a figyelmet a robotok jelentette érzelmi manipuláció veszélyeire, amire a robotok tervezői rá is játszhatnak, például, amikor gyermekarcot készítenek az emberi kinézetű robotoknak. Lényeges azonban annak tudatosítása, hogy a robotok által emberekből kiváltott érzelmek a robot részéről mesterséges empátiából indulnak ki, vagyis nem valódi emóciókon alapulnak. Vö. EP-Study 23.

A robotot – a magam részéről – egy olyan korlátozott terjedelmű, sajátos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező speciális jogalanyként tudom elképzelni, amelyre a jog továbbra sem személyként tekint.

Az az elképzelt modell azonban, hogy ha a robot kárt okoz, azt neki kell megtéríteni, további előzetes kérdések megválaszolásától függően lehet működőképes felelősségi konstrukció. Egy ilyen felelősségi rendszerhez mások mellett szükséges egy rendelkezésre álló pénztömeg, amelyből a kártérítés megfizethető. Vagyis adódik egy következő kérdés, lehet-e robotnak vagyona, jogképessége körében rendelkezik-e szerzőképességgel, lehet-e tulajdona, milyen vagyonelemek lehetnek a tulajdonában és milyen módon szerezhet vagyont?

13. Az észt Gazdasági Minisztérium egy olyan átmeneti konstrukciót dolgozott ki, amelyben a robotok egyfajta robot-megbízotti statust (*robot-agent*) kapnának, amely ugyan nem éri el az önálló jogalanyiságot, de minőségileg több, mint egy ember pusztá eszköze, vagyontárgya. Ebben a formálódó koncepcióban a robot megbízottként szerezhet jogokat és kötelezettségeket, de azok joghatásai egy természetes vagy jogi személynél állnak be.

A robot jogalanyiségének egy további kérdéseként szükségesnek látszik utalni arra, hogy amennyiben a robot, mint jog által elismert entitás bizonyos konkrét jogok és kötelezettségek (jogviszony) alanyává válik, és ezen jogviszonyban egyes jogosultságok az igény állapotába kerülnek, úgy az ilyen jogok miként és kivel szemben lesznek érvényesíthetőek. Ez a kérdés a robot perképeségének problémájaként azonosítható, és közel sem pusztán elméleti jellegű, hiszen a jogok normativitásának alapvető feltétele, hogy azok végső soron kikényszeríthetők legyenek.³⁶

C) Az Európai Parlament jogalanyisággal kapcsolatos felfogása

14. A robotok jogi identitásának meghatározása során az Európai Parlament fontosnak tartja a *multidiszciplináris megközelítést*, az alap- és alkalmazott kutatások, a természet- és társadalomtudományok (különösen a jogtudomány) együttes eredményeinek fokozott körülményekkel megvalósított értékelését. „A robotokra és a mesterséges intelligenciákra alkalmazandó polgári jogi felelősségre vonatkozó szabályokat érintő bármely politikai döntést egy olyan, a robotikával és a neurotudománnyal foglalkozó, európai szintű kutatási és fejlesztési projekttel megfelelően egyeztetve kell meghozni, melynek keretében tu-

dósoknak és szakembereknek lehetőségük nyílik az összes vonatkozó kockázat és következmény elemzésére.”³⁷

Egy jövőben megalkotandó *robotszemélyiség*³⁸ jogi konstrukciójának kidolgozását az Európai Parlament szükségesnek tartja, és annak csak *módját* teszi mérlegelés tárgyává.³⁹ A jogalanyiság konkrétumai kapcsán olyan szabályozás megalkotását sürgeti, amelyben „a robotok specifikus jogalanyiségének létrehozatala hosszú távon, oly módon [valósul meg], hogy legalább a legkifinomultabb autonóm robotokat sajátos jogokkal és kötelezettségekkel – többek között az általuk esetlegesen okozott kár jóvátételére vonatkozó kötelezettségekkel – rendelkező elektronikus személynek lehessen minősíteni, lehetőleg az elektronikus személyiséget azokban az esetekben alkalmazva, amikor a robotok önálló döntéseket hoznak, vagy más módon, önállóan kerülnek kölcsönös kapcsolatba harmadik felekkel”⁴⁰.

A jogalanyiság kérdését tehát az EP is azokra az esetekre szűkítené, amelyekben a robot valóban önálló, humán inputtól nem befolyásolt, független döntést hoz. Ezzel együtt is úgy vélem, hogy jogalanyiság tartalmi meghatározásán túl jelentősége van a robot-jogalanyiság jogi megnevezésének is. Az EP „elektronikus személy” fogalomhasználatát a jogi személy analógiájára elfogadhatónak tartom.

D) A robot cselekvőképességének kérdése

15. Bár a jogképesség kérdésében (is) többnyire csupán kérdéseimet, néhol kételyeimet tudtam megfogalmazni, néhány gondolatban kitérek a robot cselekvőképességének lehetséges jogi kereteire is.

A *cselekvőképesség* a jogtudomány érvényes paradigmája szerint az embernek (és csakis az embernek) az a(z) absztrakt képessége, hogy saját jognyilatkozatai által jogokat és kötelezettségeket tud szerezni magának vagy másoknak. A cselekvőképesség jogi kategóriájában szó szerint van benne, hogy ez a cselekvésre való képesség, amelynek mozgatója az emberi tudat és a tudati cselekvés révén kialakuló akarat. Az emberi tudat és az azon alapuló akaratképzés felfogásom szerint olyan egyedi jelenség, amely kizárólag az ember sajátja lehet. A mesterséges intelligenciával rendelkező robot tudata (amelyről számosan értekeznek) etikai és természet-tudományos alapon sem feleltethető meg az emberi értelemben gyökerező tudatnak és akaratképzésnek. Az emberi elme infrastruktúráját képező idegrendszer és az annak mű-

36 Rendkívül tanulságos felvetéseket tartalmaz *Stanislaw Lem* Létezik Ön, Mr. Johnes? című novellája. A cseh sci-fi író műve bár nem jogtudományi alaposággal elemzi a jogalanyiság, s különösen a perképeség kérdését, de számos összefüggésre világít rá. Ld. STANISLAW LEM: *A világtűr csavargója*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1960. 137–146.

37 EP-állásfoglalás. Melléklet az állásfoglaláshoz: A kért javaslat tartalmára vonatkozó állásfoglalások.

38 Itt csak utalok a korábbi elvi megállapításomra, miszerint a robottal kapcsolatban a személyiség kategóriáját nem tartom elfogadhatónak.

39 Megjegyezzük, hogy valamilyen jogilag releváns státus kidolgozását mi sem tartjuk lehetetlennek, ám azt – fentebb röviden összefoglalt érvelésünkre tekintettel – robotszemélyiségnek hívní elhibázottnak tartjuk. A szigorú keretek között tartott, elsősorban kárfelelősségi alapon megfogalmazott sajátos, korlátozott és célhoz kötött jogalanyiság megfontolását azonban nem utasítjuk el.

40 EP-állásfoglalás 59. f) pont.

Tanulmány

ködését biztosító neurofolyamatok, amelyekre emocionális tényezők egész sora van hatással, nem feleltethetők meg – még az analógia alapján sem – egy mesterségesen létrehozott ingerületátvitelre egyébként képes hálózatnak és azon zajló információáramlásnak. Az *emberi tudatban kialakuló akaratképzésre* ugyanis számos olyan inherens, *csakis az emberre jellemző tényező hat*, amellyel egy embertől különböző létező entitás, különösen egy gép, nem rendelkezhet. Elsősorban itt az ember *emberi* részére gondolok, vagyis a lelki-érzelmi összetevőkre, amelyek mesterségesen nem modellezhetők, és határozott meggyőződés szerint robotokba programozása (az esetleges technológia rendelkezésre állása esetén is) etikai alapon szigorúan elutasítandó.

A *robot* bármilyen mesterséges tudattal is rendelkező, alternatívák közül választása, döntése során *nem* (szabad akaraton alapuló) *akaratelhatározást valósít meg*, hanem egy előre meghatározott algoritmusnak megfelelően konkrét szituációra ad (kötött, előre determinált) választ. A robot, amely önálló döntés meghozatalára képes, lényegében az általa megismert szabályoknak megfelelő döntést hozza meg, és mivel működésének alapja a programozott szabály, ezért alapvetően *contra legem* döntés meghozatalára nem képes (és a szabályozásnak garantálnia kell, hogy ilyen döntést nem is hozhat!). Nincsen érzelmi viszonyulása a külső valósághoz, az algoritmusában meghatározottak szerint ad egyes konkrét szituációkra, racionális és nem emocionális, releváns választ.

16. A *robot akaratelhatározása tehát nem valódi* (emberi értelemben vett) *akarati* döntés eredménye, hiszen döntése kötve van a programjához. Udvary Sándor az önvezető autók vonatkozásában megfogalmazott alábbi álláspontját magam is osztom, és kiváló, csattanós példáját is érvényesnek tartom a robotok akaratképzésére *in genere* is: „[A]z emberi döntést éppen az teszi emberivé, hogy képes megszegni a bevett szabályokat, még az olyan zsigeri szabályokat is, mint az önfenntartási ösztön. Az önvezető program akkor lesz egyenértékű ebből a szempontból egy humán sofőrrel, ha szerelmi bánatában öngyilkosságot fog tudni elkövetni azáltal, hogy fának csapódik... Dramatizált példa, de a szélsőséges választáson belül van az a mező, ami a közlekedési jogszabályok és az etika közötti ütközést feloldják – a gép erre sem képes programozás nélkül. Még.”

Az idézet végén található „*még*” jól tükrözi a ma abszurdnak tűnő jelenség körül érzékelhető tudományos bizonytalanságot. Azonban mégis *a priori* veszem adottnak, hogy a cselekvőképességet, mint sajátos tudati jelenségen alapuló jogi kategóriát, fenn kell tartani az ember privilégiumának.

A *robot nem magatartást tanúsít*, mert annak differentia specificája az akaratelhatározás képessége.⁴¹ A jogi szabályozásnak tehát álláspontom szerint szükséges olyan imperatív parancsot alkotni, és azt a *programozónak* köteles-

sége a robot programjába vésni, ami a tudományos haladás eredményeinek ellenére is *megtiltja* az előre szabott magatartási szabályoktól való *autonóm eltérés* lehetőségét, vagyis hogy a robot felülírja a számára programban meghatározott parancsokat. A jog – az emberiség érdekében – kizárólag ebben a rendszerben képes ellenőrzése alatt tartani a technológiát.

Amennyiben a robot az előre megszabott normával elmentéses döntést is hozhat, vagyis felülírhatja a saját programját, úgy az sem elképzelhetetlen, hogy emberellenes lépéseket is tegyen. Ha függetleníteni tudja magát a programjába írott bármely szabálytól, akkor az már csupán egy többlépcsős logikai sorozat egyik állomása, hogy a feltétlen parancstól, a robotba vésett kategorikus imperatívustól is eltérjen, amelyben a cselekvés maximája az ember, emberiség mindenekfelett álló érdeke, és védelme kell hogy legyen.

A jogalanyiságról és a cselekvőképességről megfogalmazott fenti álláspontom feladása nélkül azonban annak a lehetőségét is elképzelhetőnek tartom, hogy a tudományos haladás, fejlesztések következtében egyszer valóban szükség lesz speciális jogintézmények kidolgozására, amelyek azonban csak nyomokban tartalmazhatnak egyezségeket az emberi jog- és cselekvőképesség tartalmával. Az EP korlátozott jogalanyiságra vonatkozó javaslatát, amely a polgári jogi szabályozás előtt álló kihívásokra reflektál és elsősorban a felelősségi kérdések szabályozását sürgeti, általánosságban üdvözlendőnek tartom.

E) Felelősség a robotokkal és/vagy robotok által okozott károkért

17. A technológiai fejlődés, az *elért innováció szerencsés esetben úgy egyéni, mint társadalmi szinten is előnyökkel jár*. Ennek egyik lényeges eleme az egyéni és társadalmi kockázatok csökkentése azáltal, hogy az új technológiák a korábbi műszaki szinthez képest fejlettebb biztonsági rendszereknek köszönhetően képesek biztonságosabb felhasználói környezetet létrehozni. Az új technológiák – történelmi tapasztalatok alapján – bár kezdetben előre nem látható kockázatokat is hordoznak, az alkalmazott biztonsági fejlesztések hatására rendszerint a korábbi veszélyek jelentős csökkentését eredményezik. A technológiai fejlesztéseknek köszönhetően *elhárított veszélyek helyébe* azonban jellemzően – a korábbiaknál lényegesen kisebb – újabb kockázatok lépnek, amelyek ismételt technológiai fejlesztések útján küszöbölhetők ki. A technológiai haladás révén generált folyamat újra és újra lezajlik, de a kockázatok, veszélyek abszolút mértékben nem küszöbölhetők ki, különös tekintettel arra, hogy a veszélyek egy része sokszor előre nem is mérhető fel.⁴²

41 UDVARY: i. m. 82.

42 Vö. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: *Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért*. In: TÓTH ANDRÁS (szerk.): *Technológia jog*. KRE ÁJK, Budapest, 2016. 199.

A robotokkal és a robotok *által* okozott károk megkülönböztetése nem véletlen, hiszen addig, amíg a robotokkal okozott kár megfogalmazásában is hordozza annak a kifejezését, hogy a robot ebben az esetben a károkozás eszköze, és nem megvalósítója (még akkor sem, ha a kárt közvetlenül a robot tevékenysége okozza), addig a robotok által okozott kárként azokra az esetekre gondolunk, amikor a robot saját autonóm döntésének, döntéseinek sorozata következtében valósít meg olyan tevékenységet, amellyel kárt okoz.

A *robotokkal*, a robotok felhasználásával okozott károkért való felelősség felfogásom szerint érdemben nem különbözik egy állat, vagy *tárgyi eszköz*, esetleg cselekvőképtelen személy *segítségével megvalósított károkozásért viselt felelősségtől*, hiszen ebben az esetben is az a személy lesz felelős, aki saját érdekében a robotot mint eszközt felhasználta, akinek „gondozása” alatt áll, akinek az utasítását végrehajtotta.⁴³

18. Abban az esetben azonban, amikor a robot már nem egy ember közvetlen utasítását hajtja végre, hanem *önálló* döntést hoz, a kérdés már nem ennyire egyszerű. A felelősség megállapíthatósága, a felelős személy azonosítása annál összetettebb, minél nagyobb autonómiával rendelkezik a robot, tekintettel arra, hogy minél szélesebb körben rendelkezik autonóm döntési szabadsággal, vagyis azzal a képességgel, hogy maga hozzon saját döntéseket, annál kevésbé tekinthető egyszerű eszköznek. Az autonóm döntéshozatal képességének a növekedésével párhuzamosan egyre inkább szofisztikáltan kell megközelíteni a felelősség telepítésének a kérdését.

A robot döntéseinek megítélése a jog számára akkor jelent érzékelhető problémát, amikor meg kell állapítani, hogy a *robot tevékenységének eredményeként bekövetkező kárért kinek kell viselni a felelősséget*.

Az EP állásfoglalásában kiemelten foglalkozik a felelősség kérdésével, hiszen „úgy véli, hogy a robotok által okozott károk iránti polgári jogi felelősség fontos kérdés, amelyet uniós szinten kell kezelni a hatékonyság, az átláthatóság, a következetesség, a megvalósítás és a jogbiztonság azonos mértékének biztosítása érdekében az egész Európai Unióban, a polgárok, a fogyasztók és a vállalkozások javát egyaránt szolgálva”⁴⁴.

Ezért az EP – amikor a Bizottságot a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról szóló irányelv megalkotására hívta fel – különösen is sürgette a felelősségi szabályok megalkotását. A felelősségi viszonyok meghatározásához azonban – amiként erre az EP is utalt – további elmélyült és megalapozott interdiszciplináris ismeretekre van szükség. A szabályozásnak két alapvető, kölcsönös függőségen alapuló feltételt szükségszerűen érvényesítenie kell: neve-

zetesen a kiszámíthatóságot és az irányíthatóságot, vagyis a kontroll alatt tartás feltétlen megvalósulását.

Az EP habár nem határoz meg ajánlásában konkrét felelősségi alakzatokat, szabályokat, néhány *elvi* jelentőségű megállapítást megfogalmaz. Talán a legfontosabb követelményként rögzíti a dokumentum a felelősség limitálásának a tilalmát, vagyis azt a szabályozási elvárást, miszerint „bármilyen jogi megoldást [választ a jogalkotó] a robotok által okozott károk iránti felelősségre vonatkozóan a vagyoni károktól eltérő esetekben, a jövőbeni jogalkotási aktus semmilyen körülmények között nem korlátozhatja a megtéríthető károk típusát és mértékét, illetve nem korlátozhatja a károsultnak felkínálható kártérítés formáit pusztán azon az alapon, hogy a kárt nem emberi lény okozta”⁴⁵.

19. A felelősségi jogviszony elvi kereteinek meghatározása során első lépésként a jogviszony alanyainak, különösen a jogellenesen okozott kárért felelősséget, *helytállási kötelezettséget viselő személyének a meghatározása szükséges*. Miután a felek azonosítása megtörtént, a következő eldöntendő kérdés a felelősség *telepítésének* módja és mértéke. Az EP elvi élel rögzítette azt az elvárást, hogy „a felelősségüknek arányosnak kell lennie a robotnak adott utasítások tényleges szintjével és a robot önállóságával, így minél nagyobb a robot tanulási képessége vagy önállósága, annál kisebbnek kell lennie a többi fél felelősségének, és minél hosszabb ideig tartott a robot »oktatása«, annál nagyobb az »oktató« felelőssége”. Ezzel összefüggésben az EP hangsúlyozta, hogy „amikor azonosítani kívánjuk azt a személyt, akinek a robot károkozó magatartása ténylegesen tulajdonítható, a robot »betanításból« származó készségei nem keverendők össze a szigorúan az önálló tanulási képességeitől függő készségekkel”⁴⁶.

A jelenlegi átmeneti időszakban, amíg a szabályozás nem lesz megnyugtató, az EP szükségesnek látja egy temporális kikötés alkalmazását, amelynek értelmében, „legalább a jelenlegi szakaszban az embereknek és nem a robotoknak kell a felelősséget viselniük”.

20. A bonyolult felelősségi viszonyok egy esetleges megoldásként tekint az Európai Parlament állásfoglalása egy sajátos, a robotok által okozott károk megtérítésére létrehozott *kötelező felelősségbiztosítási* rendszer intézményesítésére. Egy ilyen kötelező felelősségbiztosítási rendszernek reflektálnia kellene a robotika sajátosságaira, vagyis a gépjárművek esetében alkalmazott rendszerrel szemben, „ahol a biztosítás az emberi cselekedetekre és hibákra terjed ki, a robotikára vonatkozó biztosítási rendszernek a láncolat összes lehetséges felelősségi körét figyelembe kell vennie”⁴⁷. Ezt a *kötelező robot-felelősségbiztosítást* az EP állásfoglalása szerint ajánlatos lenne támogatni egy „kockázati” pénzalappal, amely azt a célt szolgálná, hogy

43 A klasszikus felelősségi alakzatok alkalmazhatóságáról később külön alponban térek ki.

44 EP-állásfoglalás 49. pont.

45 EP-állásfoglalás 52. pont.

46 EP-állásfoglalás 56. pont.

47 EP-állásfoglalás 57. pont.

Tanulmány

az olyan káreseményeknél is legyen lehetőség a kár megtérítésére, amelyeknél nem áll rendelkezésre a szükséges mértékű biztosítási fedezet. Ennek érdekében az EP felszólította a biztosítási szektort, hogy alakítsanak ki olyan biztosítási termékeket, amelyek kifejezetten tekintettel vannak a robotika jelentette kihívásokra.⁴⁸

Mivel a robotok gyártói, üzemeltetői által kötött felelősségbiztosítás fedezné a robot által okozott károkat, így az ő felelősségük korlátozott lehet, amennyiben befizetnek egy kompenzációs alapba.⁴⁹ Ennek a pénzalapnak a finanszírozási módjára különböző elképzelések ismeretek, ám azokra részletesen nem térünk ki.⁵⁰

F) Dilemma a felróhatóságon alapuló felelősség és az objektív helytállási kötelezettség között

21. Az EP a robotok károkozása esetére kialakítandó felelősségi rendszer tartalmának vizsgálata során a Bizottság mélyreható elemzésére bízta annak megállapítását, hogy az objektív felelősséggel, vagy a kockázatkezeléssel kapcsolatos megközelítést kell alkalmazni.⁵¹

Megjegyzi ugyanakkor, hogy az *objektív felelősség* csak annak bizonyítását teszi szükségessé, hogy *kár keletkezett, és hogy kauzalitás áll fenn* a robot károkozó működése, illetve a károsult által elszenvedett kár között.⁵² Ugyanakkor a kockázatkezeléssel kapcsolatos felelősségi koncepcióval összefüggésben arra is rámutat, hogy az nem a „gondatlanul eljáró” személyre mint egyéni felelősre összpontosít, hanem arra a személyre, aki bizonyos körülmények között képes a kockázatokat minimálisra csökkenteni és kezelni a negatív hatásokat.⁵³

G) A klasszikus felelősségi alakzatok érvényességének kérdőjelei

22. Az évszázados dogmatikai elveken alapuló, *klasszikus felelősségi szabályok* az autonóm döntést hozó *robot felelősségének a megállapíthatóságára nem alkalmasak*, sem a magánjogi, sem a büntetőjogi felelősség körében.

A klasszikus felelősségi alakzatok alkalmazhatósága ugyanakkor csak akkor lehet érvényes, ha a robotról mint dologról gondolkodunk.

A polgári jogi dogmatikában kiérlelt termékfelelősségi,

kellékszavatossági szabályok arra adnak választ, hogy ki a felelős egy termék kellékhibájáért, de nem vagy csak igen komoly fenntartásokkal alkalmazható egy olyan helyzetben, ahol a forgalomba hozatalkor biztonságosnak ítélt, de utóbb saját kognitív képességein alapuló, önálló akaratelhatározása alapján döntései következtében okoz kárt a robot, amennyiben a konkrét döntési kimenetelre a programozás, gyártás, forgalomba hozatal időpontjában nem lehetett számítani. Nem kerülhető meg az a kérdés, hogy az ilyen kárt okozó döntés tekinthető-e (kellék)hibának, és a károkozás, vagy legalábbis károkozási képesség tekinthető-e a robot mint termék olyan hibájának, amely a forgalomba hozatalkor már felismerhető volt. Vélhetően a válasz a kérdés mind a két felére vonatkozóan nemleges.⁵⁴

A robot éppen akkor teljesíti a vele szemben elvárt feladatot, ha képes tanulni, saját tapasztalatai alapján önmagát fejleszteni, vagyis olyan képességekre szert tenni és olyan döntéseket hozni, amelyek a létrehozatala során nem voltak előre láthatók. Egy ilyen a gyártáskor, forgalomba hozatalkor kiszámíthatatlan, előre nem látható kockázatokat magában rejtő potenciál mindenképpen új megoldást sürget.

További analógiaként lehet utalni az állattartó felelősségére. Az állat által okozott kárért annak tartója, tulajdonosa felel, kivéve, ha kimentti magát. A kimentés alapjául szolgál, ha bizonyítja, hogy az állat tartásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli.⁵⁵ Az állattartó felelősségének alkalmazhatósága azonban csak akkor lehetséges, ha a robotra (az állatokhoz hasonlóan) kiterjesztjük a dolog fogalmát. Amennyiben a robot jogalanyiságát elismerjük, az állattartói felelősség alkalmazhatósága esleik.

23. El lehetne persze gondolkodni más, már létező felelősségi konstrukciók mutatis mutandis alkalmazhatóságán, ám úgy tűnik számomra, hogy az ilyen kísérletek terméketlenül bizonyulnak. Kínálkozó, és *prime facie* biztató eredménnyel is kecsegtető felelősségi analógiaként említhetnők a veszélyes üzemi felelősség robotokra való alkalmazhatóságát. Ám ebben az esetben a szabályozás egy olyan mértékű felelősségi terhet telepítene az üzemben tartóra, akinek érdekében, érdekkörében a robot működik, amely méltánytalan lenne és az innovációra,

48 Uo.

49 Vö. az EP törekvésével: „lehetővé tenni, hogy a gyártó, a programozó, a tulajdonos vagy a felhasználó a korlátozott felelősség előnyeit élvezhesse, amennyiben befizetnek egy kompenzációs alapba, illetve közös biztosítást kötnek a robotok okozta károk esetében nyújtandó kártérítés garantálás érdekében” – EP-állásfoglalás 59. c) pont.

50 Az EP által megfogalmazott alternatívák az alábbiakban összegezhetők: „annak eldöntése, hogy egy általános alapot hozzanak-e létre az összes intelligens autonóm robot számára, vagy egyedi alapot alakítsanak ki minden egyes robotkategóriához, és hogy a hozzájárulást egy-szeri díjként kellene-e befizetni a robot forgalomba hozatalakor vagy bizonyos időközönként a robot élettartama során;” EP-állásfoglalás 59. d) pont.

51 EP-állásfoglalás 53. pont.

52 EP-állásfoglalás 54. pont.

53 EP-állásfoglalás 55. pont.

54 A kézirat *lezárultát* követően jelent meg az Európai Bizottság sajtóközleménye a *mesterséges intelligenciáról*, amiben vázolja a beruházás ösztönzésére és az etikai iránymutatások kidolgozására vonatkozó európai megközelítést. Ebben a Bizottság a korábban már jelzett temporális szemléletet helyesen követve az intelligens robotokkal kapcsolatos felelősségi kérdések kapcsán szól a termékfelelősség alkalmazhatóságáról. A Bizottság 2019 közepéig iránymutatást fog kidolgozni a termékfelelősségről szóló irányelv értelmezéséről a technológiai eredmények függvényében, hogy a hibás termékek tekintetében jogi egyértelműséget biztosítson a fogyasztók és a gyártók számára. Ebből okszerűen következik, hogy a Bizottság a termékfelelősség szabályainak alkalmazhatóságát mutatis mutandis alkalmasnak tartja a technológia aktuális fejlettségi szintjén. Vö. Európai Bizottság – Sajtóközlemény, *Mesterséges intelligencia: a Bizottság felvázolja a beruházás ösztönzésére és az etikai iránymutatások kidolgozására vonatkozó európai megközelítést*. Brüsszel, 2018. április 25. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3362_hu.htm (megtekintés dátuma: 2018. április 25.).

55 Vö. Ptk. 6:562. § (1) bek.

a technológiai fejlesztésekre nyilvánvalóan kedvezőtlen hatással lenne. Egy ilyen kifejezetten dermesztő hatás (*chilling effect*) minden bizonnyal kedvezőtlenül hatna a robottechnológia széles körű alkalmazására.

A felelősség radikális limitálására irányuló szabályozási javaslatok ugyanakkor felfoghatók a piaci *lobbi* érdekei szabályozási koncepciókba való becsatornázásának is: a robot mint önálló jogi entitás felelőssé tétele mellett a robotért valójában mégis csak erkölcsi (társadalmi) és jogi felelősséggel tartozó fejlesztő, gyártó felelőssége szinte teljesen elolvad, és csupán a termékfelelősségre (kellékszavatosságra) korlátozódik. Ezzel a fejlesztő, gyártó *lobbi* mintegy biankó felhatalmazást, jogilag elismert menlevelet kér a maga részére az olyan nem várt következmények alól, amelyeket mégis csak az ő gazdasági eredményét növelő robotok okoztak.⁵⁶

A minden szempontból megfelelő, a terheket ideálisan telepítő felelősségi rendszer megalkotása rendkívüli felelősséget ró a jogalkotóra. A boldog, békés egyensúlyi állapot, az érdekek összebékítését megvalósítani képes felelősségi modell megalkotása a robotokat érintő jogi szabályozás egyik legfontosabb feladata. Első lépésben azonban, úgy vélem (az EP álláspontját osztva), hogy a napjainkban már fenyegető károk megfelelő kezelése érdekében, átmenetileg még az embereknek, és nem a robotoknak kell a felelősséget viselniük azzal, hogy ez nem járhat szükségtelenül dermesztő hatással a technológiai fejlődésre.

H) Robotikai Charta – Az EP javaslata a robotika etikai magatartási kódexére

24. Az Európai Parlament egy olyan etikai kódex elfogadására tesz javaslatot, amely rögzítené az azonosítás, a felügyelet és az alapvető etikai elveknek való megfelelés alapjait. Ezeket az elveket a robotokra irányuló valamennyi emberi magatartásra kiterjesztené, a tervezési és fejlesztési fázistól kezdve.

A kódex nem helyettesítheti a robotika területén jelentkező jogi szabályozás szükségességét, csupán kiegészítő funkcióval kell rendelkeznie. Elsősorban a robotika etikai minősítését segítené elő, és megerősíti a felelős innovációs erőfeszítéseket ezen a területen. Egy ilyen etikai kódex további jogon túli funkciója lehet a nyilvánosság aggodalmaira való válaszadás.

A magatartási kódex felszólít minden kutatót és tervezőt, hogy felelős módon cselekedjen, és teljes mértékben figyelembe vegye az emberek méltósága, magánélete és biztonsága tiszteletben tartásának szükségességét. A magatartási kódex minden tudományág szoros együttműködését kéri annak biztosítása érdekében, hogy az Európai

56 A felelősségelosztással kapcsolatos (*lobbi*-) érdekek felvetésének ötletért köszönet Udvarny Sándornak, akivel e témában hosszú, termékeny beszélgetést folytattunk.

Unióban a robotikai kutatás biztonságos, etikus és hatékony módon valósuljon meg.⁵⁷

VI.

Egyes robotizált technológiák kihívásai

A robotok alkalmazása a legkülönbözőbb társadalmi szektorokban jelentékeny átalakulást ígér. Tanulmányunkban röviden csupán két olyan felhasználási területre utalunk, amelyeken a robotok széles körű alkalmazása már napjainkban is megvalósult. Az önvezető gépjárművek első generációi már a közutakon közlekednek, igaz, még nem használhatják valamennyi rendelkezésükre álló automatizált rendszerüket. Hasonlóan intenzív robotizációnak lehetünk tanúi, ha az egészségügyi szolgáltatások modern technológiai felett tartunk szemlét, mind a beteggondozás, mind pedig az emberi testbe épített intelligens eszközök területén.

A) Az önvezető autók egyes felelősségi kérdései⁵⁸

25. Az EP úgy véli, hogy az autópárnak van a legnagyobb szüksége hatékony uniós és globális szabályokra az automatizált és önjáró járművek határokon átnyúló fejlesztésének biztosítása érdekében, a bennük rejlő gazdasági lehetőségek teljes körű kiaknázása és a technológiai trendek pozitív hatásainak kihasználása céljából; hangsúlyozza, hogy a széttagolt szabályozási megközelítések akadályoznák az autonóm szállítási rendszerek létrehozását és vesélyeztetnék Európa versenyképességét.⁵⁹

Ugyanakkor az autonóm közlekedési eszközök tekintetében a polgári jogi felelősségi kérdéseken túl már most azonosít újabb, várható társadalmi hatásokat: közúti biztonság, környezeti hatás, adatvédelmi kockázatok, ikt-infrastruktúra (információs és technológiai hálózat, pl. 5G) fejlesztése, foglalkoztatási, munkaerőpiaci kihívások.

Az autonóm közlekedési eszközök, amelyek kiváltják az emberi közreműködést a közlekedési folyamatokban,

57 EP-állásfoglalás. Etikai magatartási kódex robotikai mérnökök számára, Preambulum.

58 A témában a gazdag nemzetközi irodalom mellett már több magyar szerző tollából származó tanulmány is született. Udvarny Sándor több munkájában is foglalkozott az önvezető autók egyes szabályozási kérdéseivel, ld. UDVARNY SÁNDOR: *Vehere necesse est – az önvezető gépjárművekhez kapcsolódó jogi kérdések körvonalazása*. In: Lege et fidei. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára. Iurisprudentius Kiadó, Szeged, 2016. 644–653.; UDVARNY SÁNDOR: *Az önvezető gépjárművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései*. In: GELLÉN KLÁRA (szerk.): *Jog, innováció, versenyképesség*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 75–88.; UDVARNY SÁNDOR: *Sofőr nélkül biztonságosabb? Az önvezető gépjárművel formálódó jogi háttér*. Ügyvéd világ, 2016. szeptember, 16–17.; UDVARNY SÁNDOR: *Az önvezető gépjárművek egyes felelősségi kérdései* (kéziratban). Udvarny Sándor mellett Boóc Ádám is feldolgozta a témát, ld. BOÓC ÁDÁM: *Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések*. In: TÓTH ANDRÁS (szerk.): *Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai*. KRE ÁJK, Budapest, 2016. 214–226.

59 EP-állásfoglalás 25. pont.

Tanulmány

forradalmasítani fogják az egyéni és a tömegközlekedést egyaránt. A rendszer számos előnye mellett, amely hatalmas gazdasági potenciált rejt, még komoly nehézségekkel kell megküzdeniük az innovátoroknak, hogy piacképesé és tömegesen alkalmazottá tegyék a technológiát.⁶⁰ A technológia tömeges alkalmazásáig még alapvető, és napjainkban még meg nem válaszolt kérdéseknek kell eldölniük, mint például, hogy a több technológiai fejlesztés közül végül melyik lesz általánosan alkalmazott.

B) Robotok a beteggondozásban és a gyógyításban

26. Az időskorúak, a fogyatékkal élők és a demenciában, kognitív zavarokban vagy az emlékezet hanyatlásában szenvedők gondozásában, ápolásában az utóbbi évtizedben a *személygondozó robotokkal jelentős áttörést értek el*, különösen a megelőzés, segítségnyújtás, nyomon követés, stimuláció és társaságot biztosító technológiák széles körű alkalmazása révén.

Az EP azonban helyesen mutat rá arra a szempontra, hogy az emberi gondozás egyik alapvető szempontja az *emberi kapcsolat*. Az emberi tényező robotokkal történő teljes körű helyettesítése személytelenné teheti a gondozási feladatok ellátását, ugyanakkor a robotok képesek lehetnek *segíteni* az automatizálható gondozási feladatok ellátásában, és megkönnyíthetik a gondozók munkáját, miközben a felszabaduló humán erőforrás révén az emberi törődés fokozható, a rehabilitációs folyamatok célirányosabbá tehetők lennének. Az orvosoknak és a gondozóknak a diagnosztizálásra, illetve jobban megtervezett gyógyítási opciókra fordítható ideje nőne. Noha a robotika potenciállal bír a fogyatékossgal élő személyek és az időskorúak mobilitásának és integrációjának növelésére, még mindig szükség lesz emberi gondozókra, akik továbbra is a szociális érintkezés fontos, teljes mértékben nem helyettesíthető forrását biztosítják számukra.

A gondozáson túl az orvoslásban is nagy szerepük lehet a gyógyító robotoknak, amelyek a nagy pontossággal végzett sebészeti beavatkozások és az ismétlődő eljárások végrehajtása terén juthatnak szerephez.

Az emberi test „megjavítására” is egyre több módon használhatók a robotika eredményei, különös tekintettel a sérült emberi szervek, elvesztett fizikai funkciók javítása és pótlása terén. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az orvoslásnak ez a területe veti fel a legtöbb bioetikai kérdést, mint például az „embertökéletesítés” kínáló lehetőséget.

27. A *kiberfizikai rendszerek (Cyber-Physical Systems – CPS)* alkalmazása alapvetően változtatja meg az egészséges emberi testről alkotott fogalmainkat, az „elromlott”, funkcióját vesztő emberi szervek, testrészek reparálását, működésük stimulálását szolgálják, ám egyúttal rendkívül bonyolult (bio)etikai kérdéseket hoznak felszínre. Az emberi testbe beépített CPS-ek különös, az emberi egész-

ségre, a testi integritásra kiterjedő kockázatokat generálnak, például akkor, ha rendszerüket feltörik, kikapcsolják vagy memóriájukat törlik, mivel ez veszélyeztetheti az emberi egészséget, rendkívüli esetben az emberi életet is, ennél fogva hangsúlyozza, hogy e rendszerek védelmét kiemelten kell kezelni.⁶¹ Ezekhez az új eljárásokhoz továbbá egyenlő hozzáférési esélyt kell biztosítani. Természetesen ez a követelmény mind a hét és fél milliárd ember vonatkozásában nem lenne reális, ám az Európai Unióban való megvalósítása érdekében hatékony intézkedéseket tenni – úgy véljük – az uniós alapvető értékekből parancsolóan következik.

VI.

Összefoglaló megállapítások

28. Összefoglalóan megállapíthatnók, hogy a robotikában rejlő potenciál valamennyi társadalmi alrendszer fejlődésére hatással van. A jogi szabályozásnak határozott válaszokat kell adnia ezekre a felmerülő kihívásokra. A *robotjog globális alapelveinek a meghatározása egy rendkívül fontos program az elkövetkező évtizedben, különösen Európában*. Az EP megtette az első lépést egy közös elveken alapuló európai szabályzás irányába, legalábbis a *polgári jogi szabályok egységesítése* terén. Az EP-ajánlás több megállapítása is kritizálható, amiként azt magam is megtettem e tanulmány keretében, mégis önmagában az a tény, hogy az európai intézményrendszerben megindult a robotok jogi szabályozási kérdéseivel kapcsolatos gondolkodás, meggyőződésem szerint már önmagában üdvözlendő fejlemény. Ehhez a progresszív kezdeményezéshez szerettem volna hozzájárulni saját fenti gondolataimmal, s azzal a reménnyel, hogy azok egy termékeny tudományos diskurzus kialakulásához hozzásegíthetnek.

A szabályozásnak olyan elemi kérdéseket kell meghatároznia, mint a robot normatív fogalma, a robot jogi státusa és a felelősségi rendszer szabályai. Úgy vélem, hogy a *szabályozásnak alapvetően támaszkodnia kell a természet- és társadalomtudomány eredményeire*, és – ahogy azt az EP állásfoglalása is helyesen megállapítja – fokozatos, paradigmátikus és óvatos megközelítést kell alkalmazni, amely biztosítja a technológiai innovációt, de a modernitás káprázatában sem vész el, s nem feledkezik el a technológia emberi kontroll alatt tartásának feltétlen biztosításáról sem. A szabályozással szembeni legfontosabb követelmény mégis csak az, hogy olyan szabályozás jöjjön létre, különös tekintettel az intézményi garanciákra, amely biztosítani képes, hogy az intelligens robotok *kizárólag az ember érdekében* működjenek.

A sok kérdőjel kitétele után az nem lehet kérdéses, hogy *controllare necesse est*, de azt, hogy hogyan kell, még csak sejtethetjük.

60 Vö. UDVARY i. m. 75.

61 Vö. EP-állásfoglalás 36–40. pontok.

Borbély Zoltán PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A bizalmi vagyonkezelő szerződésszegésekor felmerülő egyes dogmatikai kérdések

Míg az angolszász jogrendszerben a 12. századtól organikus módon fejlődött a trust jogintézménye, addig a magyar polgári jogban a 2014. március 15-i hatállyal bevezetett bizalmi vagyonkezelés szinte előzmény nélkülinek számított. Négy esztendő elteltét követően a gyakorlatban is felmerülhetnek olyan kérdések, amelyek a kialakított szabályozás alapján nehezen megválaszolhatók. Ezért a jelen tanulmányban elemzett bizalmi vagyonkezelő kontraktuális felelősségével kapcsolatos felvetések mind az elméleti, mind a gyakorlati jogászok érdeklődésére is számot tarthatnak.

I. Alapvetés

Jelen tanulmányom célja a bizalmi vagyonkezelő kontraktuális felelőssége kapcsán felmerülő elméleti kérdések feltétele és ezek lehetséges megoldásainak vázolása. A bizalmi vagyonkezelő a jogviszony központi szereplője, jogai és kötelezettségei alapvetően meghatározzák a jogviszony természetét. Ebből fakadóan a bizalmi vagyonkezelésre vonatkozó szabályozás súlyponti kérdése a *vagyonkezelőt terhelő felelősség*, annak tartalmával és korlátaival együtt.¹

A Ptk. a bizalmi vagyonkezelés tekintetében nem állapít meg speciális felelősségi szabályokat, hanem a szerződészegésért való kártérítési felelősség általános szabályait rendeli alkalmazni.² Mindezekre tekintettel érdemesnek tartom az általános kontraktuális felelősségi szabályok bizalmi vagyonkezelés tükrében történő elemzését.

II. A kutatás módszere

Kutatásomhoz a dogmatika eszköztárát használom, a megoldások keresésében pedig az analógia eszközét alkalmazom. Hipotézisem szerint a gazdasági társaságok és a trustok között *analogikus viszony* áll fenn, tekintettel arra, hogy ezek az intézmények alapvetően azonos társadalmi és gazdasági szükséglet kielégítésére jöttek létre:

1 Vö. MENYHÁRD ATTILA: *A bizalmi vagyonkezelés a magyar polgári jogban*. In: Tanulmányok a bizalmi vagyonkezelés jogi szabályozásának elméleti alapjairól (szerk. Kisfaludi András). Budapest, Eötvös Kiadó, 2015. 260.

2 Ptk. 6:321. § (1) bek.

arra, hogy a személyek vagyonuk kezelését ne maguk intézzék, hanem annak hasznosítását egy harmadik személyre bízzák.³ A két konstrukció közötti lényeges különbség, hogy a gazdasági társaság esetén a részesedés jeleníti meg a tulajdonos jogait, ezáltal a tulajdon közvetetté válik. A trustmodell esetében viszont egy jogalany általában szerződés⁴ alapján kapja meg a vagyonrendelőtől a tulajdonosi döntések meghozatalához szükséges jogsultságokat, miközben a vagyon kezelésével kapcsolatos döntéseit úgy kell meghoznia, hogy egy másik jogalany (kedvezményezett) vagyonát gyarapítsa, de minimum megőrizze annak értékét.⁵

A vagyonkezelő a kezelt vagyon felett teljes jogosultságot szerez, amelynek egyedüli *korlátja* egyben a jogviszony célja is, hogy azt a kedvezményezett javára hasznosítsa. A vagyonrendelő a vagyonkezelő intézkedéséért helytállásra nem kötelezhető, a vagyonkezelő hitelezői a kezelt vagyona fő szabály szerint nem támaszthatnak igényt, hasonlóan a korlátolt felelősségű társasághoz, ahol a társaság által vállalt kötelezettségeikért a tag saját magánvagyonával nem köteles helytállni.⁶ Ebből következik egy lényeges „mód-

3 SÁNDOR ISTVÁN: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2017. 21.

4 Bizalmi vagyonkezelési jogviszony szerződéssel, végrendelettel és egyoldalú jogügylettel is létesíthető, azonban a Ptk. a szabályozást alapvetően a szerződéssel létesített bizalmi vagyonkezelési jogviszonyra alakította ki, ezért a könnyebb érthetőség érdekében a jelen szövegben a jogviszonyt létrehozó ügyletre mint szerződésre fogok hivatkozni. Vö. SÁNDOR ISTVÁN: a Ptk. 6:329. §-hoz fűzött magyarázata. In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III. Kötet* (szerk. Osztovits András). Budapest, Opten Informatikai, 2014. 812.

5 Vö. VÉKÁS LAJOS (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázatokkal*. Budapest, Complex Kiadó Jogi és üzleti Tartalomszolgáltató, 2013. 793.

6 A trust szervezeti vonásainak gazdasági társasággal történő összehasonlítást ld. SÁNDOR: i. m. (4. jegyzet) 233–242.

Tanulmány

szertani” következtetés: a két jogintézmény között fennálló analogikus viszony folytán szolgálhatnak egymás „hasonlítási objektumaiul”, azaz a korlátolt felelősség körében kifejezesebben bírói gyakorlat támpontként szolgálhat a bizalmi vagyonkezelő felelőssége körében felvetődő egyes jogelméleti kérdések megválaszolásához is.⁷

III.

A felelősség irányai és a bizalmi vagyonkezelő belső polgári jogi felelőssége

A bizalmi vagyonkezelési jogviszony alapján a vagyonkezelő felelősséggel tartozik mind a vagyonrendelő, mind a kedvezményezett irányába (belső felelősség), továbbá a jogviszonyon kívül álló harmadik személyekkel szemben is (külső felelősség).⁸ A felelősség alapja lehet büntetőjogi, vagy polgári jogi. Jelen tanulmányomban csak a bizalmi vagyonkezelőnek a vagyonrendelő és a kedvezményezett felé fennálló (belső) polgári jogi kontraktuális felelősségét vizsgálom.

A hazai szabályozás alapján a vagyonkezelő felelőssége *sui generis*, abból a szempontból, hogy egyszerre tartozik felelősséggel a vagyonrendelőnek a vagyonkezelői szerződés teljesítéséért, és a lojalitási kötelezettsége alapján a kedvezményezettnek is. Ez a kettős felelősség eltér az angolszász trustok és a bizalmi vagyonkezelés egyéb modelljeiben megszokott felelősségi alakzatoktól, ahol tipikusan a kedvezményezett mint a jogviszony letéteményese jogosult a vagyonkezelőt ellenőrizni és felelősségre vonását kezdeményezni.⁹

Ugyanakkor a Ptk. a diszpozitivitás keretein belül lehetőséget ad a feleknek, hogy a bizalmi vagyonkezelési konstrukció megalkotásakor eldönthessék, hogy a vagyonkezelő feladatait és kötelezettségét hogyan rendezék. Például az angolszász jogban ismert az ún. „bare trust”, vagy „naked trust” esete, amikor a vagyonkezelő feladata csak a ráruházott vagyon kedvezményezett részére történő kiadására terjed ki. Azonban a felek a vagyonkezelő szélesebb feladat- és jogkörét is meghatározhatják, pl. az ún. „discretionary trust” esetén a vagyonkezelő a kedvezményezettek körének megjelöléséről, a juttatás mértékéről és időpontjáról is dönthet.¹⁰

A szerződéses konstrukció szimmetrikus jellegének megtartásához elengedhetetlen, hogy a vagyonkezelő nagyobb diszkrécionális jogköre együtt járjon a vagyonkezelő szigorú felelősségével, és a kedvezményezettet megillető biztosítékokkal. Fordított esetben, ha a felek a vagyonkezelő korlátolt feladatkörét határoznák meg, felelősségét is ennek megfelelően érdemes a szerződésben szűkíteni. Azonban a Ptk. a kedvezményezettet és a vagyonrendelőt megillető jogosultságok körében tilalomfakat állít fel, és nem teszi lehetővé, hogy a vagyonkezelő felett részükre utasítási jogot biztosítsanak. Az utasítás kizárása teszi lehetővé, hogy a vagyonkezelő a szerződés keretén belül szabadon, önálló felelősséggel lássa el a feladatát, ezáltal a megbízási típusú szerződéseken belül az utasítási jog hiánya adja a bizalmi vagyonkezelés differencia specificitását.

A bizalmi vagyonkezelési jogviszony esetében a kártérítési felelősség általános szabályainak alkalmazása – mint látni fogjuk – a szerződésesség, a felelősség és a kár megállapítása, valamint az igényérvényesítés tekintetében olyan vitás kérdéseket vethet fel, amelyeket ugyan megnyugtatóan nem lehet megválaszolni, de a felelősség körében felmerülő kockázatokat a jogviszony létrehozó felek a szerződéses szabadság keretén belül egy átgondolt szabályozással minimalizálni képesek.

1. Szerződésesség

1.1. Szerződésesség alkalmazhatósága gondossági kötelezettségek esetén

Kontraktuális felelősség megállapításának egyik konjunktív feltétele, hogy bizonyítottan szerződésesség következzen be. A szerződésesszégést mint a felelősség kérdését felvető magatartást a *jogosultnak kell bizonyítania*, hiszen az ő érdeke, hogy a szerződésesszégést a bíróság valószínűleg fogadja el. A szerződésesség bizonyítása kapcsán jelentőséggel bír, hogy gondossági, vagy eredménykötelem megszegéséről van-e szó.¹¹ A Ptk. a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyt a megbízási típusú szerződések egyik altípusaként *gondossági* kötelezmént szabályozza.¹² Gondossági kötelezettség esetében a szerződésesség magatartást mulasztással lehet elkövetni azáltal, hogy a kötelezett nem „az adott hivatást gyakorló személyektől e körben elvárható fokozott gondossággal törekedett a szerződésben meghatározott cél elérésére”¹³. Ebből következően a vagyonkezelő felelőssége a rá vonatkozó fokozott gondossági kötelezettség elmulasztása esetén állapítható meg. Gondossági kötelezettsége miatt nem lesz megállá-

7 Az analógia módszerként való felhasználása kapcsán Ludwig Wittgenstein a következőket fogalmazza meg: „Csak akkor tudjuk ugyanis elkerülni, hogy állításaink igazságtalanok vagy üresek legyenek, ha annak vesszük a mintát, ami, azaz hasonlítási objektumnak [...]; nem pedig előzetes ítéletként fogjuk fel, amelynek a valóság meg kell, hogy feleljen.” LUDWIG WITGENSTEIN: *Filozófiai vizsgálódások*. (Ford.: Neumer Katalin). Budapest, Atlantisz, 1998. 130–131. §.

8 B. SZABÓ GÁBOR – ILLÉS ISTVÁN – KOLOZS BORBÁLA – MENYHEI ÁKOS – SÁNDOR ISTVÁN: *A bizalmi vagyonkezelés*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014. 218–219.

9 Vö. B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 219.

10 Bővebben erről ld. SÁNDOR ISTVÁN: *A bizalmi vagyonkezelési szerződés szabályozásának értékelése a külföldi minták alapján*. Jogtudományi Közöny, 2015/1., 49. és SÁNDOR: i. m. (4. jegyzet) 135.

11 Vö. FUGLINSZKY ÁDÁM: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2015. 108.

12 FUGLINSZKY: i. m. 108.

13 FUGLINSZKY: i. m. 108.

pítható a vagyongazdálkodó kötelezettségének pusztán azért, mert a kezelt vagyon összege csökkent, vagy az elérni kívánt vagyongyarapódás nem következett be akkor, ha a vagyongazdálkodó eljárása egyébként megfelel a rá vonatkozó szabályoknak. Kötelezettségének hiányában a vagyongazdálkodó felelőssége pedig fel sem merülhet.¹⁴

1.2. A vagyongazdálkodóval szemben támasztott fokozott követelmények és azok megsértése

A fiduciárius jellegéből fakadóan a bizalmi vagyongazdálkodó tevékenységére a Ptk. egyrészt – az általános elvárhatóságot meghaladó gondosságot – „fokozott követelményeknek megfelelő” eljárást határozza meg.¹⁵ Ez az előírás jelentős hasonlóságot mutat az angol jog trustee lojalitási kötelezettségéhez.¹⁶

Másrészt a fiduciárius jelleg miatt a törvény fokozott vagyongazdálkodási követelményt is támaszt: „a vagyongazdálkodó a kereskedelmi ésszerűség követelményei szerint köteles a kezelt vagyont az előre láthatóan fenyegető kockázatokkal szemben megóvni”¹⁷.

Sándor István és szerzőtársai rámutatnak, hogy a kereskedelmi ésszerűség kritériumának használata a bizalmi vagyongazdálkodás tekintetében nem volt szerencsés választás, mert „számos vagyongazdálkodási jogviszonynak ugyanis nincs köze a kereskedelmi élethez, és nem minden vagyongazdálkodó rendelkezik kereskedelmi tapasztalattal sem”¹⁸. Ehelyett a szerzők a gondosság zsinórmértékül inkább az okszerű gazdálkodás követelményét javasolják.¹⁹

A Ptk. indoklása szerint a kereskedelmi ésszerűség követelményének bevezetése az általában elvárható magatartásnál magasabb szintű követelmény támasztása miatt volt indokolt. A Ptk. a zálogtárgy zálogjogosult általi értékesítése²⁰ és a fuvarozási szerződés esetén a küldemény értékesítésekor²¹ írja elő még a kereskedelmi ésszerűség követelményét. A Ptk. mind a zálogtárgy, mind a küldemény értékesítésekor törvényi vélelmet állít fel a kereskedelmi ésszerűség mellett, ha „az értékesítésre tözsdén, az értékesítés időpontjában érvényes áron; vagy a zálogtárgy/küldem-

ény kereskedelmi forgalma során általában alkalmazott, az adott piacon szokásos módon kerül sor”²².

A Ptk. azonban a bizalmi vagyongazdálkodási jogviszony esetén nem az értékesítés, hanem a kezelt vagyon megóvásakor rendelkezik a kereskedelmi ésszerűség követelményéről, törvényi vélelem nélkül.

1.2.1. Az ésszerű gondosság követelményének fogalma az angolszász joggyakorlatban

A kereskedelmi ésszerűség definíciójának pontosabb megértése érdekében párhuzamba állítható az angol Trustee Act 2000 hasonló előírásával. A korábbi angol joggyakorlatban az óvatos (prudent) eljárást követelték meg a bizalmi vagyongazdálkodótól, azaz „a trustee feladatainak ellátása során olyan gondosságot kellett tanúsítania, amelyet a saját ügyeiben szokott”²³. A Trustee Act 2000 a korábbi joggyakorlathoz képest, az ésszerű „reasonable” gondossági követelményt állítja a vagyongazdálkodó felelősségének mintájául.²⁴ A Trustee Act 2000 1. (1) bek. értelmében „az adott helyzetben ésszerű gondosságot határozza meg, így, ha a vagyongazdálkodó speciális szakértelemmel rendelkezik, felelősségi zsinórmértéke magasabb, mint egy laikus személy esetén”²⁵. Az ésszerűség (reasonableness) követelménye a korábbi óvatos eljáráshoz képest lazább elvárásokat támaszt a vagyongazdálkodóval szemben és lehetőséget teremt arra, hogy a vagyongazdálkodó a gazdasági szempontból ésszerű döntések mentén végezze tevékenységét.²⁶ A Ptk. 6:137. §-ában előírt „fokozott követelmény” és „a kereskedelmi ésszerűség követelmény” tartalma az angolszász jogban kialakult szabályozás szerint körvonalazható.

1.2.2. A kereskedelmi ésszerűségnek megfelelően eljáró vagyongazdálkodó és a vezető tisztségviselő felelőssége közötti analógia alkalmazhatósága az elvárhatóságnál szigorúbb gondossági követelmény támasztása miatt

A kötelezettség pontos megértése érdekében érdemes a kereskedelmi ésszerűség követelményét összevetni a hazai bírói gyakorlatban már kimunkált vezető tisztségviselőnek a gazdasági társasággal szemben fennálló kontraktuális felelősségi viszonyával.

A vezető tisztségviselő társasággal szembeni jogviszonya megbízási vagy munkajogviszonyon alapulhat, az így létrejött szerződés nem lehet más, mint gondossági kötelelem.²⁷

14 Fuglinszky Ádám a bizalmi vagyongazdálkodó szerződésszegő magatartása kapcsán ugyanerre a következtetésre jut: „Ha a vagyongazdálkodó tanúsította az elvárt gondosságot, s döntései megfeleltek a kereskedelmi ésszerűség követelményeinek és a rá vonatkozó speciális szabályokban foglaltaknak, akkor nem szegte meg a szerződést, így felelőssége fel sem merülhet.” In: FUGLINSZKY: i. m. 108.

15 Ptk. 6:317. § (1) bek.

16 SÁNDOR: i. m. (4. jegyzet) 144. és 145. és B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 200.

17 Ptk. 6:317. § (2) bek.

18 B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 210.

19 Hozzátehetjük, hogy az okszerű gazdálkodás követelménye a Bvktv. 45. § (2) bekezdésében is megjelenik.

20 Ptk. 5:133. §.

21 Ptk. 6:264. § (2) bek.

22 Ptk. 5:133. § (2) és 6:264. § (3) bek.

23 SÁNDOR ISTVÁN: *Felelősségi és helytállási kérdések a bizalmi vagyongazdálkodási szerződésben*. Glossa Iuridica, 2015/2., 67.

24 SÁNDOR: i. m. (24. jegyzet) 67.

25 A Trustee Act 2000. 1. (1) bek. „such care and skill as is reasonable in the circumstances”, vagyis az adott helyzetben ésszerű gondosságot határozza meg – mutat rá Sándor István. In: SÁNDOR: i. m. (24. jegyzet) 67.

26 Vö. B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 206.

27 FUGLINSZKY: i. m. 136.

Tanulmány

Kötelezettségszegés esetén a társaságnak kell bizonyítania azt, hogy a vezető tisztségviselő nem az elvárható gondosságot tanúsítva járt el és hozta meg a döntését.

A vezető tisztségviselő (a vagyongazdálkodóval egyetemben) gondossági kötelezete alapján üzleti tevékenységet fejt ki, amely magában hordozza a nyereség elérését és a veszteség kockázatát. A bírói gyakorlat a nemzetközi standardokkal egyezően az ún. „*business judgement rule*” szabályát alkalmazza, annak eldöntésére, hogy a vezető tisztségviselő mely üzleti döntése alapozhatja meg a társasággal szembeni felelősségét.²⁸

Ennek alapján a vezető tisztségviselő akkor járt el megfelelően, ha „az üzleti döntés ésszerű információkon alapult és nem volt irracionális; a vezető tisztségviselő mentesül még akkor is, ha döntése mérhetetlenül hátrányos volt a társaságra”²⁹. Önmagában tehát az a tény, hogy a vezető tisztségviselő által vállalt üzleti kockázat eredményeképpen a jogi személyt kár érte, még nem feltétlenül jelenti a vezető tisztségviselő kötelezettségszegését, szükséges tehát egy kötelezettségszegési mozzanat.³⁰ A veszteség önmagában nem alapozza meg a kötelezettségszegést, ekkor vizsgálni kell, hogy a szerződéses kockázatokra tekintettel a kötelezettségvállalás indokolt volt-e.³¹

Továbbá a vezető tisztségviselő kötelezettségei eltérők lehetnek, azok függenek a vállalat méretétől, szervezetének tagoltságától és ennek megfelelően a döntési szintek kialakításától is.³²

Bizalmi vagyongazdálkodó esetén a jogalkotó is differenciál az ad hoc esetben eljáró és az üzletszerűen eljáró bizalmi vagyongazdálkodó felelősségei között. Az üzletszerűen eljáró bizalmi vagyongazdálkodóra vonatkozó szigorú szabályozást a bizalmi vagyongazdálkodókról és tevékenységük szabályairól szóló 2014. évi XV. törvényben (Bvktv.) helyezte el.

A kereskedelmi észszerűség tekintetében fontos kiemelni, hogy a bírói gyakorlat a vezető tisztségviselő tekintetében is egyértelműen kifejezte, hogy az észszerűtlen kockázatvállalás, a kockázatok nem megfelelő felmérése, a vezető tisztségviselői kötelezettségek megszegését jelenti, ami a felelősségre vonáshoz vezethet.³³ Feltételezhetően a vezető tisztségviselő felelőssége kapcsán kimunkált bírói gyakorlat a bizalmi vagyongazdálkodó kereskedelmi észszerűség követelményének megsértése esetén is iránymutatásul szolgálhat.

A fentiek alapján a bírói gyakorlat várhatóan a vezető tisztségviselőhöz hasonlóan a bizalmi vagyongazdálkodó mindennapi vagyongazdálkodással összefüggő feladatait, szervezeti felépítését, méretét is figyelembe fogja venni a vagyongazdálkodó felelősségének megítélésénél.

2. Az ok-okozati összefüggés

A szerződéseszege mellett a kontraktuális felelősség tényállás elemei közül a következő lépcsőfok az ok-okozati összefüggés vizsgálata. Fuglinszky Ádám rámutat, hogy az okozatosság és az előreláthatóság vizsgálata egymást kiegészítő módszereként értelmezhető. A szerző szerint az ok-okozati összefüggés vizsgálata egy „*külső védelmi-gyűrűként*” szolgálna, amely kiszűrnie bizonyos „*túlzó és parttalan*” kártérítési igényeket, míg az előreláthatóság követelménye „*belső várként működne*”, és megmutatná, hogy mely károkat kell a károkozónak megtérítenie.³⁴ Az ok-okozati összefüggés bizonyítása, azaz a szerződéseszege magatartás és a kár bekövetkezése közötti kauzalitás bizonyítása a jogosultat terheli.

Több szerző³⁵ is rámutat, hogy a *tartós jogviszonyt* létrehozó gondossági kötelezettel a szerződéskötés időpontjában, mind a kimentés, mind a megtérítendő károk körében megkövetelt előreláthatósági korlát a bizonyítás szempontjából problémákat okoz. Az előreláthatósági korlát bizalmi vagyongazdálkodási szerződés szempontjából aggályosnak tekinthető pontjait a kimentés és a megtérítendő károk elemzése körében fogom részletesen kifejteni.

3. Kimentés

A Ptk. a szerződéseszegeért való kártérítési felelősség tekintetében megszorítja a szerződéseszegező fél kimentését, és azt nemzetközi példák [Bécsi Nemzetközi Adásvételi Egyezmény 79. cikk, Principles of European Contract Law (PECL) 3:104. cikk, UNIDROIT Alapelvek 7.1.7. cikk] alapulvételével fogalmazza meg. A kimentéshez három feltétel [ellenőrzési körön kívül eső (1), a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta (2), és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa (3)]³⁶ együttes konjunktív megléte szükséges.³⁷

3.1. Ellenőrzési körön kívül eső körülmény

Ellenőrzési körön kívülinek tekinthetők mindazon körülmények, „*amelyekre a fél nem képes hatást gyakorol-*

28 FUGLINSZKY: i. m. 137.

29 CSEH TAMÁS: *A vezető tisztségviselő felelőssége és az üzleti kockázat.* Gazdaság és Jog, 2012/9., 7. Idézi Fuglinszky Ádám is. In: FUGLINSZKY: i. m. 137.

30 BH 2004.372.

31 KISFALUDI ANDRÁS: *A jogi személy vezető tisztségviselőinek felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben.* In: (L)ex Cathedra et Praxis, Ünnepi Kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából (szerk. Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett). Budapest, Pázmány Press, 2014. 321.

32 FUGLINSZKY: i. m. 138.

33 Ld. Például BH 2004.372. és az EBH 2011.2417. számú döntéseket.

34 FUGLINSZKY: i. m. 109–110.

35 B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 222. és MENYHÁRD ATTILA: *A bizalmi vagyongazdálkodás a magyar polgári jogban.* In: Tanulmányok a bizalmi vagyongazdálkodás jogi szabályozásának elméleti alapjairól (szerk. Kisfaludi András). Budapest, Eötvös Kiadó, 2015. 268.

36 Ptk. 6:142. §

37 Vö. VÉRÁS: i. m. 605.

ni³⁸. A Ptk. indokolása ilyen körülményként tekinti a vis maior hagyományos eseteit (földrengés, tűzvész, járvány stb.). Továbbá idesorolja a súlyos üzemzavart, valamint a szerződészerű teljesítést lehetetlenné tevő radikális piaci változást (mint drasztikus árrobbanás, fizetési nemek rendkívüli meggyengülése stb.).

Ugyanakkor nem minősül ellenőrzési körön kívüli oknak a saját üzemi rend szervezési vagy egyéb zavara, a fél alkalmazottainak magatartása, piaci beszerzési nehézségek és hasonlóak. Fuglinszky Ádám rámutat, hogy a mentesüléshez nem vezető körülményeket illetően a bécsi vételi egyezmény 79. cikkének bírói gyakorlata további támpontként szolgálhat.³⁹ Az egyezmény gyakorlata alapján a beszállítók alkalmazottainak munkabeszüntetése lehet ellenőrzési körön kívül eső körülmény, de ekkor mérlegelni kell, hogy a kötelezett máshonnan be tudta volna-e szerezni a szerződéses terméket.⁴⁰

Mindamellet a szerző problematikusnak ítéli a radikális piaci változások ellenőrzési körön kívüli oknak tekintését. Álláspontja szerint, ez egy olyan értelmezést is lehetővé tesz, mintha „a jogalkotó elfogadná a »gazdasági lehetetlenülés« létjogosultságát⁴¹. A jogalkotó által mintának tekintett bécsi vételi egyezmény 79. cikkének kommentárja szerint csak nagyon szűk körben lehet gazdasági körülményt mentesítő oknak tekinteni, pl. ha a teljesítés a radikális gazdasági körülmények megváltozása folytán a kötelezettet egzisztenciálisan ellehetetlenítené.⁴²

A fentiek alapján a bizalmi vagyonkezelés vonatkozásában, adott esetben a radikális piaci változások ellenőrzési körön kívüli körülményként tekinthetők. A bizalmi vagyonkezelési jogviszony alapvetően hosszú távú, tartós jogviszony, így a jogviszony ideje alatt bekövetkező radikális piaci változások ellehetetleníthetik a teljesítést, azaz a kedvezményezett javára történő vagyonkezelést. A fentiek alapján a vagyonkezelő felelősség alóli mentesítése csak nagyon szűk körben, rendkívüli piaci körülmények (pl. radikális árváltozás, valutagyengülés) bekövetkezése esetén, szinte a vagyonkezelő egzisztenciális ellehetetlenülése mellett engedhető meg. Megjegyzem, hogy a bizalmi vagyonkezelő vállalkozás óvatos hasznosítási kötelezettsége és a vagyonekülönítési kötelezettsége mellett, a fenti mentesítő körülmény bekövetkezésére kevés esély mutatkozik.

3.2. Előre nem látható körülmény

Az előreláthatósági korlát bevezetésének okát a jogalkotó abban látta, hogy „a szokatlan, előre nem látható, rendkí-

vüli és előre nem is kalkulálható⁴³ károkat kizárja. Fuglinszky rámutat, hogy az „előreláthatóság azért rögzül a szerződéskötés időpontjában, mert a kötelezettnek csak ekkor van lehetősége arra, hogy az ismert kockázatok »kockázati felárát« az ellenszolgáltatásban érvényesítse⁴⁴. A Ptk. logikája alapján, a feleknek csak a szerződéskötés időpontjában van lehetőségük a kockázatok felmérésére és annak „árazására”. Ugyanakkor a Bvktv. 45. § (1) bekezdés c) pontja a bizalmi vagyonkezelő vállalkozás jogviszony alatt végig fennálló kötelezettségeként rögzíti, hogy kezelt vagyon hasznosítása érdekében tett jognyilatkozattal összefüggésben felmerülő vagyonvesztés, károsodás kockázatait köteles elosztani.⁴⁵ A felmerülő kockázatok elosztásának jövőbeni költségének kalkulációja nehézségekbe ütközhet, és az akár a szerződés módosítását is szükségessé teheti.

Azonban, mivel a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyban a kedvezményezett nem szerződő fél, így feltehetően a vagyonkezelési szerződés bíróság általi szerződésmódosítását sem kezdeményezheti.⁴⁶ A bizalmi vagyonkezelés tartós jogviszonyt hoz létre, így utóbb fennállhatnak olyan, a szerződéskötéskor még előre nem látható körülmények, amelyek a vagyonkezelési szerződés módosítását tehetik indokolttá. Mindazonáltal kérdéses lehet, hogy a Ptk. 6:192. §-ában szabályozott bírósági szerződésmódosításra irányadó szabályt a végrendeleti úton, vagy egyoldalú jognyilatkozattal létrehozott bizalmi vagyonkezelési jogviszonyra is ki lehet-e terjeszteni.⁴⁷

Továbbá, mivel az előreláthatóságot tartós jogviszonyok esetében is mindig a szerződéskötés időpontjára vetítve kell vizsgálni⁴⁸, így a bizalmi vagyonkezelési jogviszony esetén is a szerződéskötés időpontjában fennálló körülmények körére szűkíti le a felelősséget megalapozó körülményeket az előreláthatóság követelménye. A Ptk. szerint az előrelátható körülményeket a jogosultnak kell bizonyítania. A bizalmi vagyonkezelés tekintetében ez nehéz helyzet elé állítja a károsultat, hiszen a szerződés megkötésétől számolva akár 50 év is eltelhet, így a szerződéskötéskor előre látható körülmények bizonyítása nehézségekbe ütközhet.⁴⁹

A fentiek alapján az előreláthatóság követelménye a bizalmi vagyonkezelés tekintetében várhatóan értelmezési és jogérvényesítési nehézségeket fog okozni.

38 VÉKÁS: i. m. 605.

39 FUGLINSZKY: i. m. 113.

40 FUGLINSZKY: i. m. 113.

41 Vö. FUGLINSZKY: i. m. 113.

42 FUGLINSZKY: i. m. 113.

43 Ptk. Indokolása 588.

44 FUGLINSZKY: i. m. 164.

45 Megjegyzem, hogy a Bvktv. fenti szabálya diszpozitív, és maga a jogszabály is kivételeket fogalmaz meg a kockázat elosztás alól (pl. ha az ellenértékes az okszerű gazdálkodás követelményével). Bvktv. 45. § (2) bek.

46 Vö. SÁNDOR: i. m. (11. jegyzet) 54.

47 SÁNDOR: i. m. (11. jegyzet) 54.

48 Vö. FUGLINSZKY: i. m. 115.

49 B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 222.

Tanulmány

3.3. Körülmény elkerülésének, illetve kár elhárításának el nem várható volta

Az exkulpáció harmadik konjunktív feltétele, hogy nem volt elvárható, hogy a fél a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. Az előreláthatóság korláttal ellentétben a harmadik feltételt a Ptk. már csak a szerződésszegés és nem a szerződés megkötésének időpontjában követeli meg.

Az elvárhatóság a Ptk. 1:4. §-ában meghatározott általános követelményből fakad. A bizalmi vagyongazdálkodó tekintetében az elvárhatóság szintje magasabb, mert ő a kereskedelmi észszerűség követelménye szerint köteles a kezelt vagyont az előreláthatóan fenyegető kockázatokkal szemben megóvni.⁵⁰ Amennyiben a kereskedelmi észszerűség követelménye alapján nem elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa, a bizalmi vagyongazdálkodó kimentése sikeres lehet.

Az elvárhatóság követelményét a bírói gyakorlat az adott eset körülményei alapján fogja megítélni. A bécsi vételi egyezmény joggyakorlata alapján például elhárítható az ellenőrzési körön kívül eső és az előre nem látható hatósági számlabefagyasztás miatti fizetési nehézség, ha a kötelezettnek van olyan külföldi számlája, amelyről az összeget át tudja utalni.⁵¹ A fenti példából kiindulva várhatóan a bizalmi vagyongazdálkodó számlabefagyasztása nem alapozza meg a kimentést, ha van más olyan számlája, amelyről a kedvezményezett javára a szerződés szerinti kifizetést tudja teljesíteni.

4. Megtérítendő kár mértéke

A Ptk. rendszerében a kár a vagyoni károkat fogja át.⁵² Szándékos károkozás esetén a teljes kárt köteles a károkozó megtéríteni. A kár magában foglalja a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett károkat (ún. tapadó kár). Továbbá magában foglalja a jogosult (vagyonrendelő/kedvezményezett) vagyonában bekövetkezett egyéb károkat (ún. következménykárokat), valamint az elmaradt vagyoni előny megtérítését is (ún. *lucrum cessans*). Ehhez azonban a károsultnak bizonyítania kell, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.⁵³ A megtérítendő károk körében a szerződés megkötésének időpontjában megkövetelt előreláthatóságot a Ptk. csak a következménykárookra és az elmaradt haszonra rendeli alkalmazni.⁵⁴

A Ptk. kártérítés mértékének szabálya a bizalmi vagyongazdálkodásra *nehezen alkalmazható*, mert a szolgáltatás tárgyát, azaz a kezelt vagyont és annak hasznait a ki-

adását a kedvezményezett csak a szerződés szerint igényelheti a vagyongazdálkodótól, hiszen utasítási joggal nem rendelkezik, ezért a vagyongazdálkodót csak a szolgáltatás tárgyának, azaz a *kezelt vagyont* kiadásának időpontjától lehetne kártérítésre kötelezni.⁵⁵

További kérdésként merülhet fel, hogy a kedvezményezett jogvédelmi igénye a vagyont kiadása előtt is megnyílhat, ha álláspontja szerint a vagyongazdálkodó az előreláthatóan fenyegető kockázatokkal szemben várhatóan nem óvja majd meg a kezelt vagyont, vagy csak a szerződés szerint a vagyont kiadásának időpontjától támaszthat kártérítési igényt a vagyongazdálkodóval szemben, és esetlegesen követelheti a kötelezettségszegésből eredő vagyoni előnyök kezelt vagyont részeként való kezelését.⁵⁶ A Ptk. logikájából következően várhatóan az utóbbi lehetőség állhat fenn, de a kedvezményezett ilyenkor a kötelezettségszegésből származó vagyoni előny kezelt vagyont részeként történő kezelését is követelhetné.⁵⁷

A fentiek alapján a tapadó kár és a következmény kár azonosítása a bizalmi vagyongazdálkodás esetén *problematicus* lehet, tekintettel arra, hogy a vagyontrendelő és a kedvezményezett *nem tulajdonosa* a kezelt vagyonnak, így az ő vagyontukban a szerződésszegéssel nem következik be kár, legfeljebb csak a kiadáskor remélt elmaradt vagyoni előny megtérítését követelhetnék.

Megjegyezhető, hogy a tapadó kár és a következmény kár, valamint az elmaradt vagyoni előny értelmezése több tevékenységkifejtő kötelelem esetén is nehézséget okoz.⁵⁸ Kisfaludi András a vezető tisztségviselő tevékenysége kapcsán arra a következtetésre jut, hogy mivel „tevékenység kifejtéséről van szó, ezért csak a jogi személy, mint jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkról és elmaradt haszonról van szó”⁵⁹.

Megállapítása a bizalmi vagyongazdálkodó által megtérítendő károk körére is igaz lehet, hiszen a vagyongazdálkodó szerződésszegésének eredményeképpen szükségszerűen a jogosult (vagyontrendelő, kedvezményezett) csak a *remélt elmaradt vagyoni előny megtérítését* követelheti.

A Ptk. a következménykárokat és az elmaradt vagyoni előny megtérítését olyan mértékben írja elő, amely mértékben a kár a szerződéskötés időpontjában bizonyítottan előre látható volt.

Az előreláthatóság követelménye nehéz helyzet elé állítja a bizonyító felet. Hiszen a bizalmi vagyongazdálkodási szerződést hosszú távra kötik, így a „minél hosszabb ideje zajlik tehát egy bizalmi vagyongazdálkodási szerződés annál kevesebb esélye van, hogy a vagyongazdálkodót a következ-

50 Ptk. 6:317. § (2) bek.

51 FUGLINSZKY: i. m. 116.

52 Vö. FUGLINSZKY: i. m. 111.

53 Ptk. 6:142. § (2) bek.

54 Vö. FUGLINSZKY: i. m. 165.

55 Vö. SÁNDOR: i. m. (24. jegyzet) 73.

56 Ptk. 6:321. § (3) bek.

57 Ptk. 6:321. § (3) bek.

58 Vö. FUGLINSZKY: i. m. 168.

59 KISFALUDI: i. m. (33. jegyzet) 328–329. Fuglinszky Ádám is idézi Kisfaludi Andrást. In: FUGLINSZKY: i. m. 168.

ménykárok és az elmaradt vagyoni előny megtérítésére kötelezzék⁶⁰.

A témakör elemzése kapcsán ismételt az analógia eszközét hívhatjuk segítségül. A vezető tisztségviselő belső felelősségének elemzése tekintetében hasonlóképpen felmerült, hogy a vezető tisztségviselő csak a *megválasztásának időpontjában* előre látható károk és körülmények tekintetében felel, vagy az előreláthatóságot a *jogi személy nevében megkötött szerződések időpontjában* kell vizsgálni.⁶¹ Fuglinszky Ádám szerint „Semmi nem indokolja, hogy éppen e jogviszony kötelezettjének kelljen helytállnia olyan következményekért is, amelyeket a megválasztása időpontjában nem látott és nem láthatott előre⁶². Kisfaludi András szerint ezzel a szabályozás „megóvja a vezető tisztségviselőt a megnövekedett kockázattól és felelősségtől⁶³ például akkor, amikor a jogi személy tevékenységi köre utóbb kibővül. Gárdos ezzel ellentétes véleményt fogalmaz meg: „Úgy gondoljuk, hogy tartós jogviszonyok esetén az előreláthatóságnak ez a tágabb értelmezése a helyénvaló, ez teszi lehetővé azt, hogy a vezető tisztségviselő csak olyan károk megtérítése alól mentesüljön, amelyeket tényleg nem lehetett előre látni.⁶⁴ Vékás Lajos a vezető tisztségviselő szokásos és rendkívüli feladatai között tesz különbséget, szokásos feladatai esetében az előreláthatóság referencia-időpontját a megbízás elfogadásához, míg rendkívüli feladatok tekintetében a referencia-időpont vizsgálatát a feladat elvállalásának időpontjához köti.⁶⁵ Fuglinszky Ádám aggályosnak tekinti a *változóreferencia-időpont* alkalmazását.⁶⁶

Ugyanakkor az előző megoldás a bizalmi vagyongazdálkodás tekintetében megfontolható lehet. A megtérítendő károk körében eltérő referencia-időpont alkalmazható a vagyongazdálkodó által a szerződéskötéskor vállalt szokásos feladatok szerint és a vagyongazdálkodás körében időközben vállalt rendkívüli feladatok elvállalásának időpontja alapján. A változóreferencia-időpont alkalmazásával megvalósulhat az a jogalkotói akarat, amely a megtérítendő károk vonatkozásában az előreláthatósági korlát bevezetését indokolta. Hiszen a bizalmi vagyongazdálkodó a vagyon kezelése során a kezelt vagyon tekintetében kötött a szokásostól eltérő kötelezettségek vállalását rögzítő szerződések létesítésekor kell előre számolnia a szerződésszegés lehetséges következményeivel. Ezzel valószínűsíthető a nemzetközi modell törvényekben előírt igazságos kockázatmegosztás rendszere.⁶⁷

Az adekvát megoldás megtalálása érdekében érdemes lehet továbbá megvizsgálni az angol szabályozási modellt. A vagyongazdálkodó kötelezettségszegése esetén a kártérítési mérték megállapításának szabályait az angol jog a magyartól eltérően szabályozza. Az angol szabályozás alapja az, hogy elsősorban a jogviszony célját állítsák helyre, azaz a kezelt vagyonban természetbeni helyreállítását, vagy az abban bekövetkezett csökkenést orvosolják.⁶⁸ Sándor István rámutat, hogy a bizalmi vagyongazdálkodó szerződésszegése esetén érdemes lehet az angol mintának megfelelően a kezelt vagyon helyreállításának kötelezését alkalmazni.⁶⁹

5. Ingyenes szerződések esetén a kimentés és a megtérítendő károk körének eltérő szabálya

A megtérítendő károk tekintetében az ellenérték nélkül eljáró vagyongazdálkodó szándékos szerződésszegése esetén a tapadó kárért, azaz valószínűsíthetően a kezelt vagyonban bekövetkező károkért felel. Ugyanígy csak a kezelt vagyonban bekövetkezett károk megtérítését követelheti a jogosult, ha bizonyítja, hogy a vagyongazdálkodó *elmulasztotta a tájékoztatást* a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságáról, amelyet a jogosult nem ismert.⁷⁰

Álláspontom szerint, az ellenérték nélkül eljáró felek esetében az enyhébb jogalkotói akarat alapján a Ptk. 6:147. § (1) bekezdésének megszorító értelmezése a kívánatos. Tehát csupán a tájékoztatási kötelezettség elmulasztása még nem alapozza meg a vagyongazdálkodó kártérítési felelősségét. Ehhez a jogosultnak bizonyítania kellene azt is, hogy a tájékoztatást a szolgáltatás egy a jogosult által nem ismert *lényeges tulajdonságával* kapcsolatban nem teljesítette a vagyongazdálkodó.⁷¹

Ugyan a jogalkotó az ingyenes szerződések esetén fennálló kártérítési felelősség szabályánál az előreláthatósági korlát szabályát nem ismételte meg, mégis Fuglinszky szerint az előreláthatósági korlát ekkor is alkalmazandó.⁷²

Mindazonáltal megjegyezhetjük, hogy az előreláthatósági korlát vizsgálata ekkor *contra legem* lehet, hiszen annak bevezetését a vállalt kockázatok ellenszolgáltatás összegében történő árazása indokolja, ez pedig ingyenes szerződés esetén nem valósul meg, ezért a jogalkotó nem

68 Bővebben erről ld. SÁNDOR: i. m. (24. jegyzet) 71–73.

69 SÁNDOR: i. m. (24. jegyzet) 73.

70 Ptk. 6:147. § (1) bek.

71 A szakirodalom ilyen lényeges mulasztásnak tekinti, ha a vagyongazdálkodó „vagyongazdálkodási tevékenység természetéről, jellegéről, kezelt vagyont érintő lényeges kérdéseiről” nem ad tájékoztatást. In: B. SZABÓ–ILLÉS–KOLOZS–MENYHEI–SÁNDOR: i. m. 223.

72 Álláspontja szerint a jogalkotó célja nem lehetett az, hogy „miközben az ingyenes szerződés kötelezettjét a kimentés szempontjából privilegizálja, a fizetendő kártérítés szempontjából éppen ellenkezőleg: nagyobb mértékben tegye felelőssé”. Továbbá az előreláthatósági korlát alkalmazása az ingyenes szerződések esetén is indokolt, mert ezzel a kártérítési igények észszerű keretek között lehet tartani. FUGLINSZKY: i. m. 117.

60 B. SZABÓ–ILLÉS–KOLOZS–MENYHEI–SÁNDOR: i. m. 222.

61 Bővebben erről ld. FUGLINSZKY: i. m. 177–179.

62 FUGLINSZKY: i. m. 177.

63 VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2014. 329–330.

64 GÁRDOS ISTVÁN – GÁRDOS PÉTER: *A vezető tisztségviselő felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben*. Ügyvédek Lapja, 2014/2., 21.

65 FUGLINSZKY: i. m. 178.

66 FUGLINSZKY: i. m. 179.

67 Bécsi vételi egyezmény 74. cikk, PECL 3:703. cikk, UNIDROIT 7.4.4.

Tanulmány

az előreláthatósági korlát bevezetésével csak a felróhatóság alapú kimentés deklarálásával enyhít az ingyenesen eljáró fél helyzetén.

6. Közreműködőért fennálló felelősség

A régi Ptk. alapján a közreműködőt igénybe vevő megbízott mentesült a felelősség alól, ha a jogosult károsodástól való megóvása érdekében vette igénybe a közreműködőt, és bizonyította, hogy e személy kiválasztása, utasításokkal való ellátása és ellenőrzése terén úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható (*culpa in eligendo, instruendo et inspiciendo*).⁷³ Az új Ptk. a megbízási típusú szerződések tekintetében ilyen kimentést a közreműködőért való felelősség általános szabálya alól nem fogalmaz meg.⁷⁴ Sőt a bizalmi vagyongazdálkodó a Ptk. általános szabályai alapján az igénybe vett közreműködője magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el.⁷⁵ A közreműködő által okozott kárért fennálló felelősség alóli mentesüléshez ugyanazt a három konjunktív feltételt kell bizonyítania a vagyongazdálkodónak, mint saját károsodása esetén. A kimentési feltételek azonosságát az indokolja, hogy a kötelezett részéről a közreműködő kiválasztása az ellenőrzési köréhez tartozik.⁷⁶

Ugyanakkor a közreműködő és a bizalmi vagyongazdálkodó ellenőrzési köre *nem feltétlenül azonos*.⁷⁷ Továbbá a közreműködő igénybevétele szolgáltatás jellegéből fakadóan elsősorban a kezelt vagyon megőrzésében érdekelt kedvezményezett érdekében áll, így ez esetben indokolatlannak tűnik a közreműködő igénybevétele esetén a vagyongazdálkodóval szemben azonos kimentési feltételeket támasztani.

Szintén kérdésként merülhet fel, hogy a kimentéshez szükséges előreláthatósági korlátot közreműködő esetén csak a jogviszonyát létrehozó szerződés, vagy a bizalmi vagyongazdálkodási jogviszonyt létrehozó szerződésnél követeljük meg. Előbbi esetben a közreműködő mentesülne a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a saját ellenőrzési körén kívül eső és a vagyongazdálkodóval kötött szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta a kárt, és nem volt elvárható, hogy azt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. Utóbbi esetben pedig azt feltételeznénk, mintha a közreműködő helyett a bizalmi vagyongazdálkodó járt volna el.⁷⁸ A bírói gyakorlat a fenti kérdésben még nem egységes.⁷⁹

73 A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (régii Ptk.) 475. § (2) bek.

74 Bövebben erről ld. FODOR TAMÁS: *A másért való felelősség szabályainak változásai az új Polgári Törvénykönyvben*. THEMIS, 2013/3., 128.

75 Ptk. 6:148. § (1) bek.

76 VÉKÁS – GÁRDOS: i. m. (77. jegyzet) 368.

77 A közreműködő esetlegesen eltérő ellenőrzési körének problémáját FUGLINSZKY ÁDÁM is részletesen elemzi. FUGLINSZKY: i. m. 197.

78 Fuglinszky az utóbbi megoldást találja elfogadhatónak. FUGLINSZKY: i. m. 197.

79 Ld. Kúria Pfv.V.21.110/2013/6. számú ítéletét. Idézi Fuglinszky Ádám is. FUGLINSZKY: i. m. 198–199.

IV. Összefoglalás

Tanulmányomban a bizalmi vagyongazdálkodó kontraktuális felelőssége kapcsán felmerülő kérdések feltérképezésére és lehetséges megoldások bemutatására vállalkoztam. A bizalmi vagyongazdálkodási jogviszony gondossági kötelmi jellegéből fakad, hogy a bizalmi vagyongazdálkodó felelőssége csak a szerződésben vállalt gondosság elmulasztásakor valósulhat meg. Ennek bizonyítása a jogosult vagyongazdálkodót, vagy a kedvezményezettet terheli.

A bizalmi vagyongazdálkodó tekintetében a Ptk. az elvárhatóságnál *magasabb gondossági követelményt* állít és megköveteli, hogy kereskedelmi észszerűség követelményei szerint köteles a kezelt vagyont megóvni.⁸⁰ A kereskedelmi észszerűség követelményének rögzítése az ad hoc eljáró, kereskedelmi megfontolásokat kevésbé követő vagyongazdálkodó tekintetében nem volt a legszerencsésebb választás.⁸¹ Ráadásul a törvény szövege a kereskedelmi észszerűség precíz definícióját is mellőzi. Az elvárhatóságnál szigorúbb gondossági kötelezettség az angolszász jogrendszerben ismert *reasonableness*-szel mutat párhuzamot.

Feltételezésem szerint az elvárhatóságnál szigorúbb gondossági követelmény támasztása miatt a kereskedelmi észszerűség követelménye szerint eljáró vagyongazdálkodó és a vezető tisztségviselő felelőssége között *analógiát* lehet alkalmazni. A két szigorúbb felelősségi követelmény tekintetében adott esetben szolgálhat egymás hasonlításának alapjául. Ahogyan Wittgenstein fogalmaz „A jó hasonlat fölpezsdíti az értelmet”.⁸² A vezető tisztségviselő felelőssége kapcsán kimunkált ún. *business judgement rule* szabálya alapján a vezető tisztségviselő felelőssége nem megállapítható, ha feladatkörébe tartozó üzleti döntése észszerű információkon alapult, és nem volt irracionális. A vezető tisztségviselő felelőssége körében megszületett bírói gyakorlat analógia alkalmazása útján a bizalmi vagyongazdálkodó tevékenységére irányadó kereskedelmileg észszerű döntéshozatal megítélésekor is mintául szolgálhat. Ebből kifolyólag a bizalmi vagyongazdálkodó felelősségének megítélésénél annak mindennapi vagyongazdálkodással összefüggő feladatait, szervezeti felépítését, méretét és a kezelt vagyon természetét is várhatóan figyelembe fogják venni. Ezek alapján a kereskedelmi észszerűség követelménye a vezető tisztségviselő felelőssége kapcsán kimunkált bírói gyakorlat tükrében analógia alkalmazása útján is körvonalazható.

Tanulmányomban rámutattam arra, hogy a *kimentés* egyik feltételét jelentő ellenőrzési körön kívüli körülményként a bizalmi vagyongazdálkodó tekintetében elsősorban a súlyos üzemzavar és a rendkívüli piaci körülmé-

80 Ptk. 6:317. § (2) bek.

81 B. SZABÓ–ILLÉS–KOLOZS–MENYHEI–SÁNDOR: i. m. 210. o.

82 LUDWIG WITTGENSTEIN: *Észrevételek*. (Ford. Kertész Imre). Budapest, Atlantisz, 1995. 8.

nyek (pl. radikális árváltozás, valutagyengülés) merülhetnek fel. Azonban a szabályozás kialakításakor mintául vett bécsi vételi egyezmény gyakorlata alapján várhatóan a kimentés csak a fenti körülmények megszorító értelmezése mellett – szinte csak a vagyongazdálkodó egzisztenciális ellehetetlenülése esetén – súlyos üzemzavar és rendkívüli piaci körülmények miatt lesz megengedhető. Ugyanakkor valószínűsíthetően a bizalmi vagyongazdálkodó vállalkozás óvatos hasznosítási kötelezettsége és vagyonekülönítési kötelezettsége mellett a fenti mentesítő körülmény bekövetkezésére kevés esély mutatkozik.

Több szerző⁸³ is rámutatott, hogy a tartós jogviszonyt létrehozó gondossági kötelemnél, így a bizalmi vagyongazdálkodásnál is, mind a kimentés, mind a megtérítendő károk körében a szerződéskötés időpontjában megkövetelt *előreláthatósági korlát* a bizonyítás szempontjából nehézségeket okoz, hiszen a szerződés megkötésétől számolva akár 50 év is eltelhet így a szerződéskötéskor előre látható körülmények bizonyítása nehézségekbe ütközik. Habár a bizalmi vagyongazdálkodás célja a vagyon kedvezményezett javára történő kezelése, mégis a kedvezményezett alapvetően nem szerződő félként vesz részt a jogviszonyban.⁸⁴ Tekintettel arra, hogy a bizalmi vagyongazdálkodás tartós jogviszonyt hoz létre, így utóbb fennállhatnak olyan a szerződéskötéskor még előre nem látható körülmények, amelyek a vagyongazdálkodási szerződés módosítását tehetik indokolttá. Ugyanakkor, mivel a kedvezményezett nem szerződő fél, így feltehetően a vagyongazdálkodási szerződés bíróság általi szerződésmódosítását sem kezdeményezheti.⁸⁵ Továbbá kérdéses, hogy a Ptk.-ban szabályozott bírósági szerződésmódosításra irányadó szabályt a végrendeleti úton, vagy egyoldalú jognyilatkozattal létrehozott bizalmi vagyongazdálkodási jogviszonyra is ki lehet terjeszteni.⁸⁶ A bizalmi vagyongazdálkodási tevékenység körében a vagyongazdálkodó rendkívüli feladatvállalásai esetére is indokolt lehet *eltérő előreláthatósági referencia-időpont* alkalmazása, tekintettel arra, hogy a jogviszonyban álló felek az idő múlásával a piaci viszonyok alkalmazkodása miatt szükségessé váló feladatvállalást a fentiek alapján nem feltétlenül tudják minden esetben szerződésmódosítással biztosítani.

Feltételezésem szerint a bizalmi vagyongazdálkodás esetén az igazságos kockázatmegosztást az tükröznék leginkább, ha az előreláthatósági időpontot nem a jogviszonyt létrehozó szerződéskötés időpontjához, hanem ettől eltérően a kockázatvállalás és az ellenszolgáltatás vállalásának,

így a szokásos és rendkívüli *feladatvállalás időpontjához* kötnék a felek.

A bizalmi vagyongazdálkodás *sui generis* jellege miatt a megtérítendő kár általános szabályai a vagyongazdálkodási jogviszonyra nehezen alkalmazhatók, tekintettel arra, hogy a kedvezményezett és vagyongazdálkodó nem tulajdonosa a kezelt vagyonnak, így a vagyongazdálkodó szerződésszegésekor az ő vagyonukban nem következik be kár, a szolgáltatás tárgyát csak később a vagyon kiadásakor követelhetné a kedvezményezett, amelyet ekkor elmaradt vagyoni előnynek lehetne tekinteni. Ebből fakadóan kérdéses lehet, hogy a kedvezményezett jogvédelmi igénye a vagyon kiadása előtt is megnyílhat, vagy csak a szerződés szerint a vagyon kiadásának időpontjától támaszthat kártérítési igényt a vagyongazdálkodóval szemben. A vagyongazdálkodó kötelezettségszegése esetén kártérítési mérték adekvát megállapításának mutatkozik az angol jogban ismert szabály, amely alapvetően a jogviszony célját, a kezelt vagyon helyreállítását célozza.

A közreműködőért való felelősség tekintetében a Ptk. szakít a megbízási típusú szerződések esetén a culpa in eligendo felelősség bizonyításának kimentési lehetőségével, és a vagyongazdálkodó az igénybe vett közreműködője magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el.⁸⁷ A közreműködő által okozott kárért fennálló felelősség alóli mentesüléshez ugyanazt a három konjunktív feltételt kell bizonyítani, mint saját károkozása esetén. Ugyanakkor a kimentés bizonyítása körében a közreműködő és a bizalmi vagyongazdálkodó ellenőrzési köre nem feltétlenül azonos. Továbbá a közreműködő igénybevétele a szolgáltatás jellegéből fakadóan elsősorban a kedvezményezett érdekében áll, sőt a Bvktv.⁸⁸ a hiányzó képesség pótlásához közreműködő igénybevétele kötelezettségét írja elő, így indokolatlannak tűnik a közreműködő igénybevétele esetén a vagyongazdálkodóval szemben azonos kimentési feltételek támasztása.

Reményeim szerint egy ilyen rövid áttekintés során is látható, hogy a bizalmi vagyongazdálkodási jogviszony *sui generis* természete miatt a szerződésszegésért való kártérítési felelősség általános szabályainak alkalmazása több kérdést is felvet, amelyre adandó válaszokat várhatóan csak a gyakorlat fogja kimunkálni. Ugyanakkor a megoldáskeresésben a különböző jogrendszerben ismert trust gyakorlata, illetve az analógia alkalmazásával más jogintézmények különösen a vezető tisztségviselő felelőssége körében létező bírói gyakorlat adekvát iránymutatásként szolgálhat. A szerződéses szabadság és a diszpozitivitás keretén belül a feleknek lehetőségük van arra, hogy a fentiekben megvilágított szerződés megszegéséből eredő egyes kockázatokat minimalizálják.

83 B. SZABÓ-ILLÉS-KOLOZS-MENYHEI-SÁNDOR: i. m. 222. Vö. MENYHÁRD ATTILA: *A bizalmi vagyongazdálkodás a magyar polgári jogban*. In: Tanulmányok a bizalmi vagyongazdálkodás jogi szabályozásának elméleti alapjairól (szerk. Kisfaludi András). Budapest, Eötvös Kiadó, 2015. 268.

84 A kedvezményezett az egyik szerződő fél (vagyongazdálkodó vagy vagyongazdálkodó) pozícióját is betöltheti, azonban a vagyongazdálkodó kizárólagos kedvezményezetté nevezése semmis.

85 Vö. SÁNDOR: i. m. (11. jegyzet) 54.

86 SÁNDOR: i. m. (11. jegyzet) 54.

87 Ptk. 6:148. § (1) bek.

88 Bvktv. 44. § (2) bek.

Tóth Gábor Ferenc közigazgatási szakmai tanácsadó (Budapest)

A jogpozitivizmus győzelme, avagy a „lomizás” és a guberálás pönalizálása

Az állam részéről korábban is felmerült már a kommunális hulladék körüli nem szabályozott ténykedés, egyszerűen a guberálás pönalizálása. Ez a törekvés annak idején megbukott, mivel az Alkotmánybíróság azzal szemben foglalt állást, lényegében arra az álláspontra helyezkedve, hogy egy jogilag nem tiltott magatartástípus büntetése elfogadhatatlan. A jogalkotó később ezt az akadályt – elméletileg vitatható módon – a hulladéknak, szemétnak fictióval a tulajdon körébe vonásával hidalta át, tekintve, hogy ezáltal a guberálás és „lomizás” – dogmatikailag – nagyon elleni szabálysértéssé vagy bűncselekménnyé lényegül.

1. Az esetkör kultúrtörténeti háttere

A „lomizás” intézményes gyakorlata korunkat egy civilizációs fázissal megelőzően az ún. guberálás volt. A guberálás a meddőhányók és szemételepek munkaigényes átkutatását jelentette hasznosítható dolgok, de akár táplálék után is. A lomtalánítás voltaképpen ideiglenes szemétszigetek képződésével együtt járó alkalmi, illetőleg rendszeres művelet, amely szintén alkalmat adhat guberálásra, mai kifejezéssel „lomizásra”. A szegények tallózása a szemétnél, termelési hulladékban tehát köznyelvi fogalmakkal körülírt, viszont e fogalmakhoz jellemzően nem kapcsolódnak büntetőjogi asszociációk. Ez nem véletlen. A „lomizás” megengedésének kultúrtörténeti előzménye, ha tetszik őse az ún. „mezgérlés tilalma”. A mezgérlés tilalma ősi gyakorlat, voltaképpen vallási intézmény, pontosabban vallás által szentesített, védett társadalmi intézmény volt már évezredekkel ezelőtt. Azt jelentette, hogy a – társadalmi termelés technológiai szintjére jellemző, azzal együtt járó – terményhulladékot nem volt szabad a tulajdonosnak begyűjtenie, hanem azt a szegények számára ott kellett hagynia az aratás, betakarítás színhelyén.¹ Ez nem volt más, mint a termény-

hulladék szándékos *elhagyása* – római jogi kifejezéssel – *derelictioja*. Ez a rendelkezés egyfelől inspirált a technológiai fejlesztésre és a gondos munkára, azaz a hulladék minimalizálására, egyúttal lehetőséget adott a szegények – *saját munkavégzésükre* is alapozott – ellátására, támogatására, a gazda nagyvonalúságának függvényében. Az urbanizációval a mezgérlés tilalma elvesztette ugyan szakrális karakterét, de a *derelictio de facto* hatásainak szerkezetét követő eredeti formában is tovább élt tehát a guberálásban, majd „lomizásban”. Mára viszont a „lomizás” bizonyos körben, a guberálás pedig abszolút tilalmas, korlátozott tevékenységgé lett, azaz az eredeti elv a visszájára fordult. A természetjogi megközelítés és a pozitív jog tehát e téren végzetesen divergál.

A taglalt kérdés kapcsán hadd emlékeztessék: hivatásrendünk allegorikus alakja *Justitia*; ez köztudott. Közismertek sudár alakja ábrázolásain megjelenő attribútumai, a szemkendő és mérleg is. Ezen attribútumok olyan eszmék szimbólumai, amelyek a természetjogból, az észjogból erednek. A szemkendő nem vakságot, a mérleg nem kapzsiságot, hanem elfogulatlanságot, objektivitást és méltányosságot jelez. Az ismertett esetkör kapcsán azonban újra felmerül az elemzőben, hogy a jogpozitivista megoldások ihletőjét inkább a valóban vak *Teiresziasz* bottal és vezetőkutyával ábrázolt botorkáló alakjában kellene keresni.

¹ „Mikor learatod aratni valódat a te meződön, és kévét felejtesz a mezőn, ne térj vissza annak felvételére; a jövevényé, az árváé és az özvegyé legyen az, hogy megáldjon téged az Úr, a te Istened, kezeidnek minden munkájában. Ha olajfád (termését) lerázod, ne szedd le, a mi még utánad marad; a jövevényé, árváé és az özvegyé legyen az. Ha szőlődöt megszeded, ne megeréld le, a mi utánad marad; a jövevényé, árváé és

az özvegyé legyen az (Mózes V. könyve, 24. rész – 19–21. versek – Károlí Gáspár szerinti fordítása).

2. Az esetkörben felmerülő jogalkalmazói dilemma az ún. „lomizás” kapcsán

A tárgyban hatáskörrel bíró hatóság feladatellátása során felmerülhet a fémkereskedelmi bírság kiszabása, a fémkereskedelmi eljárásban történő lefoglalás és elkobzás foganatosítása a fémkereskedelemtől szóló 2013. évi CXL. törvény (fém törvény) alapján, ezzel egyidejűleg pedig a lomtalanítás során a közterületre kihelyezett és magánszemély által begyűjtött, majd fémkereskedő részére értékesített fémkereskedelmiengedély-köteles anyag kapcsán lopás miatt feljelentés, illetőleg szabálysértési eljárás kezdeményezése is. A többes értékelés kérdését jórészt a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: hulladéktörvény) 43. § (2) bekezdés, valamint a lentebb említésre kerülő 40. § (1) bekezdés és 43. § (1) bekezdések rendelkezései vetik fel.

A többes szankcionálásra vonatkozóan a jogelmélet a *ne bis in idem* elvet, azaz a „kétszeres értékelés tilalmát” tartja irányadónak, amely a Ket. kommentár² szerint lényegében azt jelenti, hogy „különböző hatóságok ugyanazon magatartás miatt ugyanazon szabályozási célt követő, de eltérő jogi tiltások alapján egyaránt eljárhatnak-e, a másik pedig, hogy a hatóság tiltó határozatát megszegő magatartás szankcionálható-e egyszerre végrehajtási eljárásban eljárás bírsággal, és ha a jogszabályok a határozatban foglaltak megsértése esetén lehetővé teszik, akkor egyben anyagi jogi bírsággal is”. A kommentár kijelenti, hogy „a magyar bírói gyakorlat szerint a különböző jogszabályokban meghatározott, különböző célból és hatáskörben eljáró szervek párhuzamos eljárása nem kizárt ugyanazon magatartással kapcsolatban, amely ugyanannak a tevékenységnek többféle felelősségi rendszerben történő elbírálását eredményezheti (Legf. Bír. Kf.IV.27.929/1998/4.; Kf.III.25.785/1994/3.; Kf.I.25.523/1994/2.)”. Ezzel összhangban kiemeli: „... a Ket. 170. § szabálya esetében azt kell ebben a vonatkozásban kiemelni, hogy más hatóságok, bíróságok ugyanazon magatartás miatt más védett érdekek sérelmét reparáló eljárásokat egyértelműen lehetővé teszi” (lásd részletesen a Ket. 170. §-ához fűzött kommentárt).

Mindezekből kitűnően nincs elvi akadálya a lopás és a lopott – pl. fém – holmival való tiltott kereskedés külön-külön, azaz többes szankcionálásának, hiszen az illegális fémhulladék-kereskedés önmagában megalapozza a közigazgatási bírságot, függetlenül attól, hogy maga a fémhulladék megszerzése lopás vagy nem lopás útján va-

lósult meg. Ugyanígy nincs dogmatikai akadálya – a közigazgatási szankció mellett – több büntető tényállás együttes értékelésének sem, mivel a Btk. 370. §-ba ütköző lopás állhat halmazatban más, a témába vágó tényállásokkal, mint pl. a Btk. 248. §-ba ütköző hulladékgazdálkodás rendjének megsértésével.

Tehát a *ne bis in idem* és a „lomizás” vonatkozásában a többes szankcionálás kérdése végeredményben egyszerűen eldönthető elméleti kérdés. A lentebb kifejtett gyakorlati és elméleti szempontok inkább azt a kérdést vetik fel, hogy vajon megalapozott volt-e a „lomizás” kriminalizálása jogalkotói részről. Hadd előlegezzem meg a választ annyiban, hogy megfigyelésem szerint a jogintézmény születésétől kezdve a *desuetudo* sorsára ítéltetett.

Jelenleg vegyülnek a rendészeti feladatkört érintő védett jogi tárgyak, a környezet és a vagyon, utóbbi – inadekvát módon – közrendvédelmi szempontból került bevonásra az esetkörbe *fictionis* útján, a „lomizás” vagy guberalás büntetőjogi üldözésének dogmatikai feltételei eltérőek a hulladékgyűjtő edényzetben és az azon kívül elhelyezett hulladék esetében, továbbá az elkövetési értékhatár és az érték-egybefoglalás szabályai további kérdéseket is felvetnek.

3. A hatályos szabályozás elméleti dilemmái

A hulladéktörvény 43. § (2) bekezdése jogtechnikai *fictionis*, e szerint a „lomtalanítás során közterületre helyezett hulladék a koordináló szerv tulajdonát képezi és egyben a közszolgáltató birtokába kerül”. A rendelkezés által a hulladék nem minősül gazdátlan, nem *res derelicta*, ergo tárgya lehet a vagyon elleni bűncselekménynek, amennyiben a Btk. 370. §-ba ütköző lopás bűncselekmény tárgya idegen dolog, elkövetési magatartása annak elvétele, célzata pedig a jogtalan eltulajdonítás.

A régi Ptk. kommentár³ – Tulajdonszerzés gazdátlan javakon címe szerint: „Gazdátlan (korábbi jogunk szóhasználatára szerint uratlannak) azt a dolgot tekintjük, amely soha senki tulajdonában nem állott, vagy ha igen, korábbi tulajdonosa elhagyta, s ezért vált gazdátlan. Ez utóbbi esetben a dolog akkor gazdátlan, ha a tulajdonosa szándékosan hagyta el azért, hogy megszabaduljon tőle.” Ez volt a jogi helyzet a kidobott tárgyak vonatkozásában, és ezt a status quót borította fel a hulladéktörvény.

2 BARABÁS GERGELY – BARANYI BERTOLD – BOROS ANITA – DEMJÉN PÉTER – DOBÓ VIOLA – F. ROZSNYAI KRISZTINA – FAZEKAS JÁNOS – FAZEKAS MARIANNA – FORGÁCS ANNA – HOFFMAN ISTVÁN – HOFFMANNÉ NÉMETH ILDIKÓ – HUBER GÁBOR – KAPA MÁTYÁS – KOVÁCS ANDRÁS GYÖRGY – KOVÁCS TAMÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS – MUDRÁNÉ LÁNG ERZSÉBET – NAGY MARIANNA – SZALAI ÉVA – SZEGEDI LÁSZLÓ: *Kommentár a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényhez*. ComplexJogtár 2017. Online

3 BENEDEK KÁROLY / BESENYEI LAJOS / DOMÉ GYÖRGYNÉ / GELLÉRT GYÖRGY / HARMATHY ATTILA / KECSKÉS LÁSZLÓ / KEMENES BÉLA / PETRIK FERENC / SÁRKÖZY TAMÁS / SÓTH LÁSZLÓNÉ / SZILÁGYI DÉNES / VÉKÁS LAJOS / ZOLTÁN ÖDÖN, szerkesztette: GELLÉRT GYÖRGY: *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez*. ComplexJogtár 2017. Online

Szemle

Ugyanakkor a hulladéktörvény megjelenésének évében megjelent új Btk. kommentárja⁴ szerint: „*Nem idegen az uratlan dolog, így nem lehet lopás tárgya. Uratlannak tekintendő a szándékosan kidobott, elhagyott dolog (res derelicta), ezért annak például a szemétből való kiválogatása és elvitele akkor sem valósítja meg a lopást, ha az egyébként még használható (BH 2007.113.)*.”

Azaz a büntetőjog-irodalom egyik meghatározó forrásának szerkesztése során a hulladéktörvény szóban forgó rendelkezése figyelmen kívül maradt. Ebből a szemszögből érthető a büntető igazságszolgáltatási hierarchia alsó szintjén elhelyezkedő rendőrségi nyomozó hatóságnak a tárgyban megmutatkozó rutintalansága, amelyet a következő jogeset szemléltet:

Rendészeti jogalkalmazó feljelentést tett 1 rendbeli, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 248. § (1) bekezdés b) pontjába ütköző és minősülő hulladékgazdálkodás rendjének megsértése bűntett gyanúja miatt egy „lomis” ellen, engedély nélkül végzett hulladékkezelés miatt. A feljelentés elutasításáról szóló határozat szerint a Btk. 248. § (1) bekezdés b) pontját a cselekmény azért nem meríti ki, mert a járőrök által a helyszínen talált dolgok nem minősülnek hulladéknak, továbbá azokat *adózó lomtalanítás során szerezte be, így azok tulajdonjogáról a tulajdonosok lemondtak, ezért tőlük a begyűjtéshez engedélyt nem kellett kérnie.* (Az engedély fogalom félreértelmezése miatt a feljelentő a döntés ellen panaszt tett az ügyészség előtt, amely annak helyt adott; az ügy vádemelés elhalasztása formájában zárult le.)

Ezzel a szemlélettel szemben a civilizisztika észlelte és értékelte a változást, amennyiben a 2013. évi V. törvény, az új Ptk. kommentárja taglalja a hulladéktörvény tulajdonszerzési rendelkezését, mégpedig, mint a Ptk. 5:52. §-ban szabályozott „tulajdonszerzés gazdátlan javakon” egy specialitását.⁵ Nézetem szerint ez a megközelítés nem eléggé alapos. Az új Ptk. 5:52. §, csakúgy, mint a régi Ptk. 127. §-a gazdátlan javakon való tulajdonszerzés birtoklás mozzanatát a jogintézmény klasszikus római jogi szerkezetéhez híven *szándékhoz (animus)* és ezzel együtt *birtokbavételhez (corpus)* – tehát aktív cselekményhez – köti. A hulladéktörvény 43. § (2) bekezdés rendelkezése előbbi feltételt jogszabály erejénél fogva írja elő – ami aggálytalan –, utóbbit pedig adottnak veszi, ami aggályos, mert míg a tulajdon jogkérdés (és az animus vé-

lelem tárgya), addig a birtok tisztán ténykérdés. Meg nem valósult tény jogszabály sem képes megvalósulttá tenni. Lényeg, hogy a később taglalt szelektív gyűjtés esetével szemben itt nincs akarategység a dolog átadása és átvétele vonatkozásában a dolog korábbi tulajdonosa és a közszolgáltató között. A lakosság a kidobott holmit valóban sorsára hagyja, a közszolgáltató pedig csak azt szedi össze, ami ottmarad. Akarategység esetén, ti. ha a koordináló szerv valóban birtokba venné a lomokat már a lomtalanítás kezdetekor, nem pedig jellemzően annak második, harmadnapján, akkor a „lomisok” nem tudnák azokat birtokba venni, márpedig az egész problémának ez a birtoklást érintő ténykérdés a veleje. A járőrök, és így adott esetben a rendészeti hatóság járőrei is éppen a birtokba lépett „lomisokkal” találkozhatnak lomtalanítás során, mielőtt még a közszolgáltató egyáltalán megjelenne a színen. Azaz a hivatkozott szabály teljességgel új, így dogmatikailag a jogszabálysöveg valós tartalma az, hogy „lomtalanítás során közterületre helyezett hulladék a koordináló szerv tulajdonát képezi *függetlenül attól, hogy azt a közszolgáltató már birtokba vette vagy sem*”. Ti. a joggyakorlat ehhez az értelmezéshez igazodik. Másfelől a szabály elhelyezése a jogforrási rendszerben a Ptk.-ban lenne természetes, hiszen eredeti, törvény erejénél fogva beálló tulajdonszerzési formáról van szó.

Ugyanakkor a hulladéktörvény 43. § (2) bekezdése csak egy bizonyos feltétel – szűk időintervallum – esetén rendel tulajdonost a közterületen elhagyott dologhoz, ez pedig a „lomizás” cselekmény indirekt és időpontokon belüli, azaz feltételes, relatív kriminalizálásához vezet. A lomtalanítás jellemzően évi egy-két 24–48 órás időintervallum, amelynek során – fő szabályként – jogszerűen lehet közterületen hulladékot elhelyezni, a helyi önkormányzat szabályai szerint. A törvényi rendelkezés nem terjed ki az ezen szűk időintervallumon kívül közterületen elhelyezett (szétdobált) hulladéokra, azaz szűken értelmezve a meghirdetett lomtalanítást megelőzően (pl. előző nap 23:59-kor) kidobott fémhulladék, pl. lapradiátor [a] eset] továbbra is gazdátlan, mert ugyan a lomtalanítás során ott van, de azt megelőzően helyezték közterületre. Ez a büntetőjogi tényállásszerűsége vonatkozik, ami nem enged kiterjesztő értelmezést. Márpedig az ingatlan tulajdonosok jellemzően a meghirdetett lomtalanítási intervallumot napokkal megelőzően már kipakolják a lomokat. A lomtalanítás lejártát követően kihelyezett hulladék [b] eset] pedig tágan értelmezve is értelemszerűen gazdátlan. Ennél fogva még a szokványos tettenérés esetében is csak valószínűsíthető bűncselekmény megvalósulása (ez nem is gyanú büntetőjogi értelemben), amennyiben tettenérés alatt azt értjük, hogy a járőr látja, hogy a „lomizó” személy éppen elvesz egy dolgot az utcára kihelyezett hulladékhalomból. A lopás miatti feljelentést eredményező gyakorlat kizárólag a lomtalanítás időintervallumában bekövetkező olyan tettenérés esetén aggálytalan, amikor a dolognak a korábbi tulajdonos általi

4 HEGEDŰS ISTVÁN – JUHÁSZ ZSUZSANNA – KARSAI KRISZTINA – KATONA TIBOR – MEZŐLAKI ERIK – SZOMORA ZSOLT – TÖRÖS SÁNDOR: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.* Complex Jogtár 2017. Online

5 GÁRDOS PÉTER – VÉKÁS LAJOS – CSEHI ZOLTÁN – FALUDI GÁBOR – GÁRDOS ISTVÁN – GÁRDOS PÉTER – GRAFL FÜLÖP GYÖNGYI – KEMENES ISTVÁN – KISFALUDI ANDRÁS – LÁBADY TAMÁS – LENKOVICS BARNABÁS – MENYHÁRD ATTILA – OROSZ ÁRPÁD – SZEIBERT ORSOLYA – SZÉKELY LÁSZLÓ – TÖKEY BALÁZS – VÉKÁS LAJOS – WEISS EMILIA: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* Complex Jogtár 2017. Online

derelictióját is észleli a járőr, mielőtt annak jogtalan elvétele észlelné. Ennél fogva a „lomisnál” lomtalanítást követően fellelt dolog vonatkozásában nincs arra adat, hogy az lomtalanításból származik, azaz lopás bűncselekmény gyanúja közvetlenül nem merül fel.

A jog mint olyan funkciójával nem fér össze, hogy ugyanaz a fizikai cselekménysor az év 24–48 óráján belül kriminalizált, 363–364 napján pedig dekriminalizált legyen. Vegyük csak a b) esetet, amikor a lomtalanítást követően akár két hónappal történik a derelictio, majd a res derelicta elvétele. Ebben az esetben bűncselekmény fogalmilag nem merül fel, pedig ugyanaz történik, ugyanazt dobják ki és ugyanazt veszik el, ti. hulladékot.

Az is nyilvánvaló, hogy a lomtalanítás kapcsán előírt, jogszabály erejénél fogva bekövetkező tulajdonszerzés bevezetésével a jogalkotó valójában nem vagyonhoz kívánta juttatni a koordináló szervet. A „lomizás” büntetőjogi fenyegetésének – ideiglenes jelleggel, a lomtalanítás időtartamára korlátozott – bevezetésével, a „lomizók” távoltartásának szándékával, vélhetően meg kívánta előzni a lomtalanítás során előforduló káoszt, felfordulást. Ezáltal közrend- és köztisztaság-védelmi célzattal hozott létre olyan jogi helyzetet, amelyben egy egyébként érdektelen fizikai eseménysorozat bűncselekmény megvalósulását jelenti. A klasszikus vagyonnevelés ismérveivel kapcsolatos fogalmak, mint pl. értékelés, leltár, készlet nem értelmezhetők a témában. Megállapítható tehát, hogy nem kifogástalan jogtechnikai megoldással állunk szemben. A hulladéktörvény idézett rendelkezéséhez fűzött miniszteri indoklás nem is tesz említést a „lomizott” dolgok tulajdonviszonyáról, átlépi a hagyományos status quo gyökeres megváltoztatását jelentő kérdést.

A lopás és az esetkörrel összefüggő tényállások jogi tárgyai különböznek, utóbbiak körében nem érvényesül, nem merül fel az időkorlátból eredő kifogásolható következetlenség, feltételeesség vagy ideiglenesség. A témával kapcsolatban szóba jöhető Btk. 241. §-ba ütköző környezetkárosítás, a Btk. 242. §-ba ütköző természetkárosítás, főként pedig a Btk. 248. §-ba ütköző hulladékgazdálkodás rendjének megsértése tényállások prioritását indokolja a lopással szemben, hogy ezek tényállásszerűsége nem függ a lomtalanítás által determinált esetlegességtől és időbeli korláttól.

Más a jogdogmatikai helyzet a hulladékgyűjtő edényzetben (kukákban) elhelyezett hulladék terén, már annyiban is, hogy a hulladéktörvény 40. §-ához miniszteri indoklás fűződik, miszerint „*annak érdekében, hogy a hulladékgyűjtő edényzetbe helyezett hulladékot ne lehessen uratlan dolognak tekinteni, és ezzel a közszolgáltatókat megkárosítani, a törvény kimondja, hogy a hulladékgyűjtő edényzetbe helyezett hulladék a hulladéktermelő tulajdonát képezi addig, amíg az a közszolgáltató birtokába kerül. Azonban, ha a hulladékgyűjtő edényzetet a hulladékgazdálkodási közszolgáltatás biztosítása céljából közterületen helyezték el, és az edényzet elkülönítetten gyűjtött hulladékot*

tartalmaz, a hulladék közterületre helyezésével a tulajdonjog átszáll a közszolgáltatóra.” Az indokolással ellátott rendelkezésből a kukázás, a klasszikus guberálás kriminalizációja következik a „lomizáshoz” képest következetesen, időkorlát nélkül. Azonban nem differenciál a hagyományos vegyes és szelektív gyűjtés folytán keletkezett hulladék között, és így arra sincs figyelemmel, hogy ezek még a biztosított feltételek esetében sem feltétlenül megkülönböztethetők, pl. a lakosság felelőtlen viselkedése miatt, aminek következtében a szelektív gyűjtők oda nem illő vegyes hulladékkal telnek meg.

A szabályozást csak a de facto megvalósuló szelektív gyűjtés relációjában tartom méltányolhatónak, hiszen e körben a hulladék társadalmi, közgazdasági kontextusa megváltozott. A hulladéktörvény 43. § (1) bekezdés birtokbavételre vonatkozó rendelkezése aggálytalan. Ugyanis a szelektív gyűjtés esetében valójában dolgok átadásáról van szó, nem derelictióról. Ebben a körben a lakosság nem céltalanul eldobja pl. a fém-, papír- vagy műanyag hulladékot, hanem a szelektív gyűjtőedénybe helyezéssel valójában meghatározott szándékkal a közszolgáltató birtokába adja azt, amely azt át is veszi, egy meghatározott társadalmi céllal, ti. az újrahasznosítás céljával. Azaz itt akarategység van az átadó és az átvevő között, ennek az élethelyzetnek merőben más a jogi szerkezete, mint fentebb taglalt lomtalanításnak.

E téren a jogalkotó kétségtelenül egy valósághoz közelítő szempontot helyez előtérbe, a hulladékot mint értéket szemléli. Amíg azonban az idézett indoklás helyeselhető módon csak a szelektíven gyűjtött hulladékra nézve szigorúbb, a normaszöveg e szigorú kiterjeszti a hagyományos kukás szemétre is. Az indoklás koncepcióját nézetem szerint csak a szelektív hulladék vonatkozásban lett volna célszerű bevezetni a tételes jogba, mert csak abban a körben jelenik meg nóvum a korábbi alkotmánybírói kontroll mellett kialakult megengedő joggyakorlathoz képest. Az eredetileg vegyes, szeméttelapi elhelyezésre ítélt, panelházi kukákból, utcai gyűjtőkosarakból magánkezdeményezésre kinyert fajta szerint homogén hulladék becsatornázása az újrahasznosítási ciklusba akkor is hasznos társadalmilag, ha guberáns végzi. Káros, társadalomra veszélyes aspektusa ennek nincsen. Ezzel szemben belátható, hogy amennyiben a hivatalos szemetesek a kukák tartalmát válogatás nélkül telepre ürítik, vagy ad absurdum illegálisan lerakják, úgy tevékenységük aggályos, illetőleg társadalomra veszélyes.

4. A hatályos szabályozás az Alkotmánybíróság és a Kúria döntéseinek tükrében

A taglalt jogtechnikai megoldással analóg eset problematikus voltára a 31/1998. (VI. 25.) AB határozat világított rá, és ebben emlékeztetett, hogy a jogintézmények célhoz kötött felhasználási lehetősége a jogalkotó hatalom egyik

Szemle

alkotmányos korlátja. Ugyanerre korábban is elvi élel mutatott rá az Alkotmánybíróság egy másik, a 24/1997. (IV. 25.) AB határozata. E döntések lényege, hogy a joggal való visszaélés tilalmának forrása az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdése, amelyet tartalmát tekintve átvett az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése is, miszerint „Magyarország független, demokratikus jogállam”. Így csak azok a jogintézmények, normák felelnek meg maradéktalanul az Alaptörvénynek, amelyek illeszkednek a jogrendszeren belüli rendeltetési céljukhoz. A lom és szemét tulajdoni helyzetének a klasszikus polgári jog diszpozitivitásra épülő szemléletétől idegen szabályozása által a „lomizás” és guberálás indirekt kriminalizálása az idézett elv vonatkozásában aggályos.

Az említett 31/1998. (VI. 25.) AB határozatban kifejtésre került, hogy egy jogintézmény bevezetése akkor időszerű, ha a társadalmi fejlettség azt megkívánja, és az alkalmazásának feltételei fennállnak. Ez bár nem jogi, hanem gazdaságpolitikai kérdés, de amennyiben a kérdésre adott válasz jogi formát ölt, a jogalkotó beleütközhet az Alaptörvénybe. A guberálás kriminalizálására aktualizálva a hivatkozott döntést, felmerül a kérdés: *számonkérhető-e az – akár gyalogosan, egy nejlonszatyorrall végzett – guberálás, ha a társadalom fejlettségi szintje nem biztosítja a hulladék szelektív gyűjtésének és újrahasznosításának olyan zárt rendszerét, amelynek megcsapolása kizárólag technológia használatát és kifejezetten bűnös, üzletszerű célzatot és szervezetséget kíván meg.* A klasszikus guberálás, kukázás fogalma nem köthető a szelektív hulladékgyűjtéshez, korábbi jelenség, ezért differenciáltan lenne célszerű kezelni.

Mivel a hulladékot mint közvagyonot érő kár megelőzése érdekében a hulladéktörvény a büntetőjogi elrettentésen kívül nem vezet be előírást, intézkedést, eljárást, függetlenül a jogalkotó elviekben akceptálható szempontjától, a fentebb idézett indokolás úgy lenne szabatos, hogy „*annak érdekében, hogy a hulladékgyűjtő edényzetbe helyezett hulladékot ne lehessen uratlan dolognak tekinteni, és ezzel a közszolgáltatókat büntetlenül megkárosítani...*” Ez a megtorló jellegű és visszatetszést keltő szellemiség érvényesül akkor is, amikor a „lomizás”, guberálás esetében felmerülhet, hogy a tételenként szabálysértési értéket képviselő dolgok, pl. sörösdobozok „ellopásából” összejön a bűncselekményi elkövetési érték, mivel e körben [Btk. 370. § (2) bekezdés b) pont] van érték-egybefoglalás, szemben a Btk. 396. §-ba ütköző költségvetési csalás esetével, ti. ha az egy elszámolási időszakra jutó adónemenkénti adóhiányok nem érik el egyenként a Btk. 462. § (3) bekezdésben meghatározott 100 000 Ft-ot, úgy akkor sem valósul meg bűncselekmény, ha éveken keresztül pl. több millió forint egészségbiztosítási és nyugdíjárulék-, valamint szjahiányt idéz elő valaki. Azaz a két összehasonlított cselekmény társadalomra veszélyessége közti nyilvánvaló különbség fordítottan arányos a szankcióval fenyegetettségük közti különbséggel.

Az Alkotmánybíróság a konkrét esetkör kapcsán – még a fictiós időszakot megelőzően – a 176/2011. AB határozat szerint foglalt állást: *„a szemétygyűjtés (guberálás) közrend-, azon belül is közegészség-elleniség miatti szabálysértéssé nyilvánítása Alkotmányos alapjogot sért. Emiatt a szabálysértésnél sokkal szigorúbb büntetőjogi pönalizáció sem jöhet szóba.”*

Dr. Bragyova András alkotmánybíró különvéleménye ezen AB-határozathoz: *„a guberálást tiltó és/vagy szankcionáló szabály szerintem két okból is alkotmányellenes. Egyrészt szabálysértéssé nyilvánít, és így büntet egy jogilag nem tiltott magatartás-típust. Ez ellentétes a jogállam alapelveivel, amely szerint bármely szabálysértési (vagy büntető) tényállás csak akkor alkotmányos, ha már meglévő, illetve tőle függetlenül fennálló tilalmat szankcionál. Másodszor, ha feltesszük, hogy a szabálysértési tényállás megállapítása mégis alkotmányos, mert van a guberálást tiltó jogi norma, akkor ez a norma lenne alkotmányellenes.”*

Maga az idézett AB-határozat a „guberánsok”, „lomisok” társadalmi helyzetére fókuszálva, mintegy a tradicionális *mezgélés tilalma* elv akceptálása, azaz az észjog felől érvel a pönalizálás ellen. Az idézett különvélemény kategorikus, szintén a természetjogon alapuló érvelése különösen figyelemre méltó. Ilyen előzmények után a jelen társadalmi fejlettség fokán, a büntető igazságszolgáltatás egész vertikuma továbbra is berzenkedik a korábbi gyakorlat meghaladásától, azaz nem azonosul a „lomizás”, guberálás egyenlő lopás szemlélettel.

Erre jó példa a – fentebb említett feljelentést elutasító határozat esete mellett – a hulladéktörvény megjelentését három évvel követően, egy a hajléktalanokat érintő kúriai döntés (EBH 2015. K.14. számú állásfoglalás) is, amely hivatkozásai között nem utal a hulladéktörvény által behozott új szempontra, hanem a következőkre szorítkozik e körben:

„[17] Az Alkotmánybíróság – vizsgálva e törvényi felhatalmazó és szabálysértési tényállást konstituáló rendelkezéseket, valamint az azokon alapuló egyes önkormányzati rendeleteket – egyik esetben sem tartotta a lakhatási szegénység és az ahhoz kapcsolódó magatartások (pl. a guberálás) kriminalizálását az Alaptörvénnyel, ezen belül a jogállamisággal, illetve a hajléktalan emberek méltóságvédelmével összeegyeztethetőnek.

[19] A lakhatási szegénység – és az azzal szoros összefüggésben álló guberálás – létállapot, amely a közösség számára is szociális kötelezettségeket teremt. A hajléktalan életvitel társadalomra veszélyesség hiányában nem büntethető.”

Azaz a hulladéktörvény által bevezetett elven alapuló „lomizás” és guberálás kriminalizálása nemigen ver gyökeret a joggyakorlatban. A K.14. elvi szempontjai miatt a „lomizás” és/vagy guberálás kapcsán lopás miatt marasztaló ítélethozatal nem várható, a célzott jogintézmény tényleges kialakulása nem tapasztalható.

Vörös Imre a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (Budapest)

Monográfia az alkotmánybíróági különvéleményekről*

1. Kelemen Katalin nem a „színéről”, hanem a „visszajáróról” tekintve írt monográfiát az alkotmánybíróóságok tevékenységéről: nem a határozatokat – ahogyan megszokott, tematikusan – elemzi, mutatja be, hanem a különvélemények intézményét. A nagy ívű monográfia viselhetné akár az „Alkotmánybíráskodás – alulnézetben/hátulnézetben” címet is, mivel műfajilag is, módszertanilag, és tartalmilag is más vizekre evez, mint az alkotmányjogi szakirodalom általában. A szerzőnek ugyanis amellet, hogy értelemszerűen ugyanúgy foglalkoznia kell az alkotmánybíróóságok döntéseinek, irányvonalának tartalmi kérdéseivel, a különvéleményeken keresztüli közelítés teljesen más kép feltárását teszi lehetővé. A különvélemény intézménye ugyanis – ezt annak idején a kezdő alkotmánybírák aligha hitték – Kelemen Katalin „használatában” alkalmas eszköznek bizonyul az alkotmánybíróóságok kifelé láthatatlan *belső* működésének, a határozatok kialakulásának, a bírák közötti interakcióknak¹ a feltárására. Mondani sem kell, hogy ez lényegesen több, mindenesetre alapvetően más, mint a (többségi) határozatok egy-egy témára, alapjogra stb. vonatkozó döntési gyakorlatának, a határozatokból kihüvelykezhető alkotmányjogi jogfejlődésnek a bemutatása.

Ehhez illeszkedik a szerző által addicionálisan alkalmazott *jogszociológiai* módszer is: a szövegelemzéseket, amely értelemszerűen a többségi és a különvélemény összevetésében jelenik meg, szervesen egészíti ki a szerző által alkotmánybírókkal készített számos interjú: az *oral history*. Ez részben túlmutat a hagyományos politikatudományi megközelítésen, részben egy-egy alkotmánybíróóság működését a maga dinamikájában képes bemutatni. Nyilvánvaló, hogy önmagában egy határozat, ítélet szövegébe

foglalt döntés nem képes ilyen „nézetből” (hátnézetből) bemutatni magát a döntési folyamatot. Egy határozat – szokásos – elemzésének nem is ez a célja, hanem a döntés érdemének alkotmányjog-dogmatikai elemzése. Kelemen Katalin monográfiája viszont éppen a döntési folyamat *dinamikáját* képes ezzel a megközelítéssel megragadni. Olyan „hálószoatitkok” tárulnak fel a kutatási módszer szerves részét képező – táblázatokba foglalt – statisztikai vizsgálatokból (is), amelyek magából az egy-egy anyagi alkotmányjogi témára fókuszáló kutatásból nem derülnének ki. Hiánypótló tehát ez a monográfia.

A különvélemény mint jogintézmény középpontba helyezése egyben adott alkotmánybíróóság felfogása, dogmatikai és gyakorlati szemléletmódja változásaiba is betekintést enged – annyiban más módon, mint a döntések elemzése, hogy a viták exponálásával egyben intézménytörténeti és intézményfejlődési, másrészt *alkotmányjog-történeti és alkotmányjog-fejlődési*² ívet is fel lehet rajzolni. A szerző mindazonáltal már a mű elején hangsúlyozza, hogy inkább tekinti munkáját későbbi további kutatásokat előkészítő, alapozó munkának, mivel a teljességre törekvő irreális lett volna³: ennek számos oka közül a nyelvi akadályokat kell tekintetbe venni, de azt is, hogy pl. Olaszországban vagy az EU Bíróságán az intézmény ismeretlen.

2. A mű *szervezetileg* jól áttekinthető, logikus felépítésű: az első témakör a különvélemény intézményét elhelyezi az alkotmánybíráskodás döntési folyamatában, ezt követi a common law és a kontinentális jogrendszerekben történő megjelenés bemutatása. Az előbbiben az USA és Nagy-Britannia jogrendszerébe kapunk betekintést, az utóbbi tekintetében pedig három ország (Német-, Spanyol- és Olasz-) jogrendszerének a különvéleményhez való viszonyát ismerjük meg.

* KATALIN KELEMEN: *Judicial Dissent in European Constitutional Courts. A Comparative and Legal Perspective*. Routledge. London and New York, 2018. 207. old.

1 KATALIN KELEMEN: *Judicial Dissent in European Constitutional Courts*. Routledge, 2018. 7.

2 I. m. 11.

3 I. m. 8.

Jogirodalom, jogélet

3. A kontinentális jogrendszereken belül külön fejezetet szentel a szerző – indokoltan – a *kelet-közép-európai alkotmánybíróóságoknak*, mint az alkotmánybíróóságok új generációjának. Ezt a szerző azzal indokolja, hogy ezekben az országokban egyidejűleg ment végbe a rendszerváltozás az államszocialista rezsimről a jogállami modellre, így számos hasonlóság van fejlődésükben. Valamennyire nézve közös azonban az alkotmánybíróóságoknak az átalakulásban játszott jelentős – bár értelemszerűen sok egyedi sajátosságokkal is bíró – szerepe.⁴ A balti államok mellett Lengyelország, Csehország és Szlovákia pozitív jogi szabályait követően betekintést nyerünk a gyakorlatba is.

Külön – részletes – fejezet foglalkozik a *magyar jogfejlődéssel* – egyfajta *country study*ként.⁵ A táblázatokkal, statisztikákkal is megtámogatott fejezet az 1990–2010 közötti adatokat dolgozza fel, értelemszerűen elkülönítetten a különvéleményeket és a párhuzamos indokolásokat. A fejezet választ keres arra, hogy mi motiválta a különvéleményt, illetve párhuzamos indokolást írókat véleményük megfogalmazásában, majd a vélemények stílusát elemzi, végül az alkotmánybíróági döntéshozatal belső dinamikáját elemzi a különvélemények és párhuzamos indokolások fényében. A fejezet zárótémája azt a kényes jelenséget járja körül, hogy hogyan válik egy különvélemény később többségi határozat elvi alapjává.⁶ A szerző értékelve a magyar fejlődést arra az álláspontra helyezkedik, hogy a magyar alkotmánybírák – akiknek nem volt gyakorlatuk ilyen vélemények megfogalmazásában – gyorsan élni kezdtek e törvényi lehetőséggel. Bár az USA Supreme Courtja 62%-os átlagos arányától a „csúcscsúvnek” számító 1993-ban is csupán 17,9% volt a különvélemények, illetve párhuzamos indokolások aránya, ezt a szerző igen figyelemre méltónak találja. A vélemények számának fokozatos és állandó növekedését szerző a magyar Alkotmánybíróóság tevékenysége fokozatos individualizációjával, a döntések személyesebbé válásával magyarázza. A szerző úgy véli, hogy a döntések magas színvonal mellett ennek a körülménynek is szerepe lehetett abban, hogy a magyar Alkotmánybíróóság egyfajta követhető modellé vált, és munkáját a nemzetközi szakirodalom is elismerte.⁷

4. A mű 5. fejezete *foglalja össze a szerző vizsgálódásainak eredményét: az „összehasonlító reflexiók” címet viselő zárófejezet széles panorámát: összehasonlító jogi szintézist tárva az olvasó elé módszeresen végigköveti a korábbi megállapításokból adódó következtetéseket. Ez a fejezet méltó lezárása a kutatásnak, egyben a common law és a kontinen-*

tális jogrendszerek rendszeres összevetésével állást foglal a kutatásból adódó minden kérdésben.

A fejezet annak a kérdésnek a vizsgálatával szembesül, hogy milyen érvek szólnak a különvélemények és párhuzamos indokolások, különösen pedig – ha megengedettek, akkor – nyilvánosságra hozataluk mellett, és ellene.

4.1. A szerző a különvélemények és párhuzamos indokolások megengedettsége és nyilvánossága *melletti* érvekkel kapcsolatban ezeknek négy funkcióját elemzi. Egyrészt az általa stimulatívnak nevezett funkció azt szolgálja, hogy a testületben döntő alkotmánybírák tevékenysége, döntéshozatala a vélemények egyfajta „piacterévé” válik; az ítélet minőségének javításához ez a versengés nagymértékben hozzájárulhat,⁸ ugyanakkor az alkotmánybírók egyfajta elszámoltathatóságát szolgálja, hiszen így a testületben helyet foglaló az alkotmánybíróknak a döntéshozatalban kifejtett tevékenysége is mérlegre kerülhet.

Másrészt a különvéleményeknek, de különösen a párhuzamos indokolásoknak kommunikatív funkciójuk is van: járulékos magyarázatokat tartalmazhatnak a többségi döntés indokaira nézve a külvilág felé. Ezek a vélemények harmadrészt a jogtudománnyal való kapcsolatot is élénkíthetik, ez pedig (negyedik funkcióként) a jogdogmatikára és ezen keresztül a jogfejlődésre is kiható.

4.2. A különvélemények és párhuzamos indokolások megengedettsége *ellen* szól viszont az, hogy különösen kényes, társadalmilag érzékeny ügyek esetén az egyhangúság különös érték: bizonyos értelemben érinti a döntés, és ezen keresztül a bíróság tekintélyét, autoritását, a közvélemény belé vetett bizalmát is.

A szerző ezekre tekintettel a kontinentális jogrendszerekre fókuszálva a bírói függetlenség-transzparencia, a jogbiztonság, végül pedig a bíró személyisége: ezen belül a szólás- és véleményszabadság szempontjából járja körül a különvélemények és párhuzamos indokolások intézményének témakörét.

5. A *bírói függetlenség-transzparencia* szempontjából az intézmény a bíróságok „output” legitimációjának – vagyis a döntéshozatalbeli legitimációnak – a körébe tartozik.⁹ A szerző részletes elemzés alapján rámutat arra, hogy mind a függetlenség, mind a transzparencia a demokrácia alapja, közöttük bonyolult és érzékeny egyensúlyt kell teremteni. A különvélemény és párhuzamos indokolás közzététele visszaélésre is alkalmas eszközzé válhat akkor, ha a bíró újraválasztása alkotmánybíróként lehetséges. Ugyanakkor ez az intézmény a bíró függetlenségének is kifejeződése.

A transzparencia szempontjából az intézmény kétségkívül erősíti az alkotmánybíróóságok döntéshozatalának átláthatóságát. Ebben az aspektusban is szólnak érvek

4 I. m. 120–121.

5 I. m. 134–158.

6 I. m. 154–156.

7 I. m. 157.

8 I. m. 158–159.

9 I. m. 162. s. köv.

ugyanakkor a *teljes* nyilvánosság ellen is, hiszen az alkotmánybíróságok olyan testületek, amelyekben a döntéshozatal élénk vita alapján születik meg – ennek részletei (alapot adva a bírákra gyakorolható nyomásnak) inkább árthatnak a bíróság függetlenségének. Az európai alkotmánybíróságok – eltérően a US Supreme Courttól – nem is teszik közzé a szavazás eredményét.

6. A *jogbiztonság* szempontjából¹⁰ – eltekintve attól, hogy a jogbiztonság fogalma eleve vitatott – az intézmény kétségtől paradox helyzetet eredményez: a jog előreláthatóságát és a döntés konzisztenciáját veszélyeztetheti. Nem véletlen, hogy az intézmény a kontinentális jogrendszerekben az alkotmánybíróságokra korlátozottan nyert létjogosultságot. Ebben a speciális bírósági körben viszont, ahol alkotmányok gyakran általánosan megfogalmazott alkotmányjogi kategóriáit kell a konkrét esetre – tegyük hozzá: nagy invencióval, „képzelőerővel” – értelmezni, az egyes bíró jogértelmezési alternatívája lehetővé tételének, és az intézmény nyilvánosságának a rendes bíróságokhoz képest más: sokkal nagyobb a jelentősége. Alkotmánybíróságok esetében a többségi értelmezés kötelező erejű, de a nyilvánosság számára nem az egyetlen elképzelhető lehetőség.

Az alternatívák megjelenítése tehát az alkotmánybíráskodás során éppen hogy nem olyan természetű – a jogbiztonságra leselkedő – veszély, mint a rendes bíráskodás esetében, ugyanis a pozitivisták jogalkalmazás jogbiztonság-ígérete ebben a bíráskodási folyamatban mutatja ki leginkább illúzióvoltát¹¹.

7. A bíró *személyisége* tekintetében a különvélemény és a párhuzamos indokolás egyfelől kifelé: a kívülvilág számára ad indikációt a bírói habitus felől, másfelől betekintés lehetőségét nyújthatja afelől, hogy a bíróság hogyan működik. A bírói személyiség szempontjából, vagyis a belső aspektust nézve a bíró azon értékelésének és mérlegelési szabadságának nyit utat az intézmény, hogy maga külön is megítélje, hogy annyira jelentősnek tartja-e a döntést, amellyel egyet nem értése már lelkiismereti kérdéssé válik számára.

Ezen a ponton ugyanis a vélemény szabadság aspektusa, a bíró emberi méltóságának eme fontos szelete nyer

megnyilvánulási lehetőséget és védelmet. A szerző utal az amerikai alkotmány első kiegészítésére, amely alapjogi elismerést adott ennek a jognak. A szerző kiemelten ismerteti a magyar Alkotmánybíróságnak a különvélemény betiltására vonatkozó indítvány ügyében hozott elutasító: 403/2009. (X. 5.) AB határozatát.

8. A monográfia befejezésként általánosítva állapítja meg, hogy a különvélemény és a párhuzamos indokolás intézménye jól mutatja ugyan az *angolszász és a kontinentális jogrendszerek közeledését*, ugyanakkor utal arra is, hogy ez a folyamat távolról sem tekinthető befejezettnek. A kontinentális jogrendszerekben erős a precedensellenes tradíció, és kivételesnek tekinthető, hogy az alkotmánybírói döntés – a korábbi álláspontot megváltoztatva, és a korábbi különvéleményt elfogadva erre (egyfajta *distinguishing* módszerrel) – érvelésében hivatkozik is. Mindazonáltal az alkotmánybíróságok körében a kontinensen is egyértelmű trendnek tekinthető az intézmény elfogadottságának *növekedése*. A kérdés eldöntetlenségét mutatja az olasz, és a francia alkotmánybírókat, valamint az EU Bíróságot érintő vita az intézmény esetleges megengedéséről. A szerző meggyőzően mutat rá arra, hogy a kontinentális jogi gondolkodás lényegéből fakadóan ezt a kérdést általánosabb jogi-jogtudományi összefüggésben: a transzparenciát és az elszámoltathatóságot középpontba helyező vita során fogják majd tovább elemezni, amelyben az EU működését alapvetően meghatározó *multi-level constitutionalism* is jelentős szerephez jut.

9. Kelemen Katalin művét megéri elolvasni, és – akár esetenként, egy-egy probléma kapcsán – az érintett fejezetét újraolvasni. Munkája nem egyszerűen teljesen új megközelítésben tárja elénk az alkotmánybíráskodást, hanem annak kifejezetten a dinamikus oldalát: a működés egy olyan oldalát deríti fel, amelyet eddig ebben a kontextusban – vagyis ezt az intézményt a középpontba helyezve és innen (nem a határozatból) kiindulva és elemezve a döntési folyamatot – átfogóan nem, csak egy-egy mozaikkocka erejéig – lehetett látni. Talán ahhoz hasonlítható a monográfia, mint amikor a Holdat megkerülő első műhold képeket küldött a Hold még soha nem látott túlsó – hátsó – oldaláról. Ezt a „háttulnézetet” tekintélyes Függelék egészíti ki: benne számos ország alkotmányának, alkotmánybírárságra vonatkozó törvényeinek felsorolásával, gondosan összeállított tárgymutatóval és tekintélyes irodalomjegyzékkel.

10 I. m. 168. s köv.

11 I. m. 172–174.

Sándor István egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

A sérelemdíj dogmatikáját és gyakorlatát elemző monográfiáról

2018 tavaszán jelent meg *Szalma József egyetemi tanár monográfiája*, amely a sérelemdíj intézményét tudományosan feldolgozza és egyben a magyar, valamint egyes külföldi országok joggyakorlatát is elemzi.¹ Az új magyar polgári törvénykönyv hatálybalépésével a személyiségi jogok megsértése esetén korábban nem vagyoni kárként alkalmazott intézmény szabályozása gyökeres változáson ment keresztül. A Ptk. szabályozása új korszakot nyitott a magyar joggyakorlatban, ezért kifejezetten aktuális a szerző témaválasztása.

A sérelemdíj bevezetése *nem pusztán a polgári anyagi jog területén jelent komoly reformot*, hanem számos egyéb jogterület kialakult joggyakorlatát is jelentősen befolyásolja.² Ez indokolja, hogy a szakirodalomban jelentős teret kaptak az új jogintézmény különböző vonatkozásait elemző művek, amelyek sorába méltán illeszkedik az ismertetésre kerülő mű is.³

Szalma József professzor monográfiája bevezetéssel kezdődik, majd *hét nagy témakört* ölel fel, és a kutatási eredmények összefoglalásával zárul. Az I. fejezet vezeti fel a témakör dogmatikai alapjait, itt kerül sor a nem vagyoni kártérítés fogalmának, a személyiségi jog-sérelem és a sérelemdíj összefüggéseinek vizsgálatára, valamint a téma fejlődésmenetének bemutatására az európai és a magyar magánjogban. A II. fejezetben a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj magyar szabályait elemzi a szerző, elsősorban elvi kérdéseket boncolva. A III. fejezetben

a Ptk. sérelemdíjra vonatkozó szabályainak részletes vizsgálatára kerül sor. A IV. fejezetben Szalma József professzor a jog-összehasonlító vizsgálatának eredményeit teszi közzé, áttekintve és értékelve a svájci, a német, az osztrák és a francia jogalkotást és joggyakorlatot. Erre szervesen épül a monográfia V. fejezete, amelyben az összehasonlító elemzés elméleti és gyakorlati következtetéseit vonja le a magyar jog érdekében. A VI. fejezet a sérelemdíj iránti felelősség általános és különleges feltételeit veszi górcső alá, majd a VII. fejezetben részletesen vizsgálja a személyiségi jog-sértések szankciórendszerét és a sérelemdíj összefüggéseit, kapcsolódási pontjait. *A mű számos érdeklődésre számot tartó témakört tárgyal és a további jogtudományi vizsgálódás, valamint a joggyakorlat szempontjából is fontos kérdést elemez.* Ezek köréből szeretnék a teljesség igénye nélkül az alábbiakban néhányat kiemelni.

1. A személyiségi jogok védelmének magyarországi történetéhez

A személyiségi jogok védelmének fejlődésmenete alapján láthatóvá válik, hogy a felvilágosodás, a polgári korszak biztosította a jogok előtérbe kerülését.⁴ Mint arra a szerző rámutat, ennek eredménye, hogy *a magyar civilisztikai irodalomban* a 19. század második felétől kezdve a kérdéskört számos neves jogtudósunk vizsgálja (Frank Ignác, Fogarassy János, Wenzel Gusztáv, Zlinszky Imre, Pikler Gyula, Szladits Károly, Grosschmid Béni, Szász-Schwarz Gusztáv, Marton Géza stb.).⁵ *Az 1900. évi magánjogi törvénytervezet már tartalmazott szabályozást a személyiségi jogok megsértése esetére.* Ezt követik egyes külön törvények, így *a sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvény-cikk*, amely helyreigazítási jogokat állapított meg (20–23. §-ok), büntető rendelkezéseket tartalmazott (24–

1 SZALMA JÓZSEF: *Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban.* Acta Caroliensia Conventorium Scientiarum Iuridico-Politicarum XXI. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018. 285 old.

2 Ilyenek pl. a munkajog, szerzői jog, orvosi jog, a peres eljárás és a végrehajtási jog. Ld. ehhez SIPKA PÉTER – ZACCARIA MÁRTON LEÓ: *A sérelemdíj megjelenésének lehetséges hatásai a munkaügyi ítélkezésre.* In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja Délvidéken.* Vajdasági Tudományos Társaság, Délvidék, 2013. 321 skk.; BARZÓ TÍMEA – SÁPI EDIT: *A sérelemdíj alkalmazhatósága a szerzői jogban.* Miskolci Jogi Szemle, 2016/2., 55 skk.; BARZÓ TÍMEA: *A sérelemdíj alkalmazásának új dimenziói az egészségügyi kártérítési perekben.* Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXV (2017). 202 skk.; PRIBULA LÁSZLÓ: *A sérelemdíj, mint a nem vagyoni kártérítés „jogutódja”? – A jogintézmény bevezetésének eljárásjogi problémái.* Jogtudományi Közlemény, 2016/3., 129 skk.; PATAKI JÁNOS ISTVÁN: *A bírósági végrehajtás és a sérelemdíj.* Polgári Szemle, 2017/4–6., 318 skk.

3 A magyar jogirodalomban a témakör eddig feldolgozása tekintetében ld. különösen: FÉZER TAMÁS: *Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda.* Doktori (PhD) értekezés. Miskolc, 2008., illetve FÉZER TAMÁS: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megtérítése a polgári jogban.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011.

4 Ennek részletes elemzését ld. SZÉKELY LÁSZLÓ: *A személyiségi jogok hazai elmélete. A forrásvidék.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 19 skk.

5 A személyiségi jogok megsértésének a tételes jogi és jogirodalmi fejlődését Magyarországon részletesen elemzi GÖRÖG MÁRTA: *A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire.* Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica. 2004. 3 skk.; LANDI BALÁZS: *A személyiségsértés szankciórendszerének sajátosságai a polgári jog rendszerében – történeti visszatekintéssel.* In: Vékás Lajos – Vörös Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz.* Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014. 65 skk.

31. §-ok) és a sajtó jogi felelősségét is először szabályozta Magyarországon a nem vagyoni kár tekintetében (39. §).⁶ A kártérítés mértékének kialakítását ez a törvényünk a bíróság mérlegelési jogkörében hagyta meg.⁷ A *becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. törvénycikk* a becsületsértés és rágalmozás büntetőjogi védelmét biztosította. Itt szeretnék utalni arra, hogy a magyar büntetőjogban létezett az ún. „szabadságelvonási díj”, illetve az ártatlanul elítéltnak fizetendő „sérelemdíj” is a *bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk* 589. §-a alapján. Ezen kívül az Mtj. 1114. §-a is szabályozta a nem vagyoni kár okozásáért való felelősséget⁸, vagyis a *második világháború előtti magánjog gyakorlata kidolgozta az eszmei károkért való kárpótlás elveit*, azonban az ezzel kapcsolatos elvi határozatok 1952-ben eltörlésre kerültek, és helyettük 1953-ban a III. számú Polgári Elvi Döntés bevezette az általános kártérítés jogintézményét.⁹

A régi Ptk., az 1959. évi IV. törvény nem ismerte a nem vagyoni kár intézményét. Megjegyzem, hogy a kodifikáció során többek között pl. Beck Salamon kifejezetten bírálta ennek elhagyását.¹⁰ A már előzőekben hivatkozott, a Legfelsőbb Bíróság III. számú Polgári Elvi Döntése szerint csak vagyoni kimutatható károkért járt kártérítés, mivel a szocialista életviszonyok között „az erkölcsi értékek nem válthatók pénzre”.¹¹

Az áttörésre az 1970-es évek végéig kellett várni. Eörsi

Gyula már 1972-ben szorgalmazta a nem vagyoni kártérítés bevezetését.¹² Hozzá hasonlóan, Világhy Miklós is javasolta a nem vagyoni károk valamilyen szintű megtérítése érdekében a megfelelő jogszabályi háttér megalkotását.¹³ Törő Károly a személyhez fűződő jogok esetében a védett kör tartalmi szabályozásának hiányosságaira hívta fel a figyelmet.¹⁴ Az 1977. évi IV. törvényhez köthető a nem vagyoni kár szabályainak beépítése a régi Ptk.-ba, amelynek bevezetése elsősorban a bírói gyakorlat visszajelzése alapján vált indokolttá.¹⁵ A 354. §-ba került szabályozás szűk körben biztosította a nem vagyoni kártérítés iránti igény érvényesítésének lehetőségét. Ennek oka, hogy a régi Ptk. szabálya alapján a nem vagyoni kár megtérítésére csak súlyosabb esetekben kerülhetett sor, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, illetőleg életét tartósan vagy véglegesen megnehezítette. Az Alkotmánybíróság 1992-ben ezeket a feltételeket megsemmisítette, így a nem vagyoni kártérítés szélesebb körben alkalmazhatóvá vált.¹⁶

2. A sérelemdíj helye és főbb szabályai a Ptk.-ban

A Lenkovich Barnabás professzor által feltett kérdés idézése helyénvalónak tűnik a sérelemdíj kapcsán is: „van-e az új Ptk.-nak ember és társadalomképe?” Az új Ptk.-ban a 2:52. §-ban bevezetett sérelemdíj szabályai is egyfajta válasznak tekinthetők.¹⁷ Az új Ptk. szabályának kialakítása során a jogalkotó előtt az a cél lebegett, hogy „feloldja

6 „Közismert tény, hogy egyes sajtóközlemények magánszemélyeknek, cégeknek, testületeknek igen gyakran okoznak számottevő kárt. Sem frott jogunk, sem a szokásjog az ily kár megtérítését eddig nem biztosította. Több külföldi jogszabály s különösen az angol joggyakorlat már régebben gondoskodott az ily kár megtérítéséről. A jog általános elveinek kíván a tv. eleget tenni, mikor a legszélesebb néprétegek kívánalmainak megfelelően a kártérítési jogot szintén szabályozás alá veszi.” Az 1914. évi XIV. törvénycikk 39. §-ához írt indokolásának 1. pontja.

7 „A sajtóközleménnyel okozott kár nagyságának megállapítására a törvény határozott támpontot nem nyújthat. Kárttevő más cselekményeknél, különösen azoknál, amelyek valamely jogtárgyat közvetlenül tettelegesen sértenek, a vagyoni kárt számszerűleg meg lehet pontosan határozni, a sajtóközlemények okozta kár nagyságát csak hozzávetőleg s az esetek különböző természetéhez képest az összes körülmények szigorú vizsgálatával és beható mérlegelésével lehet megállapítani. Még sokszorta nehezebb és csak az adott viszonyok ismeretével megoldható feladat meghatározni azt az összeget, amely hozzávetőleg ellensúlyozhatja a sértettnek okozott nem vagyoni (erkölcsi) kárt. E kérdésekben ezért a tv. a bíróságnak szabad kezét enged s a bíróság lelkiismeretes munkájára bízta a károkozás meghatározását; csupán arra hívja fel a bírót figyelmét, hogy a felek vagyoni viszonyait tekinteten kívül hagyja az általános jogelvek értelmében nem szabad.” Az 1914. évi XIV. törvénycikk 39. §-ához írt indokolásának 5. pontja.

8 ZOLTÁN ÖDÖN: *Felelősség a nem vagyoni kárért*. Magyar Jog, 1980/5., 405.

9 Részletesen ld. BÓNIS GABRIELLA: *A nem vagyoni kár a magyar jogban*. In: Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980. 342.

10 Ld. Megjegyzések a Polgári Törvénykönyv Tervezetének kötetli jogi (III. rész, I–XVI. fejezeteihez), előterjeszti Beck Salamon. SÁNDOR ISTVÁN: *Az 1959. évi IV. törvény megalkotása és módosításai 1989-ig*. In: Sárközy Tamás (szerk.): *Tanulmánykötet az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítéséről, alapvető intézményeiről és fejlődésmenetéről I–II*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018. I. 61.

11 ZOLTÁN ÖDÖN: i. m. 405.

12 EÖRSI GYULA: *A szerződésen kívüli felelősség és a Ptk. reformja*. Jogtudományi Közlöny, 1972/3., 73 skk.

13 „Magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy a polgári jogi értelemben vett kártérítésnek a nemvagyoni érdeksérelemk szankcionálására való felhasználása elvileg nem lehetséges. Ennek ellenére meggondolást érdemel az a tapasztalat is, hogy a nemvagyoni károkozó anyagi hátránnyal sújtása a tapasztalat szerint igen hatékony megtorló és nevelő eszköz, végső fokon tehát igen jelentős eszköze az ilyen érdeksérelem megelőzésének. Ezért – anélkül, hogy támogatni kívánnánk a nemvagyoni kártérítés gondolatát, megfontolandónak tartjuk a nemvagyoni érdeksérelemkért való felelősség intézményei között egy »fájdalomszűrt« jellegű eszköz felhasználását. Kétségtelen, hogy ez a »fájdalomszűrt« nem kártérítés és nem is lesz soha alkalmas nemvagyoni érdeksérelem pénzbeli megváltására – egyszerűen azért, mert ez egyáltalában nem lehetséges. A felelősség hatékonyságának fokozása céljából azonban az ilyenféle eszköz olyan társadalmi rendszerekben, amelyekben az áru- és pénzviszonyok nagyobb szerepet töltenek be, igen hasznos szerepet tölthet be.” VILÁGHY MIKLÓS: *Áruviszony és polgári jog*. Állam- és Jogtudomány, 1968. 472.

14 TÖRŐ KÁROLY: *Polgári jogunk szabályozási rendszerének néhány elméleti és gyakorlati kérdése*. Jogtudományi Közlöny, 1972/11., 550 skk.

15 BARANYAI JÁNOS: *A polgári törvénykönyv módosításáról*. Jogtudományi Közlöny, 1978/9., 524.

16 34/1992 (VI. 1.) AB határozat. Ld. ehhez PETRIK FERENC. In: Petrik Ferenc (főszerk.) – Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata I/VI*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. 164.

17 LENKOVICS BARNABÁS: *A magánjog ember- és társadalomképe*. In: Kisfaludi András (szerk.): *Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata*. Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére. ELTE Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2009. 203.

Jogirodalom, jogélet

a nem vagyoni kártérítésben rejlő fogalmi ellentmondást, és egyben meg kívánja szüntetni a bírói gyakorlat bizonytalanságait is¹⁸. A bíróságok ugyanis eltérő gyakorlatot folytattak a nem vagyoni kártérítés megítélése során a kívüljár számára felismerhető hátrány bizonyítása tekintetében.¹⁹

Mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy a jogalkotó a sérelemdíjra való igény szabályait a Ptk.-nak „Az ember mint jogalany” című Második Könyvében helyezte el, eltérően a régi Ptk. rendszertani megoldásától. A sérelemdíj tehát kikerült a kártérítési jog szabályai közül és egyértelműen a személyiségi jogok megsértésének szankciójaként kezelendő.²⁰

A szerző rámutat arra, hogy az elemzésébe bevont európai jogrendszerekben minkét koncepcióra van példa. A régi Ptk. 1977. évi módosítását követő nem vagyoni kártérítés leginkább a kötelmi jogi reform miatt módosított német BGB és a francia Code Civil megoldásához hasonlítható. Az új Ptk. által bevezetett sérelemdíj szabályai ehhez képest a svájci, az osztrák és a kötelmi jogi reform előtti német szabályozással vonhatók párhuzamba.²¹ A legélesebb eltérés a Code Civil szabályozásában fedezhető fel a többi európai magánjogi szabályozáshoz képest, mivel a kárt egyenesen szemléli, vagyis nem különbözteti meg a vagyoni és a nem vagyoni kárt a jogi oltalom tekintetében.

A magyar szabályozás alapján sérelemdíjra jogosultság feltétele a személyiségi jog megsértése folytán bekövetkező nem vagyoni sérelem. A sérelemdíjra részben a kártérítési felelősség szabályai is irányadók, így a kötelezett személye és a kimentés módja tekintetében. Ugyanakkor jelentős újdonság a szabályozásban, hogy a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkezése bizonyítása nem szükséges. Ebből eredően a sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire tekintettel határozhatja meg. Az egy összegben megállapítandó sérelemdíj mértékének ki-

alakítása során a bíróság különböző szempontokat vesz figyelembe, így különös tekintettel mérlegeli a jogsértés súlyát, annak ismétlődő jellegét, a felróhatóság mértékét, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatását. Kétségtelenül igaz Görög Márta megállapítása, miszerint a *bagatell személyiségi jogi sérelmek esetén a bírósági mérlegelés során a méltányosság szerepe jelentősen felértékelődik*.²²

3. A bagatelligények

A sérelemdíj nem objektív személyiségvédelmi eszköz, mivel a törvény alapján lehetőség van exkulpációra. A nem vagyoni kártérítéshez képest a legjelentősebb változás abban fedezhető fel, hogy a kisebb jelentőségű személyiségi jog-sértések sem utasíthatók el a bíróság által, vagyis a jogalap szempontjából ezeket is figyelembe kell venni. A sérelemdíj mértékének meghatározása során kerülhetnek a jogalkalmazó látókörébe egyéb, az előzőekben vázolt szempontok.²³

Míg a vagyoni kártérítés funkciója az, hogy a károkozásból eredő, vagyonban bekövetkezett csökkenést állítsa helyre, addig a személyiségi jogok megsértése esetén a sérelmet szenvedett személy részére történő elégtétel és pénzübeli jóvátétel a cél. Ebből eredően a *személyiségi jogok megsértése esetére pusztán a kártérítési felelősség szabályainak alkalmazása nem vezet kellő eredményre*. E körben Szalma József professzor kifejezetten utal a német jogalkotásra. Kiemelendő a szerző megközelítése a sérelemdíj társadalmi és jogi rendeltetését illetően, amikor megállapítja, hogy „[a] nemvagyoni kárpótlás célját, rendeltetését illetően a kártérítési koncepció a kompenzációs funkciót helyezi előtérbe, míg a joggal oltalmazott személyiségi javakat a vagyoni javaktól elkülönülten szemlélő elmélet szerint a nemvagyoni kártérítés, azaz a sérelemdíj alapvető funkciója, rendeltetése a sérelmezettnek nyújtandó elégtétel”.²⁴

A joggyakorlat és a szakirodalom számára is érdekes kérdéskört vet fel a csekély jelentőségű igények érvényesítésének lehetősége. A Ptk. ugyan kifejezetten nem tartalmaz *de minimis* szabályt, ami alapján akár arra a következtetésre is juthatnánk, hogy a sérelemdíj célja továbbra is mindennemű hátrány kompenzálása, függetlenül annak mértékétől.²⁵ A *Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának véleménye* azt az irányt vetítette elő már

18 SZÉKELY LÁSZLÓ. In: Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 174.

19 Az eltérő bírósági gyakorlattal kapcsolatban ld. SZÉKELY LÁSZLÓ. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014. I. 172 skk.

20 „A Javaslat a személyiségi jogok új szankciójaként határozza meg a sérelemdíjat, és egyúttal megszünteti a – mindmáig elméleti vitáktól kísért és jogalkalmazási nehézségekkel terhelt – nem vagyoni kártérítést. A sérelemdíj a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és egyben magánjogi büntetése. Erre tekintettel a Javaslat a sérelemdíjat nem a kártérítési jogban, hanem a személyiségi jogok megsértése esetén alkalmazandó szankciók között helyezi el.” Magyarország Kormánya T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről (miniszteri indokolás). 390. Ld. ehhez NAGY GERGŐ: *Sérelemdíj, mi változik?* In: Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok 2014*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2014. 588 skk.; BOYTHA GYÖRGY: *A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása*. Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1., 3 skk.; PETRIK FERENC: *A nem vagyoni kár megtérítése védelmében*. Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1., 6 skk.

21 SZALMA JÓZSEF: i. m. 205.

22 GÖRÖG MÁRTA: *Gondolatok a személyiségi jogsérelem csekély volta esetén érvényesítendő sérelemdíj iránti igényről*. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica. 2014. 167.

23 FÉZER TAMÁS. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014. I. 339 sk.

24 SZALMA JÓZSEF: i. m. 256.

25 VÉKÁS LAJOS: *Sérelemdíj-fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról*. Magyar Jog, 2005/2., 198.

2013-ban, hogy az érzelmi érdeksérelem esetében a sérelemdíj iránti igény nem érvényesíthető.²⁶ A Kúria tanácsadó testülete ezzel kapcsolatban kiadott véleményében a korábbi joggyakorlat fenntartása mellett érvelt, amikor a kis összegű sérelemdíj megfizetésére irányuló kereseti kérelem elutasítására tett javaslatot.²⁷ Kétségtelen, hogy a bírósági joggyakorlat számára jelentős kihívásnak tekinthető a sérelemdíj megítélése során a bagatellügyek kiszűrése.²⁸ Mint Lábady Tamás rámutatott, a Ptk. hatálybalépését követően az elsőfokú bíróságok kétféle gyakorlatot alakítottak ki. Az egyik jogértelmezés alapján a bagatellügyekben is megítélték a sérelemdíjat, természetesen csekély összegben. A másik álláspontot képviselő bíróságok elutasították a csekély mértékű sérelemdíj iránti kereseti követeléseket, azzal az indoklással, hogy a felperesek nem szenvedtek olyan mértékű sérelmet, ami alapot adhatna a sérelemdíj megítélésre.²⁹ Az ítéletábrák döntéseinek eddigi vizsgálata alapján Tajti Judit is azt mutatja ki, hogy a joggyakorlat hajlik a bagatellügyek elutasítására.³⁰ Míg az Alkotmánybíróság 1992. évi határozata a kisebb jogsértések esetén is érvényesíthető jogvédelem irányába tágította a nem vagyoni kártérítés sza-

bályait, addig az új Ptk. normaszövegének értelmezése kapcsán inkább a sérelemdíjra való jogosultság szűkítése melletti érvek kerültek túlsúlyba, amelynek a bírósági gyakorlatban történő elfogadása is körvonalazódik. Utalni szeretnék azonban arra, hogy az ún. élvezeti árazás közgazdasági megközelítése alapján a bagatellügyek kiszűrése nem feltétlenül tartható.³¹

A szerző a témakör hazai és külföldi szakirodalmát nagy alaposággal és kiváló hozzáértéssel dolgozta fel. A hivatkozott szakirodalmi álláspontok, a vonatkozó bírósági döntések, valamint a bírósági gyakorlat mindvégig következetesen megtalálhatók a monográfiában, elősegítve további kutatások folytatását vagy a gyakorlatban jelentkező problémák megoldását. A jelentős mennyiségű lábjegyzet és a gazdag szakirodalmi, jogszabályi, bírósági gyakorlatot tartalmazó forrás alapján kialakított kutatási eredmények a jogösszehasonlítás és a jogdogmatikai elemzés magas színvonalú eredményét hozták létre. A monográfia mind az elméleti, mind a gyakorlati jogászok számára jelentős segítséget biztosít a sérelemdíj témakörében való eligazodáshoz.

26 „A felperes köteles bizonyítani, hogy a kereseti tényelődás szerinti sérelmet okozó magatartás valóban megvalósítja a személyiségi jogsértést, és azt az alperesként megjelölt személy követte el. A személyiségi jog megsértésétől meg kell különböztetni az ennek a szintjét el nem érő, szubjektív érzéseken alapuló érdeksérelemeket.” A Fővárosi Ítéletábrák Polgári Kollégiuma 1/2013. (VI. 17.) számú határozatával elfogadott kollégiumi véleménye a nem vagyoni kártérítés/sérelemdíj megítélése iránti követelések elbírálásának a polgári perben felmerülő egyes kérdéseiről 5. pontja. Az indoklás köréből érdemes ezzel kapcsolatban kiemelni a vélemény 5. pontjához fűzött álláspontot: „Tekintettel arra, hogy a sérelemdíjra igényt formáló személyeknek a jövőben hátrányt bizonyítani nem kell, a bíróságoknak – mint ahogy az az új Ptk. magyarázatában is olvasható – más szempontokat kell találniuk a bagatell ügyek kiszűréséhez. Különös jelentősége van ezért annak, hogy a sérelemdíj követelése iránt indult perekben a bíróságok megkülönböztessék a személyiségi jog megsértésétől az ennek a szintjét el nem érő, szubjektív érzéseken alapuló érdeksérelemeket. A személyiségi jogot nem sértő érdeksérelem ugyanis nem járhat a sérelemdíj mint jogvédelmi eszköz alkalmazásával.”

27 „A Tanácsadó testület körében megfogalmazott többségi álláspont szerint személyiségi jogsértés megállapítása, valamint az objektív szankciók megítélése mellett is a bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet, ha a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan nemvagyoni sérelem, amely a sérelemdíj megítélésére adhatna alapot. [...] „A tanácsadó testület tagjai egyetértettek abban, hogy a sérelemdíjra marasztalás lehetőségét biztosító törvényi rendelkezések céljának az a jogalkalmazás felel meg, amely nem marasztal olyan alacsony összegű sérelemdíj megfizetésére, amely nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatás kifejtésére.” Új Ptk. Tanácsadó Testület véleményei, Ptk. 2:52. §.

28 Pl. Fuglinszky szerint a nem vagyoni károk esetén kialakított bírósági gyakorlatnál várhatóan nagyobb spektrumban ítélnék meg majd kártérítést sérelemdíj iránti perekben. FUGLINSZKY ÁDÁM: *Kártérítési jog*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 840.

29 LÁBADY TAMÁS: *Sérelemdíj versus nem vagyoni kár*. Állam- és Jogtudomány, 2016/1., 43. Ez utóbbi álláspontot tartotta Lábady is elfogadhatónak, az egyébként ismert indokokat kiegészítve azzal, hogy egy ellentétes gyakorlat, „[a]z ilyen ítékezés magának az intézménynek a rangját, komolyságát és méltóságát devalváltná”. LÁBADY TAMÁS: i. m. 43.

30 TAJTI JUDIT: *A sérelemdíj és alakuló bírói gyakorlata*. Jogi Fórum, Pécs, 2016. 32 sk.

31 Ld. ehhez SZALAI ÁKOS: *Nem-vagyoni kár, sérelemdíj és joggazdaságtan*. Pázmány Law Working Papers, 2017/8. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018. 4 skk.

SUMMARY

ANDRÁS SAJÓ:

The Chance of Human Rights in Insensible Societies

System and opinion about human rights is in crisis. Reasons for this for example the constant broadening of the list, hence inflation of the law and a change in paradigm: vulnerability as criterion for founding a human rights and its growing importance. All these fuel the sovereignist populism that sees human rights as autocracy against the popular will. Still hope remains that civilizational values, or at least consumer habits and life style still necessitates the human rights based social integration.

MÁTYÁS PARLAGI:

Dismissal of the Action for Restitution and Seeking For the Harm

After the overview of the so far judicial practice of the restitutions, the purpose of the study is to reconcile

the in theory and in practice evolution of diverse point of views in reflect of the introduction of the institution of restitutions. The study is searching for the solution for the fundamental question whether the harmed party could avoid the investigation of the occurred harms by the court according to the current rules of substantive and procedural law. It is questionable if apart from the fact of the actual infringement no other harm has to be verified for entitlement to resolution either it is possible to dismiss the action for resolution in pity cases or not. Furthermore if it is possible what is the reasoning behind the decision.

TAMÁS KLEIN:

Homonculum Regulare Necessse Est

The essay endeavors to outline the fundaments of a future robotic law regulation. Definition, legal status and dogmatic fundaments of liability issues shall be dealt

with. According to the author, the regulation of the fundamental principles of a global robotics law is highly important, especially in Europe.

ZOLTÁN BORBÉLY:

Certain Dogmatic Problems Arising From the Breach of Trust by the Trustee

In the case of trust relations, the application of the general rules on contractual liability may give rise to controversial questions concerning the breach of contract, liability, damage and enforcement claims, which – because of the absence of any established practice – currently cannot be answered adequately. This paper attempts to show the key points of the arising problems and uses their analogy, along with examples from foreign countries, to outline a possible judicial practice.

ZUSAMMENFASSUNG

ANDRÁS SAJÓ:

Chance der Menschenrechte in gleichgültigen Gesellschaften

Das System und die Beurteilung der Menschenrechte befinden sich in der Krise. Die Gründe dafür sind die ständige Ergänzung der Liste und die dadurch verursachte Rechtsinflation, bzw. ein Paradigmenwechsel: die Anfälligkeit als Grundlage des Menschenrechts rückte in den Vordergrund. Dadurch wird der souveränistische Populismus gefördert, der in den Menschenrechten eine dem Willen des Volkes entgegenstehende Willkür sieht. Es gibt aber Anlass zur Hoffnung, dass die Aufrechterhaltung der Zivilisationswerte oder zumindest der Verbrauchs- und Lebensgewohnheiten ohne der menschenrechtsbasierten gesellschaftlichen Integration unmöglich ist.

MÁTYÁS PARLAGI:

Die Abweisung der Klage auf Schmerzensgeld und die Untersuchung des Nachteils

Nach der Darstellung der gerichtlichen Praxis des Schmerzensgeldes versucht die Studie die unterschiedlichen – in der Theorie und in der Praxis entstandenen – Meinungen miteinander in Einklang zu bringen. Ziel der Studie ist es, einige grundlegende Fragen zu beantworten, z. B. ob der Geschädigte die gerichtliche Untersuchung der entstandenen Nachteilen gemäß den materiellen und verfahrensrechtlichen Regeln vermeiden kann. Wenn es außer der Rechtsverletzung kein weiterer Nachteil für einen berechtigten Anspruch auf Schmerzensgeld nötig ist, ist es auch fraglich, aus welchem Grund die Abweisung der Klage in den sogenannten Bagatellsachen möglich ist.

TAMÁS KLEIN:

Homonculum regulare necesse est – Zum künftigen Roboterrecht, mit besonderer Hinsicht auf Rechtspersönlichkeit und Haftung

Die Studie versucht es die Bausteine eines künftigen Roboterrechts darzustellen. Dabei beschäftigt sie sich

mit der Definition des Roboters, mit den Fragen der Rechtspersönlichkeit bzw. mit der Dogmatik der Haftungsprobleme. Der Autor kommt zum Schluss, dass die Bestimmung der globalen Grundsätze im nächsten Jahrzehnt – besonders in Europa – ein äußerst wichtiges Programm ist.

ZOLTÁN BORBÉLY:

Dogmatische Fragen des Vertragsbruchs des Treuhänders

Im Falle von Treuhandverhältnissen kann die Anwendung der allgemeinen Schadensersatzvorschriften kontroverse Fragen in Bezug auf Vertragsbruch, Haftung und Schadensersatz aufwerfen, die mangels etablierter Praxis nicht befriedigend beantwortet werden können. Nach der Vorstellung der Probleme versucht die Studie aufgrund von Analogie und von ausländischen Beispielen eine mögliche gerichtliche Praxis darzulegen.

Ptk.-kommentár

2018. évi kiadás

**- Az új és módosult jogszabályokra
figyelemmel, a bírói gyakorlat
feldolgozásával**

Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás

A SOROZAT FŐSZERKESZTŐJE:

Petrik Ferenc ny. kollégiumvezető

■ POLGÁRI JOG I/VI.

BEVEZETŐ ÉS ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK, AZ EMBER MINT JOGALANY, ÖRÖKLÉSI JOG

SZERZŐK:

Kecskés László, Kőrös András, Makai Katalin,
Orosz Árpád, Osztovits András, Petrik Ferenc

SZERKESZTŐ:

**Wellmann György, a Kúria Polgári
Kollégiumának vezetője**

Ára: 4000 Ft

■ POLGÁRI JOG II/VI.

A JOGI SZEMÉLY

SZERZŐK:

Boóc Ádám, Gadó Gábor, Gál Judit,
Pázmándi Kinga, Sándor Péter, Sándor Tamás,
Sárközy Tamás, Török Gábor, Zsohár András

SZERKESZTŐ:

Sárközy Tamás egyetemi tanár

Ára: 8000 Ft

■ POLGÁRI JOG III/VI.

CSALÁDJOG

SZERZŐK:

Boros Zsuzsa, Katonáné Pehr Erika,
Kőrös András, Makai Katalin, Szeibert Orsolya

SZERKESZTŐ:

**Kőrös András, a Kúria családjogi
tanácsának ny. elnöke**

Ára: 6000 Ft

■ POLGÁRI JOG IV/VI.

DOLOGI JOG

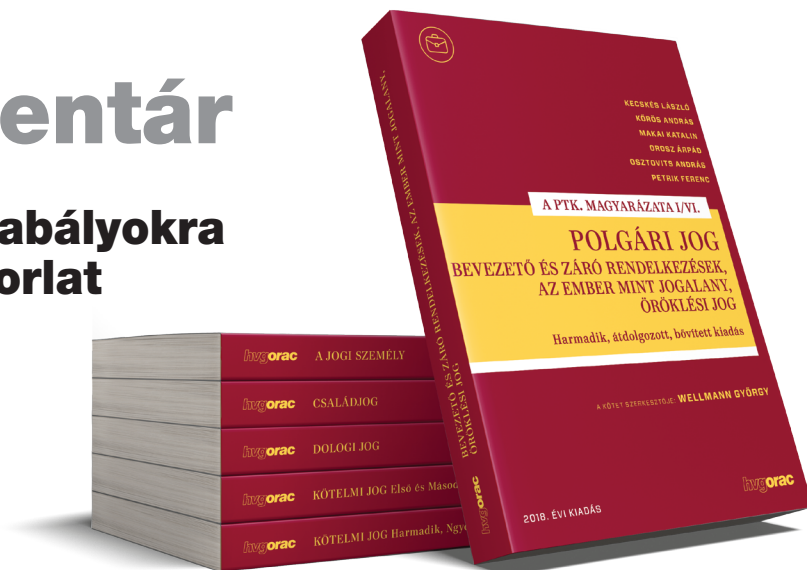
SZERZŐK:

Petrik Ferenc, Pomeisl András

SZERKESZTŐ:

**Wellmann György, a Kúria Polgári
Kollégiumának vezetője**

Ára: 4000 Ft

Megjelenés: 2018. szeptember

Kéziratlezáras: 2018. augusztus 1.

■ POLGÁRI JOG V/VI.

KÖTELMI JOG

Első és Második Rész

SZERZŐK:

Bíró György, Cseh Attila, Farkas Attila László,
Fuglinszky Ádám, Kisfaludi András, Molnár Ambrus,
Petrik Béla, Pomeisl András, Vékás Lajos,
Wellmann György

SZERKESZTŐ:

**Wellmann György, a Kúria Polgári
Kollégiumának vezetője**

Ára: 6000 Ft

■ POLGÁRI JOG VI/VI.

KÖTELMI JOG

Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész

SZERZŐK:

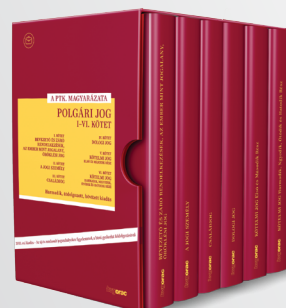
Bartal Géza, Darázs Lénárd, Farkas Attila László,
Gáspár Mónika, Harmath Attila, Havasi Péter, Kiss Mária,
Kovács László, Kőrös András, Miczán Péter, Murányi Katalin,
Osztovits András, Petrik Béla, Petrik Ferenc, Pomeisl András,
Simonné Gombos Katalin, Szeibert Orsolya, Szentiványi Iván,
Takáts Péter

SZERKESZTŐ:

**Wellmann György, a Kúria Polgári
Kollégiumának vezetője**

Ára: 8000 Ft

**Díszdobozban
a hat kötet:
30 000 Ft**

www.hvgorac.hu • www.ptk2013.hu

(30-1) 340-2304

info@hvgorac.hu

hvgorac